

ПО ТРАГИТЕ ОД ПОДВИГОТ НА МИЛАДИНОВЦИ

*„Јас го посеав семето, а вие бидете
живи да го ожнеете неговиот плод“.*

Димитар Миладинов

Трајното, вистински перспективното во историските чинови не се одмерува само со одгласот на времето во кое настануваат. Интересот на поколенијата и вниманието на идните судници не еднаш се покажале рамнодушни или крајно сувопарни спрема збиднувања што биле и премногу шумни во нивното некогашно времетраење. А некои подруги некогашности, макар што не добиле веднаш по појавата своја автентично признание или суштинското во нив трпело од тирадите на погрешно упатени славоогласувања, со особена сила и за долго го привлекуваат пиететот на тие кои му припаѓаат на новото време. При која и да било средба со историското — првенствено е во однос на оценката прашањето за остварената проекција во пределот на иднината. Ќе ја натфрлат ли настаните на минатото епохата што ги создала, станувајќи дел од битките на посложената и повисока историска развојност, неизбежно прераснуваат во жива, одухотворена сопственост на низа генерации. И најопипливо е тоа, кога историското — во видот на традиција — им се наложува и на потомците што чекорат по друмот на историјата понесени од нејзините понови и посмели преобразувања. И тогаш, со право тврдиме, дека минатото не е само историја, дека со најзначајното во себе знае и за своевидни делувања во светот на сегашното.

Низ трагите на трајно незаличивото, затоа и низ чинот на докрајна издржливост пред строгиот суд на времињата, најбогато се разоткрива и онаа реална бесмртност во која израсна внушителното патриотско дело на браќата Димитар и Константин Миладиновци.

Врвниот израз на тоа дело и она во него кое останува за секогаш: Зборникот од народни песни, објавен за првпат пред сто години, значеше многу за времето на својата појава, а сосема вистинито: многу повеќе за идните времиња и — сè до времето на сегашноста. И дури по вклучувањето на стореното од Миладиновци, по доразвивањето негово низ понатамошните уште потешки, бурни и сепак нагорни и победоносни периоди од развојната повест на македонското народносно утврдување — можеше да се изрече сета најжилава вистина и да се означи сета најдлабока суштина на овој светол миг од борбените траења на нашата преродба. А би се рекло: и сега таа вистина и таа суштина — со ефектот на своето одредено историско постоење — самите најрезултатно војуваат за националната легитимност и на едно минато и на една сегашност. И војувајќи така — ги чинат беспредметни оние извртувања што и денеска им се упатуваат на историските предодредености чиј далечен одглас беше миладиновскиот подвиг. Па и при сегашниов крупен јубилеј: на полн глас прозборува нашата продолжителна фалсифицирана историја и одново се покажува таква каква што ја создале некогашниците, кои не биле

ништо друго освен синови на своето време и на својот народ. И како такви богато и за секогаш сугестивно се утврдиле: и како историски и како перспективни присутности; потискувани во некогашноста — дефинитивно победиле со дефинитивната победа на нашето национално еманципирање.

И ништо порадно за чинот на самото јубилејно обележување, што годишницата од Зборникот на Миладиновци помина во нивната слободна татковина како сенароден празник на непринудено возвеличување на почетокот на македонското народносно култивирање. Потомците што ја носат неговата смисла во најчистите пориви на својата патристска одушевеност немаат потреба од помпезната извештаченост на парадната јубилејна патетика. Неприродно би било за слободните Македонци и за сите македонски родољуби — сеедно каде се наоѓаат — да им се оддолжуваат на своите преродбенски борци и маченици со некаква позерски пренагласена официјалност. Шумот на фанфарите им е нужен на проблематичните фанфароносци. И кокетирањата со историјата наменети за подруги побуди имаат веќе своја — историја. Тие пак што длабоко во себе знаат што значи за нив датумот кој се прославува — најдобро знаат и како да ја изразат својата длабока благодарност.

Времето од изминатите десет децении е продолжителна дистанца од јавата на една книга, но не и од соопштеноста на нејзините страници. Останало тоа не како спомен за некогашното, не само како глас на едно одминато време. а без прекин се задржало во родинољупското живеење на сите македонски генерации од 1861 до денес. Текстовите од миладиновската книга на песните, кои самите биле судбина на незнајниците што ги испеале, — такви се покажале и за сите што се стремеле кон подруга — слободна судбина на земјата македонска и народот нејзин. Тоа сакале да го постигнат и тоа го постигнале собирачите нивни: — да бидат песните сведоштво за народносниот лик на оние што ги испеале. И тоа што најубавото од фолклористичкиот собир на двајцата бесмртни стружани и денеска се пее од нашите луѓе и денеска се негува во изразноста на нашата поезија е живиот знак за трајната сугестивност на еден чин кој е многу повеќе од историски. Чин кој навистина се утврди најрезултатно во пределите на идното. „Јас го посеав семето, а вие бидете живи да го ожнеете неговиот плод“ — тие зборови на Димитар Миладинов, изречени низ болката на маченичкото збогување со луѓето од родниот крај, непринудено ја откриваат живата увереност на браќата — борци и страдалници за честа на својот народ — дека стореното од нив за делото на преродбата свесно е сторено и за светлата патриотска утрешница на земјата во која се родиле и за која маченички загинале во цариградската закана. Тие што дошле по нив: и го береле плодот што колнел во темното миладиновско невреме и самите создавале нови плодови. И се сврзувале во прекрасно патриотско единство и некогашните и поновите плодносни усилби од летописот на едно народносно култивирање. Како дел од тоа низ тешки борби градено единство го чувствуваме денес и јубилејот што го славиме. Јубилеј, кој е уште еден миг од животото живеење на историскиот акт од 1861 година, израснат, наспроти остриот заб на времињата, до значењето на превасходен по своето продолжително траење национален настан.

I

Зборникот на Миладиновци — со своето крупно фолклористичко значење: првиот досега најобемен собир на македонското народнопесенско творештво — се јавува и како вонредно значаен израз на стремите со кои се карактеризира македонската преродба во средината на минатиот век. Сето најизразито преродбенско во животот на Миладиновци го има својот и богат и непосреден одраз во усилбите нивни околу собирањето на песните и објавувањето на Зборникот, а повеќе од едното и од другото — во ефектот што го постига излегувањето на Зборникот. Ефект на себеопознавање на своите и на нивното опознавање од туѓите. Затоа: и покрај солидните фолклористички познавања со кои се одликуваат двајцата навистина одушевени собирачи на македонски народни песни — нивната првенствена побуда стои над нивните

посебни фолклористички увлеченија. И со таквата своја спецификаторска активност — тие го преследуваат интензитетот на едно моќно воздејство врз самото преродбенско движење.

Поинаку не би можело да биде кога се знае дека составувачите на Зборникот беа и предни борци за словенската пробуда на својот народ. Нивното просветителство и воопшто нивната општественичка дејност придонесе многу кон забрзување на процесот на словенско остветување. Особено резултатна е просветителската активност на постариот брат, Димитар Миладинов (1810—1862), чија биографија обележува едно неуморно учителствување во цела низа македонски градови, без кое се незамисливи првите посмели чекори и првите покрупни придобивки на преродбата.

Но она што се постигнува со можностите на учителскиот позив им изгледа недостаточно на браќата, понесени од идеите на словенската солидарност. Расте кај нив решеноста да се стори нешто повеќе, да се покаже пред светот дека и Македонците, кои се борат за правото на својата словенска припадност, имаат и свое минато и свое народно творештво. И во прв ред — преку внушителниот показ на песните испеани на македонски народен јазик — да се рече во времето на сè уште неуништено грчко влијание, дека Македонците не се Грци, дека и тие се дел од словенскиот свет, дека создале низ вековите свое сопствено фолклорно богатство, кое треба да ја побуди и нивната и општо-словенската гордост. И со истата таа порака на Зборникот — неговите ентузијазирани составувачи — сакаат трајно да го означат и своето сопствено збогување со грцизмот.

Миладиновци, како и многумина просветени Македонци од нивното време, попаѓаат отпрвин под тогаш силното грчко влијание; се учат во грчки училишта и стануваат учители по грчки јазик. Вживувањето во стародревната и примамлива со своите вонредни традиции елинска култура е нивниот прв просветителски занес. Трагите негови ќе останат и понатаму, а и нивната висока за времето просветеност се должи и на нивното непосредно запознавање со богатствата на елинската култура. Но нема докрај да останат одушевени само од нејзините богатства. Елинизмот на новите Грци сам ќе побрза да се покаже и во еден подруг вид.

Потпрена врз разновидните привилегии што ги има во Отоманската империја, грчката буржоазија — уште во крајот на 18 век — ја отпочна својата економска експанзија во словенските земји што се наоѓаа во составот на империјата. Таа експанзија се пројави како најбрутална во Македонија, бидејќи е територијално најблиска до Грција. И заедно со економското потиснување растеше и денационализаторското; зад она што се постигаше со елинското просветување стоеше сосема одредената цел на една туѓа буржоазија за полновластоно господарење со македонските пазари. Црквите во Македонија, кои се наоѓаат во тоа време во власта на грчката Цариградска патријаршија и во кои се служи на грчки јазик, и училиштата во кои се учи на истиот тој јазик, придонесуваат и за ширењето на една туѓа пропаганда и за задржувањето на економските позиции што ги имаат грчките трговци во Македонија. Посебен е пак економскиот притисок, кој е последица од корупцијата и поткупничството што ги вршат патријаршиските органи. Затоа и денационализацијата, спроведувана од училиштата и црквите, не е без својата неизбежна економска побуда.

Но економскиот фактор ќе го стори своето и за разраснувањето на една сè поразгорена противгрчка (онаа позната — АНТИФАНАРИОТСКА) борба во Македонија. И овде дејствуваат интересите на едно домашно трговство, кое, во крајот на 18 и низ првата половина на 19 век, знае за една своја необична раздвиженост. Тоа е време кога македонските трговци се среќаваат по сите пооживени пазаришта на Империјата; време и на нивните сè поразвиени врски со важни странски трговски центри, како: Виена, Минхен, Лајпциг, Лион и др. И заедно со усвојувањето на современото тргување — нашите трговци ќе се запознаат и со современите придобивки на западноевропското просветување. И за нив станува јасно дека современото тргување бара и современо просве-

тување. Но тоа пак просветување може да биде најефикасно на својот сопствен јазик. Затоа, борбата за свои цркви и свои училишта станува непосредна цел на нашето трговство во стремежот кон неговото професионално еманципирање. Токму повеќе, што изместувањето на грчкиот јазик од црквите и училиштата, ќе помогне и за изместувањето на грчките трговци од нивните позиции во Македонија. Така израснува хегемонската улога на трговството во движењето на преродбата.

Македонските трговци, заедно со бугарските, кои се непомалку заинтересирани за прогонувањето на грчкото влијание од својата земја, стануваат важен фактор за поведувањето на една општа антифанариотска борба, чија прва цел е општото ослободување од господството на општиот духовен потисник — грчката Цариградска патријаршија.

Низа акции на антифанариотската борба, која го изразува процесот на нашето словенско освестување, наоѓаат видна поддршка од страна и на македонските и на бугарските трговци. Сосема е карактеристично што најблискиот соборец на Димитар Миладинов во Кукуш — градот каде што е забележена неговата и најенергична и најплодоносна просветителско-преродбена дејност — е видниот трговец Нако С. Станишев. По нивна иницијатива: кукушките училишта се здобиваат со учебници на македонски јазик, чиј автор е познатиот преродбеник, архимандритот Партениј Зографски, и пак двајцата водат борба за неговото назначување за глава на Кукушко-Пољанската епархија. Како блиски борбени сподвижници на Д. Миладинов се истакнуваат и крупните битолски трговци, браќата Робевци, кои подоцна ќе сторат упорни но безуспешни обиди за неговото ослободување од затвор. Познати се и врските на Миладиновци и на други наши преродбеници со раководни дејци на бугарската преродба од кругот и на просветителите и на трговската колонија во Цариград.

Покрај воздејството на економскиот фактор — многу придонесува во засилувањето на словенското пробудување и самото необично засилено во време на Кримската војна (1853—1856) влијание на Русија. Неослободените јужнословенски народи — и за себе — очекуваат многу од војната што ја води Русија против Англија, Франција и Турција. Епизода во вековниот стремеж на Русија кон отворено море и во борбата на Исток и Запад за доминација во Турција, Кримската војна ќе биде епизода и во нелишените од романтични увлеченија, надежи на неослободените Јужни Словени во мисијата на големиот словенски брат. Свртени се погледите и на Македонците кон „всесијајната северна звезда“, како што е наречена Русија во писмото на Д. Миладинов до бугарскиот деец Александар Екзарх. Зборува за оптимистичното настроение што владее во Македонија по време на војната и Рајко Жинзифов во своето писмо до редакторот на руското списание „Ден“. Токму тогаш се забележува кај нас едно сè помасовно разбудување на чувството за словенска еднородност, кое трае и се зајакнува, и покрај воениот неуспех на Русија. Самиот пак неуспех на војната, која побуди масовни надежи, брзо ќе стане причина за решителна преориентација во усилбите на борбено здружените Јужни Словени: — да се потпрат на општата борба, во прв ред, на своите сопствени сили. И не е, затоа, случајно што токму годините по војната обележуваат бројни сè поотворени акции и особено резултатни придобивки: и за македонското и за бугарското преродбено движење.

Разраснувањето на словенското самочувство ќе се покаже како чинител и за појавата на нова тенденција во просветителските стремежи на младата македонска интелигенција. Ако нејзиното култивирање беше управено порано исклучиво кон Грција — сега не малку млади Македонци одат да се здобијат со повисока наука во Русија. Тоа ќе биде нова грижа во просветителската активност на Димитар Миладинов. И особено упорен ќе биде тој во упатувањето на свои ученици во универзитетите на големата словенска земја. Таму ќе го испрати и својот брат, Константин, кој во Москва ќе студира (1857—1860) словенска филологија и ќе си создаде врски со видни руски словенофили.

Од посебно и најнепосредно значење за работата околу подготвувањето на идниот Зборник ќе биде посетата на Димитар Миладинов во Херцеговина, Босна и Србија.

Престојот на Димитар Миладинов во Србија и во другите јужнословенски земји е означен од видни негови соборци и следбеници како преломен момент во неговит општественички животопис. Рајко Жинзифов ќе рече дека тој се враќа во татковината со „целосно обновени поими“. Кузман Шапкарев ќе забележи дека по враќањето од српските земји Д. Миладинов „се преправил беше од Савел на Павел, беше се возродила во него една ненаситна родољубивост, дотолку, што дури до фанатизам допираше“. И други истакнати иследувачи на животот и дејноста на двајцата браќа ќе бидат согласни, дека за престојот на Д. Миладинов во српските земји треба да се зборува како за еден преломен момент. Категоричен во тој однос е и проф. Михаил Арнаудов, кој — во својата обемна монографија „Братја Миладинови — живот и дејност“ (Софија, 1943) — истакнува: „Тука тој се запознал со многу учени Срби, обогатувајќи се од кипежот во идејниот и во книжовниот живот... Не само препораките на професорот Григоровиќ (рускиот славист — Д. М.), но и примерот на Вук Караџиќ, кој преку своите народни песни, приказни, пословици и обичаи ја запознавал Европа со својата земја и внедрувал кај Србите самоопознавање и вера во сопствените сили, доаѓа да посочи една многу важна задача за народниот будител во Македонија“ (с. 51).

Константин Миладинов, бргу по доаѓањето на својот брат, заминува за Русија и ги понесува со себе собраниите дотогаш песни; останатиот дел од песните и другиот фолклорен материјал ќе го добие дополнително од брата си Димитар. И двајцата веруваат дека во братската словенска земја лесно ќе се најде издавач на нивниот грижливо и со љубов граден фолклористички труд. А и двајцата ќе сторат усилби за претходно популаризирање или објавување

на неколку од собраните песни, настојувајќи, уште пред излегувањето на Зборникот, да побудат интерес кон македонското народно творештво. Константин ќе објави во редактираното од Рајко Жинзифов во Москва списание „Братски труд“ материјали од идниот зборник и свои песни, пишувани на струшко наречје; а подоцна објавува и свои и народни песни во бугарското литературно списание „Български книжици“, кое излегува во Цариград.

Особено активен во акцијата за претходно запознавање со значајноста на подготвуваното издавање на Зборникот ќе биде К. Миладинов, кој има веќе свои редовни врски и со руски и со бугарски фолклористи и филолози (од Русите — Бессонов, Белјаев, И. И. Срезневски, а од Бугарите — Л. Каравелов, Нешо Бончев, В. Чолаков и др.). Нив тој ги известува за стореното од него и брата му за проучувањето на македонскиот фолклор, сакајќи да ги придобие нивните симпатии за делото на Зборникот. И постигнува извесни успеси во тоа: со бугарските фолклористи отпочнува корисна соработка за меѓусебно запознавање на фолклористичките проучувања, а некои од руските, како П. Бессонов, во прв ред, кој самиот има веќе објавено збирка од бугарски на родни песни, изразуваат нескриено одушевување од достоинствата на непознатите за нив македонски песни.

Од посебно значење за претходното популаризирање на Зборникот е кореспонденцијата помеѓу Константин Миладинов и познатиот бугарски преродбеник Г. С. Раковски, кој го редактира во Белград весникот „Дунавски лебед“

Во своето прво писмо до Раковски од 8 јануари 1859 год. К. Миладинов, изразувајќи го своето одушевување од фолклористичките интереси што ги пројавува овој вонредно енергичен и ентузијазисан бугарски книжевник и публицист кон својот роден фолклор, го известува дека и самиот работи врз собирањето и издавањето на македонски народни песни, но чека глобало-пријатни прилики. И Раковски од своја страна, ќе покаже жив интерес за фолклористичкото и книжевното дејствување на К. Миладинов, ќе посака да се запознае со особените на македонскиот јазик и му предлага соработка на страниците на „Дунавски лебед“. Таа не задоцнува и таму се објавени неколку Константинови прилози и пак таму излегуваат едни од првите соопштенија за блиската појава на Зборникот.

Популаризирајќи го претходно Зборникот, составувачите ќе ги изнесат и своите најнепосредни составувачки намери, предодредени од сето најизразито во нивната дотогашна преродбена борбеност.

„Овие песни и друзи детински работи што и збирам, ќе печалам да и типосам, за да останат да се пеат некогаш, кога ќе нема вакфи работи, чунки овие проклети Грци ќе не погрчат и друго чаре не бидуат“ — тоа му го соопштува Д. Миладинов на својот пријател Коста Цепенков, таткото на познатиот наш фолклорист Марко Цепенков. И јасно е дека и Зборникот ќе биде едно „чаре“, т. е. начин, решение, средство за војување против грцизмот и за ослободувањето од неговото проширено влијание. Но за да се оствари тоа, за да се дојде до ефектот на таквото војување, треба да се биде буден и крајно претпазлив, зашто грцизмот исплел широка интригантска мрежа за откривањето на оние што се борат против него. И пак на Коста Цепенков ќе му биде речено: „Слушај вамо, кир Коста, лели ме прашаш за ошто и збирам овие работи, ама ете ти земјата и небото ако прогоориш некому, от тие што и знаиш ти (за Власите), оти ќе ме предадат на орело“. Крајна борбеност, но и крајна будност.

И Константин Миладинов — во писмо до Раковски (од 12 февруари 1861 год.) — соопштувајќи дека Зборникот што ќе се појави на бел свет ја има одредената задача да биде уште едно моќно средство во борбата против темните сили на грцизмот, дава изблик на својата омраза спрема грчкото понижување на словените во Македонија — „...грците се распоражават сос нас како со овци. Тие Македонија сакаат грчка земја и не можат да разберат како можат да не е грчка“.

Сосема во духот на преродбенската основна порака — и Зборникот е замислен како порака што треба докрај да ги разобличи грчките претензии спрема Македонија.

Токму народните песни — со својот здрав, самобитен народски дух, со својата неизвртена изразност, која е показ и на народната душевност — можат најсугестивно да ја изговорат вистината за една земја и за еден народ; за ликот на оние што ги создале. Затоа и показот на онаа длабоко органска поврзаност помеѓу песната и човекот, помеѓу чувствување и бит; показот на нераздвојноста помеѓу личното и општото, на песните како глас од душата на народот — во оној степен на народносно будење и во оние историски услови — делува и, одвај не, единствено може да делува како навистина внушителна манифестираност, како најубедлива изјавеност на своето, т. е. на она потискуваното и одрекнуваното од денационализаторскиот поход на туѓинската инвазија. И уште во своето патетично озвучено писмено обраќање до кукушани од 24 октомври 1857 година, Димитар Миладинов, со многу гордост, ќе рече, дека опасната зараза на грцизмот сепак не успеала да ги засегне здравите народни низини. Зборувајќи во писмото за погрчувањето на голем број граѓани од Костур, тој изразува задоволство дека „само граѓаните се погрчија, а сите околни селани си останаа чисти Словени, кое се докажува со ливниот јазик и со нивните народни песни.“ И песните од Костурско, поместени во Зборникот, сосема го потврдуваат реченото за жилавата отпорност на онаа селанска народна целина, неразорана со браздите на грцизмот.

Концепцијата за народната песна — како изјавеност на народната самобитност — е изразена и во писмо на К. Миладинов до Раковски, пред појавата на Зборникот, со одредбата дека „песните се драгоценција клад од народните чувства и вјираженија.“ Во поразвиен вид ќе ја сретнеме таа одредба во предговорот кон Зборникот: „Народните песни се показалка на степенот од умственото развитие од народот, и огледало на неговиот живот. Народот во песни изливат чувствата си, в нив увековечуваат животот му, и давнешните му подвиги, в нив наоѓаат душевна храна и развлечение; затоа в жалба и в радост, на свадба и хоро, на жетва и грозобрање, на везење и предење, по поле и по гори, штедро изливат песните, како од богат извор; затоа можат да се речат, че, народот е секогашен и велик певец.“

Во таа апологија на народната песна, како вонреден показател на народниот живот и на народот како вонреден творечки создател, забележлив е призивот на владеачката во тоа време романтичарска теорија во фолклористиката, кое пак, е „показалка“ и за беспорна информираност на нашиот фолклорист со тогашните достигнувања на фолклористичката наука. Она „огледало“ е сосема во духот на концепцијата на еден Јаков Грим или на оние „Гласови на народите во песните нивни“ кај еден Хердер. Но и покрај денешните подруги третирања на народното творештво, тешко е да се одрекне и дозата на реалистичност во смислата на реченото за смислата на песните како изјава на народносно во оној одреден степен и во оние определени околности. Карактеристично е што и некои понови одредби на поимот фолклор доаѓаат до неговата ознака како: народоука. А и не само некогашните етнологи, социолози, проучувачи на масовната психологија, литературоведи и др. имале што да искористат од материјалот што им го поднесува народното творештво. И сега се користи тоа творештво и токму во проучувањето на масовното и националното. И при сите преоценки, при сите теоретски модулирања на поимот фолклор, останува во сила суштината на едно неизбежно одразување: и на народниот бит и на народниот светоглед. Па реченото во предговорот кон Зборникот не е само подигнат романтичарски занес. А и како таков — доаѓа да ја потсили основната тенденција на составувачите: запазувањето на своето и, преку него, разобличување на туѓото. Со јасниот глас, кој, преку песната доаѓа од народните недра, може да се загуши шумот на одрекнувањата и фалсификациите, кои пак, за не малку наши луѓе не биле тоа.

Во служба на показот на народната самобитност е реченото во предговорот кон Зборникот и за „давнешните подвиги“ и за онаа „глобока старина“

на некои од песните. А и овој дел од предговорот ја има својата непосредна предисторија со веќе споменатото писмо на Д. Миладинов. И во однос на старината тој ќе биде со акцентот на родољупска егзалтираност: „Јас скокам од радост, кога ја гледам вашата љубов и вашиот стремеж кон вашиот мајчин јазик, а најмногу поради тоа, што многу од младите и свештениците се решиле со упорност да го учат словенскиот јазик, така што по неколку месеци ќе можат да ја слушат божествената служба на стариот наш пределов јазик. Криво погледнуваат на вас Грците! Имате гради словенски, и гради словенски покажувајте! Го напаѓаат нашиот словенско-пелазгически јазик, еден од најстарите и богати јазици, и го наречуваат варварски!... Минаа оние времиња! во темницата пробиа солнчевите зраци! и Грците не можат веќе да лажат...“

И овде пак еден романтичарски призив, но сега од полетните и произволни теории на Џинот и Раковски за предалечната старина на старословенскиот јазик, од онаа „своето рода филологија“ која го превознесуваше старословенскиот како праоснова на сите јазици. Но тоа глорифицирање на старината, наспроти историските факти и утврдувања, таа фантастика во однос на стварно историското, своевидна одлика на почетната фаза на сите национални преродби. Ако словенистот Д. Миладинов сака да го потсили чинот на словенското преродување со една историска хиперболичност, нешто слично ќе биде и со македонистот Ѓорѓи Пулески. херојот од повисоката фаза на нашата преродба, кој го потсилуваше национално македонското со тиради за родственоста на новите Македонци со Филипа и Александра Македонски. Но и тоа е продиктирано, во прв ред, од потребите на преродбата, која се врши. Оние што треба да се освестат и словенски и македонски треба да знаат дека го чинат тоа и во името на своето минато. Одовде и настојувањата да се покаже минатото што пославно, макар и со позајмени славоносци. Правејќи ја историјата на преродбата, која нужно ги вклучува во себе и компонентите на национална романтика, нашите први словенистички и македонистички преродбеници нема да имаат страв што ќе дојдат во конфликт со историјата како наука, зашто, премногу им значи стравот од тие што им одрекнуваат секако право на посебно народно постоење. А и одрекнувачите ја бараат, како нивна, и онаа историја што не е нивна. Затоа и во такви призови, погрешно адресирани спрема стародревната (понекогаш и поради тогашното недостатно познавање на историската наука) вреди да се открие и еден своевиден призив од животни обусловените тенденции на оној преродбенски процес што е сè уште во својот зародиш. И показот на „глобоката старина“, би рекле: и со она што стои во неа и со она што не стои — спаѓа во редот на побудите што го повикаа на живот миладиновското фолклористичко дело.

Непосредно пред објавувањето на Зборникот — изразена е од составувачите уште една негова основна намена: — да послужи како многу важно средство за меѓусебно словенско опознавање. Последното пак — така важно за зацврстувањето на меѓусловенската солидарност. А и не само поради тоа. Миладиновци знаеја што добија Србите и Бугарите во информираноста кај странскиот несловенски свет (особено кај некои западни слависти) со појавата, на нивни фолклорни збирки. За многумина — и од културниот свет на странство — дури тогаш стана јасно дека постојат и такви народности. „Македонија треба да стане попозната“ — вели Миладинов во писмо од 1858 година (на кое понатаму посебно ќе се задржиме) и во таа негова императивна желба треба да се согледа уште еден јак импулс во работата над Зборникот. Богатиот македонски фолклор многу може да стори и во тој однос. Но и запознавањето со него треба да биде што поцелосно. Богато да се покаже она што е негова богата карактеристичност. Затоа, во соопштението што го објавува К. Миладинов (во „Дунавски лебед“ од 18 јуни 1861 г.), истакнувајќи ја неполнотата на збирките што објавиле дотогаш македонски песни, кажува: „Но никое до сега полно издавање не можеше да удоветвори желанијата ни, да докажат скупно сите драгоцености, под кои блесит нашата народна поезија. Мие счасливи се слагваме че, издаваештем полно собрание од песните, можиме да дополниме таков недостаток“.

И со понесеното од благородна патриотска амбиција настојување: да биде Зборникот повод за целосно запознавање со „сите драгоцености, под кои блесит нашата народна поезија“, Миладиновци одново го изразуваат гордото самочувство за словенската посебност на нашиот народ, поставено во основата на нивното целокупно преродбенско дело. И како фолклористи — тие беа, пред сè, борци за преродбата на својот народ.

II

Собирањето на македонските народни песни од Зборникот претставуваше чин, тежок и сврзан со очебијни опасности. Требаше да се биде крајно претпазлив, за да не го спречат фанариотите подготвуваното со многу љубов и многу грижи патриотско дело. И опасностите, колку и големи, беа среќно совладеани.

Своевидно тежок чин се покажа и издавањето на Зборникот. Богатиот фолклорен собир ги бараше и средствата на својот богат издавач. Увереноста дека таков ќе се најде во големата словенска Русија беше првата најопиплива надеж на браќата — самите одушевени словенисти. И ништо поприсродно кога К. Миладинов, при одењето во Русија, ги понесе со себе дотогаш собраните песни и пак таму ги доби останатите и другиот фолклорен материјал. И сето претходно популаризирање на песните беше насочено и кон побудување интерес за издавање на Зборникот.

Жив интерес и беше создаден кај оние што имаат усет за фолклорно богатство; неколкумина руски фолклористи и филолози со живи симпатии беа спечалени за делото на македонското народно творештво. Но до издавач на Зборникот во големата — и словенска и православна — Русија не се дојде. Еден католички прелат, ѓаковскиот бискуп Јосип Јурај Штросмаер, кој беше и видна личност во државно-политичкиот живот на Австрија, стана покровител и остварувач на издавањето на Зборникот. Историјата требаше да забележи со тоа еден факт — нерадосен за словенофилската идеја; по романтичната логика на јужнословенските русофилски стремежи — и контрадикторен; но за една подруга логика и со која се правеше една одредена историја — ни малку случаен и никако — контрадикторен.

Несполуката на Константин Миладинов да најде издавач во Русија е констатирана од сите што во најголеми подробности го иследуваа делото на браќата и воопшто од сите што пишуваа за нив, вклучувајќи ги и руските автори. Но ни еден не навлегува во причините. Без исклучок — сите си остануваат исклучиво при констатирањето на неуспехот; извесни фрагментарни претпоставки ќе се најдат само кај М. Арнаудов. И не е случајно тоа — едноставно: не постои конкретен податок. Се знае за непронајдувањето на руски издавач на Зборникот, се знае за тешките разочарувања што ги доживува К. Миладинов во далечната Москва, која останала далечна и за граденото со многу труд и многу маки негово и на брата му дело; пишуваат за Константиновите душевни немири и неговите руски пријатели, но ништо не се знае, во вид на конкретен податок, за причината на неуспехот, што создал длабок потрес во една душевност. Би сакале да веруваме на едно можеби во однос на идните проучувања, но скептицизмот е многу посилен. Сè ни се чини дека и иднината нема да донесе некаква позначајна изненада, поради премногу ограничениите можности за изворни проучувања и поради потполна неможност во поглед на мемоарни укажувања. Но како и да било, па и со верување во она што евентуално и ќе биде, проблемот си останува отворен и никако — неважен. И не само во однос на одреденото прашање, но и во врска со прашањето за интересот во Русија кон македонското народно творештво, пред излегувањето на Зборникот.

Колку и познати — вреди да се изнесат постоечките досега факти и претпоставки околу неуспехот — како таков, и околу Константиновите разочарувања — како последица од неуспехот, и да се постават во врска со подруги

XIII

факти и претпоставки. Тоа нема да доведе до изводи со строга конкретизираност, но ќе биде корисно, ако успее да го утврди барем она што е неодржливо: било како податок, било како претпоставка. Кон тоа: изводите што ги преследуваме, сосема неизбежно ќе нè постават во директна средба и со еден глобален факт, со феномен од поопшто значење, кој, според нас, никако не е без значење за самиот неуспех и за самите разочарувања. Тој факт е политиката на Русија на Исток или — нејзината источна политика, како што се употребува во терминологијата на некои историски научници, и поточно: нејзиниот однос кон борбата што ја водат здружените Јужни Словени против Грчката Цариградска патријаршија. И ние би се осмелиле, опрени врз свои заклучоци и претпоставки, да тврдиме ако не постојат одредени податоци за рускиот издавачки неуспех на Зборникот, постои една премногу конкретна историска логика, поткрепена со бројни факти, т.е. логиката на онаа политика, која е веќе една историја, но историја, која знаела во извесни моменти да биде и многу нерадосна во судбината на Јужните Словени. И дали — и тоа сосема смело го тврдиме — токму таа логика не е своевидна причина да останеме сè до денес без конкретни показатели за миладиновскиот московски неуспех... Но пред тоа — за она досега познатото и за неодржливоста на извесни поставки градени врз неговата смисла.

Од она што е досега познато како изворен податок за неуспехот околу издавањето на Зборникот во Русија, вреди да се задржиме на искажувањата на најблиските до К. Миладинов во Москва — Рајко Жинзифов и Александар Рачински.

Жинзифов, во своите биографски белешки за браќата („Родное племја“, 1877, кн. 2), пишувајќи за Константиновото радосно неспокојство при секое добивање песни од брата си, кажува: „Три години тој (Константин) ги држеше во Москва, се занимаваше со нив, трепереше над нив, како што мајка трепери над својот единствен мил син, останат запазен по многу несреќи и неволи... и низ сите тие три години тој не престануваше да се надева дека ќе се најдат средства за нивното издавање; но средства не се наоѓаа...“ (подцртал — Д. М.).

Коментирајќи го реченото од Жинзифов, проф. Михаил Арнаудов ја прави следната претпоставка: „Можеби и затворениот карактер на Константин, со нему присушната срамежливост и отсуството на секаква помисла да се натрапува, е причина овде да не се постигне ништо. Тој не сакал да им се здосадува на нему познатите високопоставени личности помеѓу словенофилите, за да ја земе како на сила нивната согласност за отпечатување на песните“ („Братя Младинови“, с. 150).

Изнесеното од Жинзифов наведува на заклучок дека средства за издавање на Зборникот се барани, но не се пронајдени. Непронајдувањето на нешто секогаш е претходено од напори за пронајдување, т.е. од барање. Не се кажува каде е упатено во случајов барањето, но кога се знае дека во Москва К. Миладинов има врски со свои состуденти и со словенофилски дејци, елементарно логично е да се заклучи дека барањата се однесуваат на вториот вид Константинови познаници, а не на состудентите, кои се издржуваат со стипендии што им ги доделуваат пак оние вториот.

Дека постои барање без пронајдување станува јасно и од писмото на К. Миладинов до Раковски (од 8 јануари 1859 г.) каде што се кажува: „... и јас имам многу Макед. песни, кои сакам да издадам мало подоцна; зашто сега не ми позволяват обстоятелствата“ (подцртал — Д. М.). Последното тврдење — за обстоятелствата, т.е. за објективните причини, е една одредено соопштена формулација. К. Миладинов нема никакво колебање во однос на објективните пречки околу издавањето и, сигурно поради извршени проверки, дошол до таков категоричен заклучок, т.е. до она непозволување на обстоятелствата. Не се знае кога и како е вршена проверката, но се знае — и тоа категорично — дека не постојат во моментот погодни објективни услови за остварувањето на издавањето на Зборникот.

Зборува за одредени усилби кон пронајдување на руски издавач и проф. С. Јуринич во својата биографија за Ј. Ј. Штросмаер (СбНУ XXII—XXIII, 1906—1907, с. 51): „Бидејќи разочаран од својата несполука да најде во Русија издавач на песните, тој (К. Миладинов) решил да замине за Виена, за да го побара Штросмаера, и својата одлука навистина ја остварил.“

Жинзифовото тврдење се потврдува и од други изворни тврдења.

Поинаку е прашањето со претпоставката на проф. Арнаудов; за неа тешко можат да се најдат потврди, а убедливо можат да ѝ се противпостават карактеристични, во подруга смисла, податоци.

Колку и по начело да се согласуваме со реченото за карактерните особини што му се припишани на Константина: **затвореност и срамежливост**, никако не можеме да ги доведеме тие особини со некаква неупорност и помирливост кога се работи за издавањето на Зборникот.

Активните врски што си ги создал К. Миладинов со низа, и видни и официјални, руски словенофилски дејци, со Г. С. Раковски, кој во Белград е предводник на бугарската преродбена, а подоцна и на револуционерната емиграција; потоа и што е особено карактеристично — и со еден католички архиереј и видна политичка личност, каков што е Ј. Ј. Штросмаер, — сето тоа — тешко убедува во затвореност и срамежливост, кога е во прашање исполнувањето на еден општествен долг.

Постои и една посебна карактеристичност, но која веќе зборува за крајна упорност и која се потврдува со факт изнесен и во монографијата на самиот Арнаудов. Таму, во „Братја Миладинови“ на стр. 133, е речено дека К. Миладинов трипати му се обраќал писмено на киевскиот архимандрит Хрисант и, без да добие одговор ни на едно писмо, му пишува и по четврти пат, завршувајќи го писмото со зборовите: „Знаете, какви потреби за преродбата покажува во последно време Македонија во Кукуш. Треба Македонија да биде за нас попозната и кон неа да бидеме со поголемо внимание“. Така категорично, па и императивно, не ги изразува своите родољупски желби човек, кој би бил затворен и срамежлив и во вршењето на својот општественички позив. Во сферата на приватноста тој може да биде и премногу таков каков што е претставен во претпоставката на проф. Арнаудов, но ни трага од тоа во сферата на општественичкото дејствување. Таму владее обратното: — докрајна упорност, отсуство на страв од здоадување на која и да било страна, докрајна борбеност за остварувањето на поставената висока цел.

Повеќе од сè зборува за такви докрајности кај К. Миладинов фактот дека веднаш по својот неуспех во Русија ја бара поддршката на лично непознатиот за него Штросмаер. И по цената на каков внатрешен немир се бара таа поддршка — и дали му било лесно на К. Миладинов, кој е веќе активно обележен и како поборник во името на православието, да се реши за испробување благонаклоноста на еден католички прелат. За да се постават и во тој однос оние карактерни психолошки особини, акцентирани во претпоставката на Арнаудов...

Но нешто и во врска со преломот што се врши, и во врска со најсуштественото во преориентацијата кон Штросмаер.

К. Миладинов, ангажиран од Московскиот благотворителен комитет во борбата против католичката унијатска пропаганда, која е необично активна во некои делови на Русија, која има извесни успеси во Бугарија и која заплашува да се прошири и во Македонија, ја преведува на македонски брошурата на Ј. Флеров „Православни црковни братства во југозападната Русија“ и го придружува македонското издание со свој предговор. Сето во оваа брошура е наменето за разобличување на унијатската пропаганда, која, загрозувајќи го православието, го загрозува и престижот на Русија. За една таква цел: и К. Миладинов и неговиот македонски јазик се јавуваат насушна потребност. Но, истата таа брошура се покажува како таква потребност и во патриотските резонирања на К. Миладинов. Во тоа време неговиот брат води во Кукуш борба за отстранување на опасноста од покатоличување на кукушани, некои од кои веќе преминале во лоното на католицизмот. А тоа пак се третира и од него

и од брата му во Москва како изневерување на народноста. Затоа, Константин, во предговорот потврдува: „Читаештем таја книга, чувствуеш, што унијата, подкопвееиштем основите од православието, уништожвит и народноста; чувствуеш што, кои искрено желяет да поткрепят народноста, требит да се старает да подржвит православието“.

И, сепак, овој борбен православец во името на народноста, колку и да му било тешко — бидејќи сепак се врши кај него еден внатрешен прелом — нема да се откаже да ја побара поддршката на личност, која самата е загрижена за успехот на унијатството во јужнословенските земји, гледајќи го во него и успехот на идејата за јужнословенско братство. И не се работи за некаква едноставна превртливост, дури воопшто не се работи за превртливост во случајот на Константиновата преориентација кон поддршка од Штросмаер. Тоа е пред сè неизбежна функција од неуспехот во Русија. Тоа е пред сè последица од неспокојното постоење на една длабока патриотска побуда. Со сема така, зашто и за православието нашиот родољубец се бореше пред сè како — родољубец. Преориентацијата кон Штросмаер, и кога би значела прифаќање на католицизмот, е чин по патот кон остварувањето на една родољубива замисла. Одбраната на народноста — и сега — е она основното, зашто Зборникот треба да излезе на виделина, за да проговори и за народноста. А и самите кукушани, на кои, во прв ред, им е наменет македонскиот превод на Флеровата брошура (која веднаш по отпечатувањето била пратена и растурена во Кукуш), не контракуваат со лазаристичката католичка мисија во Солун, поради некаква нивна убеденост во превасходствата на католицизмот над православието. Првенствени се за нив лазаристичките ветувања за поддршка на нивните барања за свое училиште со свој јазик и за своја црква во која и ќе се служи на македонски и Македонец ќе биде нејзиниот архиепископ. Активноста за остварувањето на народносните права — при сите случаи — ги бара средствата за таквото остварување. Ќе дојдат ли тие од Русија — ќе бидат добро дојдени; нема ли да дојдат од Русија — ќе бидат барани таму од каде што би дошле. Во тоа е и скокот што го врши Константин Миладинов (а немаме, при тоа, никакви негови докази за евентуално преминување во католицизмот). Но во тоа е и онаа негова докрајна борбеност, она негово докрајно надвладување на секакви тешкотии кога треба да биде реализиран еден патриотски долг. И дека тие докрајности не се фраза, дека тие ја надвладуваат и сопствената „затвореност и срамежливост“, дека ја надвладуваат и физичката немоќ, бидејќи, пред своето заминување во Виена, Константин одлежал тешка болест — ќе биде јасно и од тоа што тој не се одгласил на писмото од брата му за враќање во татковината. „Дојди си, мили брате, поскоро — му пишуваш Димитар загрижен за неговата болест — дојди си, од ништо не бој се... остај се... јас веќе ти најдов место за учител во Охрид... Дојди право во татковината, да ги зарадуваш моите деца, нашите роднини и пријатели. Нашата чудна пролет, мирисливите цвеќиња, зелената трева во нашите планине, моите и преграките на нашите роднини — сето тоа е земен рај“. И покрај болеста, и покрај интимниот повик на топлото братско писмо, и покрај разочарувањето во Москва, понесен од својата преокупација, Константин ќе оди до крај во нејзиното остварување.

При наличноста на факти, кои укажуваат на консеквентни упорни настојувања кон издавањето на Зборникот, изгледаат — на планот на борбеното и акционото — оние карактерни својства, означени во претпоставката на М. Арнаудов како евентуална пречка во пронаоѓањето на издавач. Тие карактерни својства можат да важат за Константиновата приватност, но не и за неговото општественичко саморазрешување. Кон тоа: многу полесно би му било на К. Миладинов да ги спроведува своите упорни настојувања во нему блиската Русија и кај нему блиските руски фактори. Но принуден да го напушти познатото, без колебање, ќе прибегне кон непознатото. И поради самите упорни факти — показатели на Константиновата упорност, ништо не ни пречи да заклучиме дека претпоставката на М. Арнаудов губи од својата убедливост.

М. Арнаудов наведува уште едно свое резонирање околу проблемот за непронајдување на издавач, но го постави со многу прашања: „Дали рамно-

душноста кон овие песни се крие во нивната грчка писмена редакција, која ги чинела достапни за рускиот читател... или во нешто друго, тешко е да се каже. За одбележување е во секој случај, дека сосема бргу со помошта на московскиот Словенски комитет бил отпечатен составениот на руски јазик зборник на Л. Каравелов, озаглавен: „Памятники народного быта Болгар“ (1861). Така или инаку, Миладинов е засегнат морално во својата најчувствителна точка — и страда за својот неуспех да ги претстави пред светот своите сонародници со нивната најдрагоцената духовна пројава, како што веќе го беше сторил тоа за Србите, Вук Караџиќ“ („Братя Миладинови“, с. 149—150).

Не наоѓаме, од своја страна, дека грчката азбука со која се запишани песните (со оглед на навиката на тогешниот македонски читател да чита и словенски текстови со грчки букви), можела да биде некаква сериозна, несовладлива пречка за издавањето на Зборникот. Познато е дека К. Миладинов, поради инсистирањето на Штросмаер, сосема брзо ја транскрибирал грчката азбука во кирилица. Истото би можел да го направи и во Москва. Штом таму може да ја преведува брошурата на Флеров со знаците на кирилицата — можел тоа да го стори и во однос на писмената редакција на Зборникот. Во тоа време, тој сосема солидно го владее рускиот јазик.

Сосема умесно е одбележеното од М. Арнаудов за помошта на московскиот Словенски комитет при објавувањето на сличен зборник од Л. Каравелов. Навистина е тешко да се сфати како постои разбирање за еден вид словенски фолклор, а не постои за друг — и пак словенски. Од своја страна: имаме свој став и околу овој податок, но ќе го изнесеме во врска со еден поопшт заклучок.

Она пак „така или инаку“, во врска со Константиновото мачително недоволство од неуспехот, е неизбежно: и поради непостоењето на стриктно одреден податок, и поради избегнувањето на секакви претпоставки од поопшт историски карактер.

Преминувајќи кон изворниот податок што го дава Александар Рачински околу проблемот што нè занима, веднаш ќе забележиме дека доаѓа од личност, која има раководна улога во кругот на московските словенофили, која врши важни дипломатски мисии, а во комплицирани моменти, делува и како претставник на руската влада; личност, која е во редовен тесен контакт со Д. Миладинов, а во уште непосреден — преку писма и лични средби — и со К. Миладинов.

Рачински, откако соопштува за Константиновата крајна чувствена деprimираност поради неуспехот, вели: „Неговите писма беа полни со мрачни претчувства и сожалувања за изгубената младост; тие навејуваа една неизјаслива тага. Главниот предмет на неговите разочарувања беше невниманието на руските научници, со исклучок на Бессонов и Бељаев, кон неговиот Зборник од македонски песни, навистина прекрасни“ („Братя Миладинови“, с. 147—148).

Ова искажување е многу важно не толку со она што кажува, туку со она што не кажува.

Со она што кажува — открива постоење на длабока внатрешна депресија кај Константинина, при која некогашното радосно чувство од добивањето на сè повеќе песни, за кое зборуваше Жинзифов, сега преминува во тешка, мрачна таговност. И пак со она што кажува — уште еднаш, но сега од руски изворник, се потврдува неуспехот околу објавувањето на Зборникот — при акцентирање на невниманието на руските учени, што ќе рече, дека причината на неуспехот доаѓа од невнимателните во однос на Зборникот руски научници.

Реченото од А. В. Рачински за невниманието на руските научници, со исклучок на Бессонов и Бељаев, како главен предмет на Константиновите разочарувања се обновува — во вид на цитат или парафраза — од сите што пишувале околу овој проблем. И примено како самата вистина, тоа проширено тврдење, во суштината своја, е неистинито. За нас тоа е едно кажување наменето за премолчувањето на самата суштина на неуспехот. Реченото невнимание не претставува каузалност за несполуката на Зборникот, зашто, за нас,

не постои всушност такво невнимание кај оние што се најверзирани во научните проучувања на фолклорот.

Оние две научнички имиња, кои Рачински ги постави како исклучок, — сами по себе — зборуваат не за отсуство, а за еминентна наличност на едно најфункционално научно внимание кон фолклористичкото дело на Миладиновци. Никако не е маловажно, што двајца така видни руски слависти (Бессонов и Бељаев) покажуваат интерес за македонскиот фолклор. За да се оствари објавувањето на едно дело — уметничко или научно — не е потребна многубројност во согласноста за неговите достоинства, туку е потребен судот на најверзираните, на оние што се најстручни, како што се вели и во обичниот живот. А и оние од исклучокот, оние што пројавиле внимание, Бессонов и Бељаев, спаѓаат во редот на официјално признаените руски славистички капацитети. И посебно карактеристичен е случајот со вниманието на П. Бессонов.

Професорот П. Бессонов е фолклористички истражувач и теоретичар со многу интересовања и со веќе изнесени тврдења за особините на дел од јужнословенскиот фолклор. Самиот тој објавува во 1855 година фолклорен зборник во кој влегува многу од она што е дотогаш пронајдено и публикувано во одделни збирки од областа на бугарскиот фолклор. Повеќе од тоа: уште тогаш тој ја истакнува потребата од запознавање и со фолклорот на најјужните Словени. Позната е и неговата висока оценка за српските народни песни, поради нивните изразити епски достоинства. При компарацијата што ја спроведува помеѓу српските и бугарските песни, тој наоѓа дека последните се крајно сиромашни во поглед на епски обележја. Тоа негово тврдење беше прифатено од многу слависти на Запад и подоцна — токму поради тоа — беше напаѓан од бугарска страна. И пак вовлечен од својот теоретски компаративизам, Бессонов, неколку години пред своето запознавање со Зборникот на Миладиновци (во ракопис), т.е. во својот предговор кон „Болгарския песни“, тврди дека проучувањето на македонскиот фолклор многу ќе придонесе за пополнувањето на општата карактеристика на јужнословенскиот фолклорен фонд. И во предговорот (стр. 102) кажува дека не го исклучува богатството на епското и во македонските песни: „Может быт исследование уголков Македонии и откроет следы и отрывки его“. И може да се сфати до какво радосно изненадување доаѓа Бессонов, кога, запознавајќи се со песните што ги има К. Миладинов во Москва, најдува богата потврда на една своја претпоставка. Неговиот голем интерес кон епските компоненти во јужнословенскиот фолклор во голема мера е задоволен, бидејќи бројни македонски песни покажуваат вонредно епско богатство. Толку повеќе, што она кое самиот го тврдел за епските одлики на српските песни е тврдење и на самиот К. Миладинов, кој ќе го изнесе подоцна во предговорот кон Зборникот: „Најповише песни сходни имат с Хорвата — Српските...“ Но штом е сето тоа така — има ли нешто поприродно и од поддршката и од личната заинтересираност на еден П. Бессонов за издавањето на Зборникот од фолклорот и на најјужните и на најмалку познатите Словени? И станува збор токму за лична заинтересираност — зашто би се потврдиле укажувања и претпоставки што му создале на овој истакнат руски учен име и во историјата и во теоријата на јужнословенскиот фолклор. И макар што немаме факти, за да тврдиме во што поодредено се изразуvalo вниманието на Бессонов за кое зборува Рачински, немаме и причина да го намалуваме посебното и многу важно значење на фактот на самото внимание, кое доаѓа од научничка страна, која би била, одвај не, најпогодна при одмерување на вредностите на Миладиновскиот Зборник. Па овој исклучок, претставен од Рачински, речиси, како приватен, неособен случај, чувствително го осиромашува претставеното како типичност „невнимание на руските научници“ — оваа, според Рачински, главна причина за неизлегувањето на Зборникот и за депресијата Константинова.

Стеснет е во реченото од А. В. Рачински и самиот исклучок; сведен е само на имињата: Бессонов и Бељаев. Сосема е за чудење пропустот со името на академикот Измаил Иванович Срезневски; име, кое многу добро им е познато: и на Рачински и на К. Миладинов.

Како што е одамна утврдено: И. И. Срезневски, уште во ракопис го прегледувал Зборникот, бил радосно изненаден од неговото богатство, наоѓајќи го како откритие за фолклористиката. И подоцна — по отпечатувањето на Зборникот — прв од руските учени Срезневски го рецензира Зборникот во Известија на петербургската академија на науките (т. IX, 1861—1863). И заклучокот на неговата рецензија е категорично афирмативен: „Веќе и сега од тоа што е издадено, станува јасно, дека Бугарите (вклучувајќи ги овде и Македонците — Д. М.), не само што не останале назад од другите соплеменски народи по своите пеачки способности, туку тие треба во тој однос да бидат поставени, речиси, на еден ред со Србите.“ А треба да се одбележи и тоа, дека високото признание што му го оддава Срезневски на Зборникот доаѓа во време кога во Русија владее потполна пасивност во однос на Зборникот, поради покровителството на Штросмаер. Дури во 1870 година филологот проф. И. Петровски објави свои преводи на четири песни од Зборникот во московското списание „Зарја“ (1870, бр 7 и бр. 9).

Само како резонирање би го нафрлиле прашањето: — дали и научник од рангот на Срезневски, кој е и академик, и прочуен филолог, и шеф на катедрата по словенска филологија на Харковскиот универзитет, а подоцна и на Петроградскиот, — не би можел, откако се запознал со песните на Миладиновци и откако (уште во ракопис) имал за нив висока оценка, да стори нешто за нивниот бел божји ден... и дали не постои во случајов нешто многу посилено како фактор за објавување (или необјавување) од апострофираните кај Рачински руски научници, па биле тие и академици... И случајно ли е премолчувањето во исклучокот на едно така познато и така ценето име...

Не се без значење за судбината на Зборникот во Русија, а со тоа — и за „невниманието“ како каузалност, и врските што ги имал и Димитар Миладинов со видни руски научници и раководни словенофилски фактори.

Познато е дека членот на Словенскиот комитет во Москва Ј. А. Орел — Ошмјанцев барал од Д. Миладинов да му праќа географски и етнографски податоци за јужна Македонија. Користејќи го своето учителствување во Кукуш, Д. Миладинов доаѓал до бараните податоци и му ги праќал на Орел — Ошмјанцев — исто како и песните до братот му: преку рускиот конзул во Витола, М. Хитрово, пријател на Рачински. Па исклучено е: Орел — Ошмјанцев да не знае за Константиновите усилби околу издавањето на Зборникот...

Најновите иследувања на преписките што ги имале Миладиновци со руски научници и словенофили дојдоа до податок и за постоењето на кореспонденција помеѓу Д. Миладинов и проф. Виктор Григорович. До неодамна се знаеше само за нивните средби во Охрид и Струга во 1845, при кои, Григорович го советува Д. Миладинов да собира народни песни и да изработи граматика на струшкиот говор. Во московската државна библиотека „Ленин“, каде што се наоѓа архивата на Григорович, пронајдено е во 1960 година писмо од Д. Миладинов до В. Григорович со датум 25 февруари 1846 година. Најзанимливото во тоа новооткриено писмо е реченото за усилбите на Д. Миладинов во правец на Григоровичевите укажувања: „Не престанувам да го исполнувам исполнувањето на ветувањата кон Ваша милост... Но нека ми биде простено досегашното одлагање, зашто тешко ми беше да извршам подбор на најдобрите песни и по граматиката. Се надевам дека при втор погоден случај, откако собирам повеќе песни и ја завршам граматиката, според Вашата голема желба, да Ви ги пратам.“ И уште еднаш се потврдува од цитираното писмо големиот интерес на Григорович кон собирањето на македонски народни песни и неговото позитивно воздејство врз фолклористичката дејност на Д. Миладинов. И толку позначен е овој неослабен интерес што се пројавува од научник, кој е еден од основачите на словенската филологија во Русија и првиот руски филолог, кој ги врши и првите научни иследувања на спецификите на македонскиот јазик. („Совершив путешествие в 1844—47 в славянские страны — стои во „Большая советская энциклопедия (II изд., с. 603) — Г(ригорович) привез ценнейшие славянские рукописи, в том числе и знаменитое Мариинское еван-

телие 11 в. Им были сделаны первые научные наблюдения над болгарскими и македонскими говорами.“). Тогаш — и во случајов со Григорович — отпаѓа „невниманието на руските научници“. Незамисливо е — при наличноста на податок за постоење на кореспонденција помеѓу едниот од составувачите на Зборникот необично заинтересираниот и за македонскиот фолклор и за македонскиот јазик голем руски научник — последниот да не знае ништо за делото чиј првичен инспиратор беше самиот тој.

И уште нешто во редот на непознатото или ограничено познатото околу кореспонденцијата на Миладиновци со видни руски научници.

Во книгата на А. Викторов „Собрание сочинений П. И. Севастьянова“ (Москва; 1881 година) е изнесен фактот дека при своите иследувања врз историјата на грчката и словенската култура, големиот руски археолог Петар Иванович Севастијанов ја користел и помошта на Миладиновци. И пак овде се вели дека помеѓу 300-та писма што Севастијанов ги имал на грчки јазик се наоѓале и „многу писма од познатиот бугарски деец Миладинов“ (с. 106). Во книгата не се кажува за кој Миладинов е зборот, но бидејќи како деец на преродбата е попознат Д. Миладинов и бидејќи самиот пројавувал интерес за собирање на старини, сосема сигурно е дека споменатиот деец е — Димитар Миладинов. (Тоа се потврдува и од едно фрагментарно забележување кај Ив. Хацов.). Па кога П. И. Севастијанов (кој умрел во 1867 година) имал многу писма од Д. Миладинов, како што стои во книгата на Викторов, веројатно знаел нешто и за судбината на Зборникот, занимлив за него со песните од „глобоката старина“.

Излишно се јавува понатамошното зголемување на бројот на имињата што припаѓаат кон оној познат исклучок; и со досега наведените: — кругот на невниманието се преобразува во круг на нула. Толку посигурно, што токму во тоа време интересот на руските (а и на многу западни) слависти кон фолклорот на другите словенски народи е појава обележена во размерите на типичност. Како таков, тој интерес е обусловен и од потребите на славистичките катедри на руските универзитети, кои катедри настануваат во 30-те и 40-те години. Некои шефови на катедри (како В. Григорович на пр.) преземале и патувања за проучување на јужнословенскиот фолклор на самиот извор, а и сами собирале фолклорни материјали. Посебно се потсилува интересот кон јужнословенскиот фолклор по објавувањето на фолклорните збирки на Вук Караџиќ. А сето тоа покажува дека оној фолклорен собир што се наоѓа кај К. Миладинов во Москва може да биде и е добро дојден за потребите и на славистите и на славистичките катедри. И штом е така, а така е зашто е потврдено со факти, неизбежен е заклучокот што би ја наложил формулацијата: — и покрај вниманието на најверзираните руски научници во областа на фолклорот, поради причини што не зависат од нив, Зборникот на Миладиновци не успева да доживее свое руско издание.

Беспредметно во однос на руските научници, тврдењето на А. В. Рачински не губи важност во поглед на каузалноста што не занима. И ќе биде тоа тврдење со посебна функционалност за приближувањето кон стварните причини за непронајдувањето на руски издавач. Премолчувањето на Рачински во историјата на неуспехот од самиот Рачински е факт — токму факт — што кажува многу.

Од цитираното искажување на Рачински станува јасно дека и тој спаѓа кон оние што се одушевуваат од достоинствата на македонските песни — „навинистина прекрасни“. Во прилог на одушевувањето — пак од Рачински за самиот Рачински — постои уште еден одамна познат и своевиден сугестивен податок. Тоа е податокот за одушевувањето со кое Рачински рецитирал неколку песни од Зборникот пред аудиториумот на Московското археолошко друштво, кој останал одушевен од рецитираното. Сите се нашле понесени од убавината на овој непознат за нив фолклор. Па, може да се заклучи, дека и Рачински активно учествувал во популаризирањето на песните македонски и со своите рецитаторски усилби самиот прави многу за стеснување на кругот на невниманието, бидејќи: и Московското археолошко друштво спаѓа во редот

на високите научнички институции. (Патем, да си го споменеме големиот руски археолог Севастijanов, пријателот на Д. Миладинов). И пак следува од тоа дека треба и Рачински да се постави во исклучокот, толку повеќе, што своите деликатни дипломатски мисии во Бугарија и Македонија ги вршел под видот на научни експедиции. Но симптоматично е што самиот не се постава таму, а само го изразува своето сочувство кон тешките Константинови доживувања. И јасно е дека причините што го произведуваат чинот на Константиновата депресија треба да се бараат на подруго место и кај подруги фактори. Затоа е многу важно и елиминирањето што го врши Рачински, во историјата на неуспехот, во однос на самиот себе како официјален фактор.

Не постои податок од кој, покрај одмерувањето на песните како „вистински прекрасни“ и покрај популаризирањето нивно по пат на рецитаторски усилби, да се согледа дека А. В. Рачински сторил нешто за издавањето на Зборникот. За оваа најсуштествена усилба кон најопипливиот показ на „вистински прекрасното“ Рачински го премолчува оној Рачински, кој би можел да биде сосема функционален за остварувањето на — најопипливиот показ. А со себе, како што е неизбежно, го премолчува и московскиот Словенски комитет — со онаа негова благотворителност. Но тоа молчење многу зборува. И со зборувањето свое: прераснува во својство на факт и во суестеија на податок.

Како што споменавме порано: А. В. Рачински е висок функционер на руската словенофилска политика, спроведувана најефикасно и најразнострано преку активноста на оној често споменуван Комитет, кој е врвна словенофилска официјална институција. Како таков — Комитетот е организационен фактор, кој покажува многу грижи за максималното гравитирање на сите словенски народи кон Русија, кој настојува да привлекува што поголем број млади луѓе од словенските земји на студии во Русија, доделувајќи им стипендии, кој има специјален фонд за издавачка дејност, изразена од објавување книги со словенофилски тенденции и од словенофилски автори, кој, во времето кога К. Миладинов бие битка за својот руски издавач, супсидира еден обемен јужнословенски фолклорен зборник (оној на Л. Каравелов); Комитет, кој му даде на К. Миладинов директива да ја преведе на македонски антиунијатската брошура на Флеров, но и Комитет, кој — при сите случаи — ја сообразува својата разнострана активност со целите на една политика која, не еднаш, се покажала крајно едностранчива.

И Комитетот и Рачински, како негов раководен дејател, никако не се нефункционални кон издавањето на Зборник, кој е управен во својата намена и кон идејата на меѓусловенската солидарност, високопарно прогласена како главен пункт од катехизисот на словенофилството, т. е. како програмско начело на самиот Комитет. Може ли да не значи нешто одредено неправдата што се врши со неуспехот на Зборникот спрема составувачите негови, т. е. спрема двајца егзалтирани словенофили, еден од кои е и стипендист и пропагандист на Комитетот, а другиот, меѓу другото, ја праќа својата кореспонденција во Русија преку руските дипломатски канали (кое пак зборува за нешто многу посилно од чинот на едно идејно русофилство). И како: и Рачински, кој е покровител на Константин во време на неговото студирање во Москва и кој го праќа по неговото тешко заболување на неколкумесечен одмор на својата дача (вила) во с. Минино (Смоленска губернија), може да биде немушт сведок на една душевна депресија, настаната поради познатиот неуспех. Ако постои, од друга страна, невнимание на руските учени, зошто Рачински не сигнализира за вниманието на Комитетот, кое пак значи далеку неизмерно далеку повеќе од какво и да било професорско внимание. И зошто, мелодраматизирајќи, широката руска душа — овој реторички атрибут на панславистичката емоционална елоквенција — се покажува премногу тесна за приемот на книга што е животно дело на двајца не помалку емотивни македонски русофили... И сè така: зошто и зошто...

Во однос на тоа големо **ЗОШТО** — Рачински не кажува ништо; како да не постои за него. А тоа зошто, со право, е адресирано и кон Комитетот, и кон него, и кон другите комитетски фактори, како Орел-Ошмјанцев или Е.

П. Јужаков, пријатели на Д. Миладинов. Тоа се влијателни политички фактори од кои зависи многу и судбината на Зборникот; затоа: и нивната незаангажираност околу издавањето на Зборникот претставува битна каузалност за неуспехот. Поради тоа токму не постои во тврдењето на Рачински она зошто; не постои зашто премногу постои како објективна даденост. Но и токму таа објективна даденост ја примаме како показател на неуспехот. Показател и на нешто поопшто, бидејќи Комитетот и неговите функционери не го чинат само она што не е во согласност со одредените цели на руската словенофилска, но, пред се, руска политика. Од тие цели зависи и вниманието или невниманието и на официјалните руски научници. „Ета группа ученых — тврди советскиот академик С. А. Никитин — была в тесной связи с дворянскими общественными организациями, известными под именем Славянских комитетов. Официальная цель последних заключалась в помощи учащимся в России славянам, школам и церквям в славянских землях. Но для самих Комитетов важнее были неофициальные цели: пропаганда панславизма, стремление направить славянское движение панславистское русло, а в отдельные моменты (1867, 1875—1876 гг.) попытки толкнуть русское правительство на путь такой политики, которая вела к постановке и решению восточного вопроса. Русские реакционные панслависты понимали под последним создание под властью русского царя единого славянского государства“ („Документы к истории славяноведения в России“ — Издательство Академии наук СССР, Москва — Ленинград, 1948, с. IV).

Би можело да се рече: поради зависноста и на официјалните руски учени од целите на руската источна политика, сепак, премногу активно се покажало вниманието на оние споменати порано руски научници кон Зборникот на Миладиновци. И јасно е: ако за целите на политиката, означена во цитатот на советскиот академик Никитин, беше од интерес да се појави Зборникот на Миладиновци — тој ќе се појавеше, па макар и да била неговата азбука и — санскритска... И каков ефект би имало во името на тие цели она илузорно професорско невнимание. Нешто, сепак, треба да се покаже како причина. И ќе бидат претставени како причина професорите, а не Комитетот, кој треба да остане чист во својата благотворителност и во своето општословенско покровителство. Илузиите се потребни и за сосема реални цели. Чист, како оној лермонтовски херувим, треба да остане и А. В. Рачински, зашто и тој е неодвоив од „чистотата“ на Комитетот... И на миладиновците од сите времења им го остава своето сочувство кон чувствената драма на сиромашниот македонски словенофил...

И сепак, а и во врска со каузалноста што нè занима, треба да се рече, дека и Комитетот и Рачински знаат и за брзи и за ефикасни интервенции што предизвикуваат и несомнени придобивки во преродбенската борба на неослободеното јужно словенство. Има случаи, кога по цената на сè, ќе биде одбранета идејата на општословенската солидарност. И А. В. Рачински ќе биде еден од главните фактори во настан што ќе го доведе делото на македонската преродба до нејзината прва крупна придобивка.

Познат факт е дека А. В. Рачински и Е. П. Јужаков, како пратеници на Московскиот комитет, доаѓаат кај Димитар Миладинов во Кукуш и му гостуваат од 10 декември 1858 г. до 12 јануари 1859 година. Но позната е и причината на тоа не така краткотрајно гостување на двајцата видни руски дипломати кај кукушкиот учител Д. Миладинов. „По порака на руската влада — вели Ив. Хаџов — Рачински и Јужаков требало да ги поткрепат кукушани и дојранци во нивните усилби да воведат словенски јазик во црковната служба“ („Братя Димитър и Константин Миладинови“, София, 1944, с. 46). Важна е таа поддршка, но карактеристично е што доаѓа во опасен момент Кукушките првенци, предводени од Нако С. Станишев, веќе имале во Солун средби со претставници на католичката лазаристичка мисија и барале од нив поддршка на нивните настојувања за назначување Македонец на чело на Кукушко-Пољанската епархија. И добиле ветувања: дека не само мисијата во Солун, но и Франција ќе интервенира пред Високата порта за задоволување

на нивните барања. И во тоа време почнува покатоличувањето на дел од кукушкото граѓанство. И треба да се спречи таа опасност уште во почетокот. Опасно е ширењето на католицизмот и по православието и по интересите на Русија. Со зајакнувањето на унијатската пропаганда — се засилува и влијанието на Франција, а што е уште полошо — и на Австрија, другиот главен интервент за доминација на Балканот. Престижот на руската источна политика губи многу. И Рачински, заедно со Јужаков, чинат навистина многу: успеваат да ја склонат на отстапки Цариградската патријаршија, добиваат поддршка и од Бугарската трговска колонија во Цариград, па одат и дотаму, што и двајцата од амвонот на кукушката црква пеат старословенски црквени песни. И подоцна, како несомнен резултат од големата активност на руските официјални кругови, борбата на кукушани завршува со успех. Македонската преродба ја бележи својата прва крупна придобивка: за првпат на чело на една македонска епархија, во составот на Патријаршијата, застанува Македонец — галичанецот Партениј Зографски. Остварена е една од големите борбени цели и на самиот предводник на преродбата — Димитар Миладинов. Но тоа е прва крупна победа и во историјата на општата антифанариотска борба. И со право некои историчари го бележат овој акт како револуционерен. Видниот бугарски историчар, проф. П. Ников, пишувајќи во својот оглед „Преродба преку црквата“ за крајната непомирливост на кукушани во барањето на свој владика, потцртува: „Недоволните кукушани одговориле со револуција: тие раскинале со Патријаршијата и со помошта на францускиот конзул во Солун склучиле унија со Рим, кој им ветил дека ќе ги задоволи нивните барања. Вознемирени од тоа: Патријаршијата, руските кругови и бугарските водачи во Цариград успеале да ги вратат во православието кукушани, кои веднаш биле задоволени и го добиле за бискуп Македонецот Партениј Зографски“ (Сборник „България — 1000 години“, София, 1927, с. 340).

Овој навистина крупен историски акт, илустративен за нагорноста на македонската преродбена развојност, не помалку е илустративен и за карактериологијата на повремени поддршки што ги чини Русија во однос на јужнословенските преродбени движења. Тие повремени поддршки доаѓаат дури тогаш и делуваат најефикасно кога се застрашени и интересите на Русија. Станува збор, всушност, за поддршки и на самите руски интереси. И ништо понаивно, затоа, од оние псевдоисториски глорифицирања на некаква целосна руска одбрана во корист на балканските преродбени и национално-ослободителни движења. Не помалку наивни се покажувале и некои преродбени дејци кога премногу се залагале на самоисфорсираната кај нив самите идеја за руската спасоносна мисија. Цитираниот веќе советски академик С. А. Никитин — и во тој однос — укажува на суштинското во источната политика на царска Русија: „Надежды на подобное выступление России оказались наивной мечтой славянских буржуазно-национальных деятелей. Эти надежды имели мало общего с действительными планами царской России, которая решала во внешней политике свои задачи, осуществляя их там, где сосредоточивались ее интересы“ („Документы...“, с. IV). И уште нешто во врска со самите мотиви на руските интервенции: тие не завлегуваат во карактерот на преродбенските движења — како феномени од процесот на самите национални обособувања; руските интервенции ги третираат тие движења исклучиво во светлоста на одредениот нивен вероисповеден облик. Карактеристично е за мотивите на руската интервенција во балканските црквени борби самопризнанието што е дадено во познатата книга на Леонтиев: „Россия, Восток и Славянство“. „Да не забораваме, дека принципот, во чие име ние секогаш сме се вмешувале во работите на Исток, не беше во врска со националните, туку со вероисповедните прашања“.

Основната линија на руската источна политика, во периодот што не занима, се изразува во запазување на единството и целосноста на православието. Главниот пак организационен фактор на тоа единство и на таа целосност во рамките на Отоманската империја е грчката Цариградска патријаршија. Респектот кон овој првенствен фактор на православното единство во импе-

ријата се јавува како првенствен потег на руската источна политика. Преку целосноста на православието најсигурно се расчистува патот кон целосноста на руското влијание на Балканот и Блискиот исток. И поради тоа: она што важи, при сите случаи, како основно и непроменливо е: — запазувањето на целосноста на самата Патријаршија.

Во строга зависност од начелото на патријаршискиот интегритет се поставени и поддршките на Русија кон борбите на неослободените балкански словенски народи. Сите крајни настојувања во борбите на тие народи, бидејќи длабоко го засегнуваат интегритетот на врвната општоправославна институција, го среќаваат противдејството на Русија. Затоа, нејзините поддршки во преродбенските периоди се карактеризираат со обележја на парциелност и фрагментарност. Ќе се пројават тие при одредени, потесни барања, но ќе бидат потполно отсутни при целосните; како оние за своја национална црква, на пример. Инсистирањето на компромиси и спогодувања со Патријаршијата е она најчестото во конверзациите на Русија со борбеното балканско словенство. Низ меѓусебни отстапки и попуштања треба да се додржува целосноста на православието и преку неа — целосноста на руската доминација на Балканот. Одовде и крајната резервираност на руските официјални кругови, дури и во моменти што се судбоносни за балканските преродбенски движења. Резервираност, која се движи помеѓу парциелни поддршки и повеќе прикриени отколку отворени противдејства.

Особено илустративен е показот на овој доминантен курс на руската источна политика во реченото од проф. П. Ников за односот на таа политика кон бугарското преродбенско движење: „Најзаинтересираната сила во работите на Турција била Русија, која имала и најголемо влијание врз одот на бугарското црковно-национално движење. Таа зазеде во прво време негативен став спрема бугарското барање од 1856 година за независна бугарска црква и воопшто се држеше резервирано кон бугарското црковно-национално движење. Причината беше во тоа, што тоа движење ѝ противречеше на традиционалната руска политика, која се придржуваше строго кон единството на православието во лицето на Цариградската грчка патријаршија... Приближувајќи се подоцна кон бугарското гледиште за одделна бугарска црква, руската дипломатија пак не го испуштала од предвид основното начело на својата источна политика и се мачела да го поврзе едното со другото. Согласувајќи се за одделна бугарска црква, таа настојувала да создаде и врз таа основа помирување помеѓу Бугарите и Патријаршијата, за да се сочува на тој начин врската помеѓу нив и единството на православието. Сета нејзина активност од 1860 до 1872 година се раководелаше имено од тие нејзини стремежи“ (Сб. „България...“, с. 345).

Со нужни отклонувања од поопшт историски карактер, дојдовме до нешто одредено во врска со објективните прилики (обстојателствата, како што пишуваше К. Миладинов), кое — неизбежно — фрла светлина и врз своевидно комплицираниот проблем што нè занимаше.

Не би упростувале со некаков дефинитивно акцентиран заклучок — дека одредените цели на руската источна политика се јавуваат како директна причина за неиздавањето на Зборникот на Миладиновци во Русија. Но и ништо не ни пречи да го третираме со сета сериозност односот помеѓу неуспехот, означен со неиздавањето на Зборникот во Русија, од една, и оној респект што руските политички фактори го имаат, со една ненарушлива консеквентност, кон грчката Цариградска патријаршија, од друга страна. Од историската логика на овој непобитен поопшт факт, кој, во случајов на нашиот своевиден комплициран проблем, се јавува и со компонентата на функционалност, не можеме да побегнеме. Толку посигурно, кога постои јасен однос, историски утврдена релација: Миладиновци, од една, и Патријаршијата, од друга страна. Меѓу тие две тие крајност спротивни, меѓу тие две поларизирани страни — стои Русија, која е и словенска и православна, која држи и за едното и за другото, но, во тоа време, многу повеќе за другото, зашто: тоа другото е главниот спиритус мовенс во остварување на вековниот стремеж на царска Русија кон

доминација на Балканот и Блискиот исток. Таа пак Русија — во нашиот случај — одредено е персонифицирана во улогата на Московскиот благотворителен комитет, кој пак, не случајно, ги има во својот состав некои од самите политички и дипломатски спроводници на јасно одржаната источна политика. За тие спроводници — и во однос на благотворителноста и словенофилството — значат нешто директивите што самите ги примаат по строгиот официјален пат. Една од директивите што ја прима во тоа време рускиот пратеник во Цариград гласи: „Нужно е за нас да ги засилиме колку што се може повеќе врските со источноправославната црква и особено со цариградската патријаршија, која е центар на православието... Нашите политички интереси, по самиот карактер на нештата, биле и во иднина ќе бидат во тесна поврзаност со православието...“ („Руската политика на исток“, Софија, 1910, с. 25). Таа пак директива му е препратена од Цариград на Рачински, кој е во тоа време руски конзул во Варна. А тоа е времето од кое датираат и неговите кореспонденции со Константин и неговите соработувања со Димитар. И не е ли и сега дефинитивно јасно, зашто Рачински не зборува, ни за себе ни за Комитетот, во врска со усилбите на К. Миладинов за пронаоѓањето на руски издавач за Зборникот...

Официјална Русија, персонифицирана во оној Московски комитет и во оној неизбежен Рачински, еднакво добро знае кои се Миладиновци, и како словенски просветители и како поборници против Патријаршијата, и која е таа (Патријаршијата), како организациона сила и структура на православната целосност. Кон тоа: премногу им се познати Миладиновци и на самите најглавни патријаршиски органи. Особено Димитар Миладинов, кој не еднаш влегувал во директни конфликти со самите тие органи. Оние Мелетиевци — што ли не сториле за неговото компромитирање пред турската власт како опасен државен непријател. И навистина ќе сторат сè фанариотите, со сите свои центри и потцентри и со онаа гркоманско-цинцарска интригантска мафија, за да се најде Д. Миладинов, а подоцна и неговиот брат Константин, во задана; и откако и двајцата се најдуваат во задана — фанариотите пак ќе сторат сè да не излезат оттаму; и првенствено: пак фанариотите сторија сè, користејќи ги, со сета своја перфидност, преплетените спротивни интереси на надворешните сили, да останат Миладиновци во Цариградската задана и во неа да заврши нивната борбена антифанариотска повест (Константин умира на 18, а Димитар на 23 јануари 1862 г.).

Неправедно би било, историски необјективно би било, да се потценува поддршката што ја добија Миладиновци, во својата словенска просветителска активност, и од официјални и од неофицијални руски словенофили. Дури некои од нив, како академикот И. И. Срезневски, и премногу сторија за известното високо признание на нивното фолклористичко дело. Но онаа руска источна политика, која непроменливо го следи одот на својата одредена планомерност, немала што да избира — и на самиот благотворителен и словенофилски план — помеѓу Зборникот на Миладиновци и ненарушивата целосност на Патријаршијата. И навистина: помеѓу животното фолклористичко дело на двајца македонски патриоти и бескомпромисни непријатели на фанариотството, со сета негова турска јуриспруденција, од една, и факторот што се јавува првенствен во името на руските интереси за една одредена доминација, нема што да се избира од руска страна, па била таа и онаа благотворителна Комитетска страна. Невозможен е и компромис, зашто и Миладиновци и фанариотите не би се согласиле на каков и да било компромис. И премногу би го нарушиле руските официјални фактори својот традиционален респект спрема Патријаршијата, кога би биле нивните културно-благотворителни словенофилски органи со респект кон една книга, која ја има како своја основна намена и борбата против грчката Цариградска патријаршија.

Но сега доаѓаме до она отворено прашање околу супсидирираниот од страна на Московскиот комитет фолклорен зборник на Љубен Каравелов.

Овој зборник („Памятники народного быта Болгар“), кој ја доби материјалната поддршка на Комитетот во износ од 170 рубли, не е дело на автор што е заангажиран во борбата против Патријаршијата. А и самото дело има исклучиво фолклористичка намена. И уште во тоа време, Каравелов, идниот идеолог на бугарското национално-револуционерно движење, наоѓа дека црковната борба нема да придонесе ништо суштествено за делото на националното ослободување на неговата земја. Следбеник на големиот руски утопистички социјалисти и револуционерни демократи, Каравелов е за начелото на изразито политичка револуционерна борба. Уште во екот на борбата за независна национална црква, тој се објавува за брз премин кон борбено национално движење со вооружени средства за борба; познат е неговиот лозунг: „Слободата не сака Егзарх, туку го сака Карацата.“ Миладиновци пак, за разлика од Каравелов, водат борба и за егзархи, и за свои владици и свештеници. И во таа разлика: помеѓу незаангажираниот во антифанариотската борба Каравелов и докрај заангажираните во неа Миладиновци — треба да се побара причината за издавањето на едниот, а веројатно и за неиздавањето на другиот фолклорен зборник.

Затоа пак: такви разлики и такви причини го одведоа Константин Миладинов кај големиот Југословен и поборник за јужнословенска солидарност со помошта на унијата — Јосип Јурај Штросмаер, кој стана и причина и фактор и покровител за издавањето на Зборникот. Тешката и комплицирана предисторија на една книга беше завршена. Зборникот — тоа животно дело на Миладиновци — излезе од печат во Загреб, на 24 јуни 1860 година.

III

Појавата на Зборникот, придобивајќи ја и со својата тешка предисторија, смислата на патриотски подвиг, брзо се збогати и со смислата на настан во светот на фолклористиката. Низ просторноста на една голема книга: израсна како создател на поетско творештво што се издига до врвовите на светската народнопесенска уметност еден мал, еден дотогаш непознат словенски народ. И многу значеше: и за таа книга што беше внушителен показател за интензитетот на едно народно творештво, и за составувачите на книгата како фолклористи — што токму таа, и уште со појавата своја, беше одредена како еден од најбогатите и најсистемните зборници од областа на јужнословенскиот фолклор и што таа некогашна одредба остана да важи сè до времето на сегашноста. Фолклорен зборник, кој беше и кој остана во однос на култивирањето на македонскиот поетски фолклор ненадминат по својата обемност, по својата тематска разновидност и системноста на мотивското разоткривање. Таков — и од гледиштето на една построга спецификаторска оценка.

Големи патриоти во побудите кон создавањето на Зборникот, Миладиновци се покажаа, со неговото дефинитивно остварување, и како големи фолклористи.

Колку и строг да би бил критериумот кон оценката на Зборникот како разоткривање на една фолклорна панорама, колку и очебијни да се пропустите и грешките при редирањето и транскрибирањето на текстовите, колку и оправдани да се чинат забелешките за недоследност во класифицирањето на поодделни песни, Зборникот, со сето во себе, т.е. и така како што е претставен, е дело на беспорна фолклористичка студиозност; дело не само на одушевени, но и на стручно култивирани собирачи на народни песни. Посебно кај К. Миладинов, судејќи и по терминологијата на предговорот и по проблемите засегнати во него, ќе се забележи несомнена верзираност и во самата фолклористичка наука. А и угледувањата кон опитот на други зборници се ослободени од буквални подражателства, за да се забележат и одлики на составувачка самосвојственост.

Во правецот на стручна преокупираност е спроведен и чинот на собирањето на песните. Во едно време, кога не само во јужнословенскиот, но и во областа на други фолклори, се вршат прочуени мистификации, под чија заблуда попаѓаат и некои фолклористички учени, Миладиновци настојуваат да

бидат крајно ригорозни во поглед на изворност и автентичност. Кон еден основен текст се запишани понекогаш по неколку варијанти, за да се даде пополни претстава и за првичноста и за еволуцијата на истите или на родствениите мотиви. Тогаш пак кога треба од бројни варијанти на едни и исти мотиви да се избере само еден — се прибегнува до запишувањето на оној што се чини и најиздржан и најадекватен. „Од неколку песни сме избрале похарната“ — се вели во предговорот, кое укажува и на естетски критериум при запишувањето на текстовите. Не само собирање, но и вршење на подбор. И пак при запишувањето: се настојува да не се забележат песни што не се народни или што не му припаѓаат на домашниот фолклор. Тоа е толку поважно, што и во тоа време се забележуваат во јужнословенскиот фолклор имитации на странскиот и особено на германскиот. Без да се конкретизира, К. Миладинов го нафрлува во предговорот и овој проблем, наоѓајќи дека прифаќањето на туѓото во фолклорот е оправдано, кога е слеано со специфичниот дух на фолклорната домашност: „И чужите песни, по народниот дух изречени, имаат своите красоти; а кога поминат у нас без да се слејат по народниот дух, како това се чинит во нови по подражание преземани песни, тога произлеглив нелепост, која доводит до отвраштение.“

Во своето начелно настојување — да биде Зборникот „показалка“ и на народниот живот и на народната душевност, Миладиновци пројавуваат многу грижи и за автентичниот показ на специфично македонското во народниот правопис. „Правопис — се вели во предговорот — употребихме по возмжноста најлесен и најсходен со произношението од словата; на пр. вместо трите букви ъ, ѝ, ж, кои имаат еднакво произношение, употребихме една ж;... Еднакво се грижехме да предадеме верно народното произношение, по кое се водит тукашниот правопис.“ И во резултат на тие грижи за „тукашниот правопис“ се дојде до првото богато разоткривање на посебностите; специфичностите на македонскиот народен јазик.

И класификацијата на песните во Зборникот, покрај поодделни недостатоци, е спроведена во соодветство со автентичниот повод на настанување на песните и со низната општа (мотивска) карактериологија. Разделбата на песните во групи: I. „самовилски“, II. „други стари“, III. „црковни“, IV. „јуначки“, V. „овчарски“, VI. „ајдутски“, VII. „жаљовни“, VIII. „смешни“, IX. „љубовни“, X. „свадебни“, XI. „лазарски“, XII. „на Водици“, XIII. „на Гурѓеведен“ и XIV. „жетварски“, колку и да потсетува на циклусната распределба од збирките на Вук Караџиќ, не е и без извесни посебни обележја. Изразито посебно кај Миладиновци е напуштањето на терминот митолошки песни, кој е распространет во други фолклорни зборници, а кој е заменет овде со терминот самовилски песни, со цел за приближување до една поприморна одредба, т.е. до онаа природна класификација за која се застапуваат некои фолклористички теоретичари. Уште покарактеристично како пројава на самостојност е напуштањето на дотогаш, а и подоцна, владеачката класификација на народните песни, како: епски — машки и лирски — женски. Поаѓајќи од својата сопствена фолклористичка практика, Миладиновци ја отфрлаат таа навистина едностранчива и во низа односи неодржлива класификација: „В Струга саде една девојка ни каза до сто и педесет прекрасни песни, од кои повике јуначки. Така и сите почти Прилепски една стара жена ги каза.“ Со тоа Миладиновци практично укажуваат дека епските јуначки песни тешко можат да се квалифицираат исклучиво како машки, како што е неадекватно — со оглед и на самото изведување, а лирските пак песни — исклучиво како женски. Тоа е еден несомнен придонес на нашите фолклористи кон попрецизното третирање на нерешиениот и до денес проблем на фолклорната класификација.

Крајно разновидни во својата мотивска управеност, песните што се објавени во Зборникот — и со својот број: 660 — сугестивно ја разоткриваат големината на едно фолклорно поетско богатство. И кога се има предвид дека овој голем број не се однесува на песни од сите македонски краишта а најмногу од Струга, Прилеп и Кукуш (и само по неколку песни од Костурско, Воденско,

Струмичко, Велешко, Дебарско и Битолско), сосема реално може да се зборува за една вистинска големина на македонското фолклорно богатство. И ништо изненадно во тоа, кога се знае дека овој обдарен за мелодија и ритам народ, во продолжителни временски периоди кои се мерат со векови, можел да го пројавува својот творечки дух единствено преку песните испени од безбројни безименици. Затоа и не е пресилено реченото во предговорот за „глобоката старина“ на некои песни, зашто има и такви меѓу нив, кои потсетуваат дури и на класичната древност, откривајќи се во типични хомерски размери. Постојат и историски сведоштва за стариноста на македонските песни. Прв споменува за нив византискиот хронист Грегор Никефорос, кој патувал низ Македонија во 1325 година, па на многу места слушнал да се пеат песни со историски преданија. И низ сиот свој тежок пат во историјата, како најверен свој придружник, овој народ ја имал песната и преку неа зборувал за себе и за својот премин низ времињата што биле за него и тешки невремиња.

Особениот ефект со кој Зборникот на Миладиновци брзо го привлече вниманието на фолклористите е во откривањето на Македонија како редок извор на епско богатство. До појавата на Зборникот — во однос на јужнословенскиот фолклор — се знаеше само за превасходни епски обележја на српската јуначка поезија. Миладиновци се првите македонски фолклористи што укажале на нов јужнословенски епски предел, не помалку изразит од српскиот: и по бројноста на песните со богато развиени јуначки мотиви, и по нивната чисто епска специфика. И токму со него, еден од најкарактеристичните во Зборникот, е постигната извесна релативна полнота во показот на еден вид поетски фолклор. Вид што е претставен и со целосна изворност, без секакви интервенции за дополнително разубавување, како што е случај со некои српски епски песни, значајно разубавени од мајсторската рака на Вук Караџиќ. И за едно продолжително време — токму Зборникот на Миладиновци — беше главниот источник за запознавањето на фолклористите со првичноста на македонските епски традиции.

Како што е и неизбежно: предно место зафаќаат во циклусот на јуначките песни — песните за Крали Марко. Песни што одамна станале синџир на необично, фантастично обоено јунаштво, чија борбеност се врши, речиси, исклучиво во името на борбата како таква; едно самоцелно јунаштво — натпревар на најсилните со сите и со сето, војување со секакви средства за здобивање со титулата: јунак над јунаци. Одликувајќи се со крајна самобитност, кралимарковските песни во Зборникот, се истакнуваат и со стариноста на варијантите, што е особено важно за проследување на генеалогичката на овој мотив, распространет во сите јужнословенски фолклорни поезии.

Изразити по својата изворност се и поместените песни за познати јунаци, возвеличувани на разни балкански предели и во најразнообразни тематски преобразувања: Момчил јунак, Болен Дојчин, Секула детенце, Дете Дукадинче. Овде за првпат е објавена и онаа општопризнато најубава епска песна — „Седум јунаци и Арапин“.

Циклусот од ајдутските песни се карактеризира со релјефен показ на преминот од епското кон лирското, означен со оние посебни лирско-епски видови. Знак на пробудена свест за борба против најомразени насилници, ајдутските песни се откриваат во однос на јуначките, кои доаѓаат и од едно подруго време, со квалитетно подруга борбеност. Тоа е борбеност, која изразува волја за казнување на оној што му создал неправда на народот. Одовде и реалистичната постановка на јунаштвото во тие песни, кое е ослободено од полумитски оцртувања и натчовечки идеализации. Волјата за одмазда е движечката сила кон подвизите опеани во овие песни. Не глорифицирање на силата како таква, туку: како надмоќност над самото насилство. И многу често: подвигот се потсилува со раздвижена сликовитост на природата и природното. И пак во овој Зборник: за првпат ќе се сретне прекрасната по својата одухотвореност лирско-епска песна — „Заплакала ми гората“, чиј почеток стои во редот на оние народно-песенски шедеври, внушителни со потходот на хиперболизирана пер-

сонификација на природата, со оној наивистички пантеизам, така типичен за односот на народниот певец кон величието на подвигот и легендарноста на неговите избраници:

„Заплакала ми гората, гората и планината
И од гората дрвјето, и од дрвето лискјата,
И од гнездата пилците, и од земјата тревата,
Од кладенците војето заради Ичге Војвода...“

Поместена е во една од своите првични верзии и прочуената ајдутска песна „Од згора идет сејмени“, во која драматски е изразен апотеозот кон она јунаштво пред кое и непријателот има чувство на респект и одушевување; мотив што е разработен во низа лирско-епски народни песни, кој е вграден и во најдолгата македонска песна (за Кузман Капидан), па среќно искористен и во „Сердарот“ на Григор Прличев:

„От згора идет сејмени, еј стара бабо, жальбо ле!
Ајдутска глава носеет, еј стара бабо, жальбо ле!
Излезе баба да гледат, еј стара бабо, жальбо ле!
Видела баба та глава, еј стара бабо, жальбо ле!
Викна ми баба да плачит: е гиди желна бабо, жальбо ле!
„Не ми е глава ајдутска, е гиди желна бабо, жальбо ле!
Тук ми е глава синова“, е гиди желна бабо, жальбо ле!
Сејмени бабо — је велее: е гиди желна бабо, жальбо ле!
„Не жалај, бабо, не плачи, е гиди желна бабо, жальбо ле!
Блазе ти тебе со срце, е гиди желна бабо, жальбо ле!
Шчо јунак ти си родила! е гиди желна бабо, жальбо ле!
Дури му глава зе довме, е гиди желна бабо, жальбо ле!
Педесет мина паднафме; е гиди желна бабо, жальбо ле!
Сам булјук паша загина, е гиди желна бабо, жальбо ле!“

Ретко, а и врвно поетско богатство на Зборникот претставува бројниот циклус од љубовни песни. Елегично-тажни, баладични или радоснохумористични, тие придобиваат многу со крајната згустеност на кажувањето. Сите најмаркантни поетски достоинства на народната лирска поезија го имаат својот навистина рекорден израз во љубовните песни, застапени во Зборникот со повеќе од 220 песни. И за многу од нив е сосема својствена онаа слободна, неизвртена изјавеност на поетската инспирација, онаа полетна метафоричност и најнепри- нудена чувствена раздвиженост, хармонијата помеѓу чувство и мелодија — при спонтанa понесеност на фантазијата и внатрешното соопштување, кое знае само за еден учител: живиот впечаток и сопственото суптилно согледување — сето она што чини од народниот певец и од неговата песна: образец на елементарно, но и интензивно чувствување. И токму во љубовните народни песни е постигната совршена пречистеност и на изразот и на чувството, кое достига до такви изблици што изненадуваат со својата истанченост и длабоко лирска исповедност:

„Ја опули се, моме мала
На ваја тука планина,
Што м'гла има на неа?
Да не је речеш од бога,
Туку да речеш од мене.
Това е мои зди'ови,
Што зди'а јаска за тебе.
А ќе изгора крај тебе.“

Особено се привлечни поместените љубовни песни (а привлечни и за кул- турнонаучниот поетски усет) со крајната изразна штедливост и со експресивно изразеното единство на основното настроение. Силата на нивната сугестивност

не е во развиеноста на мотивот, туку во неговата честа елиптичка недореченост, во онаа и збиена и изненадна поентираност, која вреди понекогаш сама за себе. Тоа ја чини главната карактеристика на низа кратки лирски песни од видот на:

*„Девојко, море девојко!
Са лето мое, са пролет,
На есен туга отмена!
Са лето сенка ти праеф,
Студена вода те поеф,
С блази јаболка те ранеф.
Кога те видов на коња,
Ми дојде да се убодам;
Та жал ми падна за мајка,
Дека сум еден у мајка.“*

Оригинални во чувствената експресија, некои љубовни песни од Зборникот се истакнуваат и со оригинална метрика, — малку позната во светот на народните поезии. Посебно изразит е случајот со елегичната песна за разделбата помеѓу патникот, кој оди на далека земја, и неговата жена. Во таа песна — низ повеќе стихови — се забележува многу интересниот, вонредно редок, речиси, и исклучив размер: 8 + 7 или (4 + 4) + (4 + 3), со цезура по осмиот слог:

*„Леле Димо, леле Димо, т'ги големи!
Ти ќе одиш, ти ќе одиш чужа земја далеку;
Кому ќе ме, кому ќе ме, мене млада остаиш“ —
„А невесто, добро мило, јоставам те, јоставам,
Јоставам те, јоставам те на твој татко и мои,
Јоставам те, јоставам те на твсја мајка и моја.“
„Леле Димо, леле злато, леле т'га голема!
Тешко мене, горко мене при два татка без тебе!
Тешко мене, горко мене при две мајки без тебе!...“*

Песните од другите циклуси во Зборникот, особено свадбарските и лазарските, кои се во редот и на најбројните, значајно придонесуваат за тематската разновидност и за запознавањето со карактеристични народни традиции и обичаи.

Покрај песни, вклучени се во Зборникот и други фолклорни творби: пословици, гатанки, преданија, како и описи на свадбени и годишни обичаи од Струга и Кукуш, на детски игри (или брзопоговорки) и преглед на сопствени народни имиња. Но сето тоа има првенствено информативно-документарен карактер, а и немал број од овој фолклорен материјал — со оглед на просторноста — отпаднал при дефинитивното редигирање на Зборникот. И најпросторното — и како документ и како творештво — си остануваат песните, кои ја даваат и насловната ознака на Зборникот. Со богатството на поетскиот фолклор се одредува она вонредно суштествено дејство на таа голема книга на песните.

Почнувајќи со предговор, во кој полетно се зборува за особините на јазикот на кој се испеани македонските народни песни, Зборникот на Миладиновци завршува со речник, во кој е објаснета смислата на некои поособени македонски зборови, во превод на српскохрватски. Според тврдењето на Ив. Хаџов, овој речник изнесувал околу 2000 збора, но поради обемноста на книгата, како што се забележува и во предговорот, извесен број зборови отпаднале, особено од зборовите под Б. А и во таквиот скратен вид — овој прв рудиментарен македонски речник, сепак, фрла светлина врз извесни специфичности на македонскиот јазик и придонесува за запознавањето со карактеристични одлики во јазичниот фонд на македонските народни песни.

Длабоката патриотска желба на Миладиновци — да биде Зборникот внушителен повод за запознавање со животот и народноста карактериологија на Македонците, со убавината и спецификата на нивниот јазик, со нивниот тво-

речки дух, богато осведочен со нивната богата народна поезија, беше остварена, речиси, веднаш по излегувањето на Зборникот. Самите составувачи не можеа да го дочекаат овој најрадосен за нив патриотски миг: Д. Миладинов веќе се наоѓаше во затвор уште пред отпечатувањето на Зборникот, а веднаш по тоа, и К. Миладинов ја сподели затвореничката судбина на својот брат, па трагичниот крај дојде во моментот кога видни фолклористи и филолози за првпат се запознаваа и со нивното име и со нивното големо фолклористичко дело. Затоа: со радоста од појавата на еден настан за фолклористиката и за славистичката наука — првите одгласи за Зборникот — ја одбележија и болката за трагичната судбина на создателите на овој настан.

Големиот интерес кон Зборникот на Миладиновци беше означен уште со големиот број на претплатници. Од разни места и земји од Загреб, Љубљана, Белград, Прага, Виена, Будим, Париз, Венеција, Мантоа, Дубровник, Осиек, Марибор, Карловци, Крагуевац, Хасково, Макарска — претплатниците ја даваа својата доброволна поткрепа за остварувањето на едно благородно патриотско дело. И меѓу тие што со радост ја очекуваа неговата појава беа имињата на видни словенски општественици, научници и писатели; помеѓу Хрватите: Ватрослав Јагиќ, Петар Прерадовиќ, Аугуст Шеноа, Никола Хорват; помеѓу Словенците: Карл Дежман, д-р Јанез Блајвајс, Јуриј Добрила, Јанез Билц; помеѓу Бугарите: Георги С. Раковски, д-р Петар Верон, Васил Д. Стојанов, Теофан Рајнов; како Србинот проф. Панта Сретковиќ, како Ческите: Јан Нечашек, Јозеф Хоринек, Мориц Фијалка, Адам Патера, како и некои полски општествени дејци. Со исклучок на руски имиња, поради веќе изнесените објективни причини, уште пред излегувањето на Зборникот — како што беше и желба на неговите составувачи — се пројави оној благороден израз на меѓусловенска солидарност.

Особено жив интерес беше пројавен кон Зборникот, брзо по неговото излегување, од страна на чешките и словачките славистички кругови. Сосема природно беше тоа, зашто токму кај тие кругови — следбеници на Јозеф Добровски, родоначелникот на словенската филологија, и на големиот славист Павел Јосиф Шафарик, е најразвиена во тоа време славистичката наука и интересот кон словенскиот фолклор.

Прв пишува за Зборникот и за трагичната судбина на неговите составувачи чешкиот писател и преводач на Дикенс — Мориц Фијалка (1809—1869). Во чешкото водечко литературно списание „Јумир“ (XII, 1962), Фијалка објавува статијата во која одушевено признава дека останал радосно изненаден од вистинските поетски квалитети на песните од Зборникот, определувајќи ги како „вистинско сокровиште на словенската народна поезија — од кое може многу да се црпи, а без да се исцрпи“. Апелирајќи кон чешките поети да се запознаат со Зборникот, како извор на вистинска поезија, Фијалка ја завршува статијата со зборовите: „Мојата силна желба е чешките поети да не губат време — колку порано, толку подобро — да го воведат чешкиот читателски круг во светлото дело на еден братски народ — маченик, за да се разоткрие пред Чехот и еден убав нов словенски свет.“

Апелот на Фијалка наоѓа и брз и плоден одглас. Чешкиот широко познат јазиковец Јан Гебауер (1838—1907) веднаш се зафаќа со преводот на низа — и поетски значајни и карактеристични за јазикот на кој се испеани — песни од Зборникот. И пак во „Јумир“ (1863) излегуваат по неколку песни од сите циклуси на Зборникот, придружени со кратки информативни белешки за специфичните одлики на македонската народна поезија. Изборот на Гебауер е успешен, а особено сполучливо и бројно се застапени јуначките песни.

По успехот на Гебауеровите преводи, виден интерес кон македонската народна поезија пројавува и познатиот чешки поет Јозеф Холчек (1853—1929). Откако се најдува импресиониран од најубавата епска песна во Зборникот „Седум јунаци и црн Арапин“, Холчек врши избор на голем број песни и настојува да ги преведе така што да бидат и во духот на чешкиот јазик и во согласност со нивниот посебен македонски дух или како што самиот вели: „преведената песна да биде аклиматизирана кон чешкото поднебје, без да ја

изгуби привлечноста на небото под кое се родила.“ И откако продолжително и со љубов ја завршил својата преводачка работа, овој преводач, кој е и еден суптилен лиричар, изјавува: „Јас ги сакав тие македонски песни и верувам дека „Поесие Светова“ ќе им оддели достоинство, како што им оддели на српските народни песни во превод на Капера, и на литовските, во превод на Гајтер.“ И уште во идната година (1874), „Поесие Светова“, најреномираното чешко издателство, во чија редакција се наоѓаат најистакнатите тогаш чешки писатели: Јан Неруда, Витезслав Халек и Фердинанд Шулц и во чие издание се објавуваат дела од писатели со светска познатост, ги објавува Холечековите преводи на бројни песни од Зборникот.

Посебно одбележена е во чешкиот литературен печат и дваесетипетата годишнина од смртта на Миладиновци.

По тој повод, видниот чешки публицист Јозеф Туожимски (1848—1903) објавува во списанието „Златна Прага“ — 1887, статија „Димитар и Константин Миладиновци“, во која е истакната антифанариотската и словенско-просветителската дејност на браќата, означени како херои и маченици за слободната иднина на својот народ, кои „загинаа, но нивната идеја живее и ќе победи; беа маченици, но не напрасно“.

Со висок пиетет се однесува кон подвигот и мачеништвото на Миладиновци и еден од водечките во тоа време чешки поети, Сватоплук Чех (1846—1908), кој ја обележува дваесетипетгодишнината од смртта на Миладиновци со одата „На браќата Миладиновци“ (Менши басне“, Себрание спис Св. Чеха, 1909, Прага, с. 111—113). Одата содржи три главни мотива: преродбенската активност, Зборникот и маченичката смрт во Цариградската задушница; напишана во шест станови строфи, сета е додржана во непринуден, длабоко прочувствуван патос и со убаво, интимно понесено чувство е предадена и љубовта на Миладиновци кон народот — создадел на прекрасното творештво од Зборникот:

*„Ние слушавме како бие неговото срце здраво,
нам јасно ни зборуваше неговиот жив дух
од тие песни убави, што игриви, жалбени —
од горите, долините сунеа во очарованиот слн,
од нив како далека бура слава на дедовците звучи,
и на внуците новиот живот надежи расцутува —
ние ги збираме тие драгоцени траги на претците.
И тие свежи цвеќиња на новата пролет
и од нив во душата се поевме со сладосна вера,
во народот сеевме блага надеж.“*

Зборникот на Миладиновци — ни во поново време — не престанува да побудува интерес кај чешките уметнички кругови. Не само поетите, но и музиколозите откриваат крајно занимливи и сосема оригинални елементи во мелодијноста и ритмичноста на македонските народни песни. И еден виден чешки музиколог, Лудвиг Куба, откако подробно ги проучил мелодиските особини на лирските песни во Зборникот на Миладиновци, наоѓа дека многу ќе му користи да се запознае и со самото изворно исполнување на песните. Во 1926 година тој доаѓа во Струга и од стари жени слушал и стари и понови песни, а и самиот запишува неколку понови чисто лирски песни. Особено интересен му се сторил на Куба лирско-елегичниот мотив на песната „Маријо, дилбер Маријо...“, на која — од музиколошко гледиште — ѝ посветува посебно внимание во предговорот кон збирката од запишаните од него македонски лирски песни (Лудвиг Куба: „Писне Македонске“, Прага, 1928):

*„Маријо, дилбер Маријо,
Шчо кротко еезиш на гергешот?
Да н’ти е разбој расипан,
Да н’ти се нишчи изчинати,
Да н’ти се конци зметкани,
Да н’ти е свалка пукната,*

Да н'ти е игла скршена,
 Не ми е разбој расипан,
 Не ми се нишчи изчинати,
 Ни ми е свалка пукната,
 Ни ми е игла скршена, —
 Тук ми е момче на чужбина,
 Ево имат девет години!"

Не останува делото на Миладиновци далечно и за литературата на најјод-далечениот од Македонците словенски народ — полскиот. Покрај позитивните одживи за Зборникот на неколку видни слависти, еден писател, изразитиот полски романтичарски белетрист Вацлав Володзко, го поставува Константин Миладинов како главен јунак на неговата повест „Крвави доробек“ („Крвава печалба“), која излегува во Варшава во 1884 година. К. Миладинов е претставен во повеста под имињата: Коста Миладиновиќ и Коста Капидан, а идеализиран а во видот на ајдучки војвода, необично смел и популарен меѓу народот од Битолскиот крај. Граден како книжевна фикција, главниот лик на оваа превасходно романтичарска повест, не е лишен и од извесни прототипски обележја: „Од него личеше повисока образованост, и осмевот што го осветлуваше неговото малку мрачно лице, сведочеше за чувствителна душа, која живееше под грубата телесна обвивка. Не само од говорот можеше да се познае поетската склоност на Коста Миладиновиќ, туку и некаква сила на духот го поставуваше високо над околната средина. Тој беше помалку писател, новинар, а над сè пламенен патриот. Со својата смелост тој ги надмина своите претходници.“ Несомнено: зад книжевната фикција Коста Миладиновиќ стојат и очебни обележја на стварниот Константин Миладинов.

Фолклористичкото дело на Миладиновци наоѓа одглас и кај видни западноевропски слависти. Ни едно сериозно проучување на јужнословенскиот фолклор не останува пасивно кон богатите фолклорни укажувања на Зборникот, а одделни или циклусно групирани негови песни ќе бидат вклучени во збирките или студиите на познати западни фолклористи или филолози. Песни од Зборникот ќе се најдат во фолклорните избори и монографски осврти на иследувачи, како: Auguste Dozon („Chansons populaires Bulgares“, Paris 1875), Georg Rosen („Bulgarische Volkslieder“, Leipzig 1878), K. E. Franzos („Deutsche Dichtung“ 1896, IX—XI), D-r Georg Adam („Aus Fremden Zungen 1903, кн. 14), а со посебно поглавје ќе бидат застапени Миладиновци во „Словенска литература“ на R. Morfill („Slavonic literature“, London 1883, с. 125—144).

Позитивниот прием на Зборникот кај бројни славистички учени се јавува како повод за неговото позитивно примање и од официјални руски славистички кругови. Покрај високата оценка на Зборникот, дадена од академикот И. И. Срезневски, кој прв и единствен се искажа од руска страна уште во 1863 година, се појавуваат подоцна и други авторитетни руски признанија. Од иследувањата на големите руски филолози Потебња и Халански јасно се заклучува дека и Зборникот на Миладиновци им послужил како драгоцен изворен материјал за нивните теоретски расветлувања врз производот и родствениите обележја на лирските и епските песни кај балканските и словенските народи. Неколку песни од Зборникот се поместени и во книгата на Н. В. Гербел — „Поэзия Славян“ (Москва, 1871). Кај некои руски филолози — по запознавањето со Зборникот на Миладиновци — се јавува интерес кон понови фолклористички проучувања на самиот македонски терен и желба за непосредно, изворно утврдување на специфичниот народносен карактер на овој новооткриен словенски фолклор.

Посебно важен е случајот со фолклористичките и етнографските проучувања на рускиот научник П. Драганов.

Запознаен со Зборникот на Миладиновци, П. Драганов е запознаен и со претензиите што ги имаат официјалните српски и бугарски кругови во однос и на македонскиот фолклор и на македонскиот јазик. Покрај Миладиновскиот, тој проучува и други зборници со македонски песни и доаѓа до свои оригинални

нални заклучоци за народносната оригиналност на македонскиот фолклор, настојувајќи да ги провери, како што самиот вели, на самото изворно место. Извесно време Драганов бил професор во Солунската егзархиска гимназија и со помошта на своите ученици најнепосредно ќе се запознае со точниот изговор и со народносната специфика на македонските песни. „Занимајќа диалектографиј — пишува Драганов во предговорот кон својот зборник од македонски песни — многочисленних славянских говоров разноплеменной и разнокультурной Македонской провинции, я, за долго до сербско-болгарской битвы, порешил проверить на месте степень основательности сербских и болгарских претензий на язык и народность тамошнего македонско-славянского населения. С времени же начатия самих военных действий между обоими родственными претендентами, во мне еще более утвердилось вышеупомянутое намерение. С этою целью я прибегаю к легчайшему и самому целесообразному из всех возможных в настоящее время способов. Я обратился к ученикам упомянутой гимназии с предложением доставить мне после „Божика“ и „Водиц“ не менее двух образцов своей домашней поэзии и прозы. Хотя я был обставлен весьма благоприятно для моих диалектографических разысканий, ибо все ученики гимназии, — более 300 человек, — были лиш македонцы из всех решительно углов и захолустий Македонской провинции, и не было между ними ни одного Болгарина и ни одного Сербя, — и при том македонцы, довольно плохо усваивающие себе современную болгарскую книжную речь; тем не менее, во избежание какой-бы то ни было хитрости, я нарочно попросил себе этих образцов сельской поэзии только от учеников низших классов, которым и наказал, чтобы он доставили мне образцы, записанные непременно фонетически, т. е. по домашнему говору, ибо в противном случае я их и читать не буду“ (Македонско-Славянский сборник“, с приложением словаря, С. — Петербург, с. V—VI).

Во резултат на своите фолклористички и етнографски иследувања на самиот македонски терен, П. Драганов доаѓа до дефинитивен заклучок дека и српските и бугарските претензии над јазикот и народноста на Македонците се неоправдани, дека може да станува збор само за посебен македонски јазик и за посебна македонска народност. И пак во Предговорот се истакнува фактот дека многу просветени македонци зборуваат на својот јазик и ја бранат неговата посебност — „к ужасу и отчаянию болгарско-экзархийских педагогов“ и истите тие народносно освестени македонци „говорят, что им нет никакого дела до великих идей Симеона болгарского или Душана сербского“ (с. VIII). Покрај предговорот, Драганов ги изнесува своите заклучоци за македонската национална индивидуалност во „Общий этнографический очерк Македонской провинции“, објавен во 1887 и 1888 во „Известия Санкт-петербургского славянского благотворительного общества.“ А и зборникот и етнографските студии на Драганов наоѓаат изразито позитивен прием кај најистакнати руски научници. Така, во рецензија на зборникот, објавена во „Русский филологический вестник“ (бр. 3, 1894 г., с. 146), се вели: „Для науки славянской филологии и этнографии оборник имеет **важное значение**: почти все песни записаны учениками и ученицами Солунских гимназий, записаны на месте в разных местностях Македонии, из которы происходили записывающие, тексты преданы **согласно с домашним говором, фонетически**, а не литературным языком (болгарским или сербским).“ Афирмативен е и судот на проф. Ламански, кој вели дека Руското географско друштво решило уште на 12 декември 1887 г. да се објави овој зборник поради „несомнената важност на богатиот материјал во него за изучувањето на Македонија“ („Македонско-Славянский сборник“, СБНУ, кн. XI, с. 13, 1894 г.). Во потврда на реченото од Драганов за постоењето на посебна македонска народност, проф. Флорински го наведува фактот, дека „П. Драганов не принадлежит к одной из главных борющихся в Македонии партий, ни к сербофилам, ни к болгарофилам“ (СБНУ, кн. XII, с. 51, 1895 г.). И поради аргументираните тврдења на П. Драганов за народносната посебност на Македонците, и поради солидаризирањето на видни руски научници со тие објективни тврдења, етнографските студии и „Македонско-Славянский сборник“ биле остро нападнати од бугарскиот филолог проф. Димитар Матов. Сите

пак нападателни пунктови на Матов се засниваат на фактот дека Драганов не ги собирал лично објавените фолклорни материјали и дека во некои песни имало грешки при запишувањето (т. е. она што го има во секој фолклорен зборник, а не малку и во Миладиновскиот), па одовде и генералниот заклучок: „Зборник, којшто е назначен да каже важна дума за езика и народноста на една страна, треба да биде составен со вистинската точност... Затоа впркосот за народноста на „македонските славјани“ не може да се решава врз основа на тој зборник. Како се види и от заглавието на зборникот, г. Др. решава тој впркос оригинално: според него, македонците славјани не са ниту българи, ниту сѐрби, а особен народ, ново славјанско племе. Треба да се припомни на читателот, че преди да извади зборникот си, г. Др. обнародва ред етнографски статии, в които доказваше същата теория с помоща на историята, обичаите и народното съзнание“ (Сп. „Български преглед“, София, 1894, с. 106).

Миладиновци настојуваа да побудат со показот на македонскиот фолклор интерес за неговата народносна специфика, а случајот со докажувањата на нивниот руски следбеник во фолклорното дело П. Драганов и случајот со тенденциозните напади на неговите докажувања настануваат токму околу прашањето за таа специфика, докажана како македонска уште со македонските песни на Миладиновскиот зборник.

Непосреден повод кон создавање жив и разновиден интерес кај странските слависти, филолози и фолклористи за македонското фолклорно творештво — Зборникот на Миладиновци — се покажа со неизбежно стимулативно дејство и за создавањето на богата и продолжителна македонска фолклористичка традиција. Ќе го признаат тоа и најзначајните по Миладиновци македонски фолклористи: Кузман Шапкарев и Марко Цепенков. „Најпосле, излегувањето на Миладиновите песни — вели Шапкарев — кои дури по 1865 година имав чест да ги видам во Кукуш за првпат, го разведри небото на моите надежи и ме убеди дека и јас ќе можам да сторам нешто полезно за својот народ.“ И во 1891—93 Шапкарев го објавува својот Зборник од македонски народни песни, кој, макар да ја нема обемноста и разновидноста на Миладиновскиот, содржи и низа непознати дотогаш наши песни или некои од познатите ги соопшти во нови варијанти, а некои од лирските песни спаѓаат во антологискиот фонд на нашата народна поезија. За поттикот што го добил од примерот на Д. Миладинов зборува и Марко Цепенков: „Ваквие зборови и друзи многу му рече (Д. Миладинов) на татка и му распрааше колку многу чинат тие работи (народните умотворенија). Ами лели јас тоа нешто го кладоф во умот и от тој саат ватиф да и милуам тие работи.“ (Д-р Кирил Пенушлиски: „Автобиографија на Марко К. Цепенков“, сп. „Македонски јазик“, бр. 1—2, 1958, с. 127). И подоцна, со години наред М. К. Цепенков ќе објавува разностран фолклорен материјал, оние прочуени приказни што ја разоткрија убавината на македонската народска разговорност. И ќе продолжи миладиновската фолклористичка традиција сè до поново време низ фолклорните збирки на фолклорни собирачи, како: Наум К. Тахов („Македонски народни песни“, Софија 1895), В. Икономов („Зборник од старо-народни умотворенија из Дебарско, Кичевско и Охридско“, Солун 1895), Панајот Гиновски (Македонски песни, објавени во „Живая старина“, с. Петербург, 1899 г.) Г. Ј. Киселинов (сб) („Охридско-преспанска лира“, Битола 1926) и низа уште македонски фолклористи што придонесоа, повеќе или помалку, за она целокупно разоткривање на нашето фолклорно богатство, означено како нужен продолжителен процес уште во предговорот кон Миладиновскиот Зборник: „За това требит да чекаме оште много други да се прикладат на овие песни, ако љубопитен човек издирвит това.“

Богат изворник за проучувањата на наши и странски фолклористи и благодарен поттик кон создавањето на македонска фолклористичка традиција, Зборникот на Миладиновци се обележи со трајно импулсивно дејство и во поглед на македонската индивидуално-уметничка поезија.

Всушност: фолклорот, колку и важен како таков, кога не ги натфрлува интересите на чисто фолклорниот третман, останува со едно свое ограничено

значење и дејство. Дури со навлегувањето во сферата на индивидуалните творечки преобразувања, низ употребата негова за целите и изискувањата на функционалната уметничка специфика — фолклорот го надраснува своето време и прераснува во една своја понова творечка суштина. И во тоа надраснување на самиот себе и во тоа прераснување во посоката на подруга творечка развојност се одмерува и она вистински трајното и вистински виталното во чинот на самата фолклорна привичност. Продуцирањето на фолклорот изумира во текот на поновите времиња, но и во тие времиња останува разновидното и своевидно репродуцирање на фолклорната изворна есенцијалност.

Затоа: еден вид од творечката животворност на големата миладиновска книга на песните ја има својата длабока суштина во импулсивноста нејзина кон македонско индивидуално поетско создавање. Книга, која беше почеток на почетоците за сите наши поети — од Константин Миладинов преку Рацин до денешните. А беше тоа, зашто беше интензивен во неа просторот на вистинската поезија, на онаа поезија која е призвук на животот и придружник на човекот. Беше во таа наша народна поезија онаа непресушивост на лирскиот порив, онаа прекрасна спонтана понесеност, која, откако го доби својот вкупен сугестивен показ во Зборникот на Миладиновци, ја доби и лирски возвишената оценка на Рацина, основоположникот на современата македонска поезија:

„Кога се пеат македонските песни, еден силен, широк бран, полн неисцрпна мака и длабочина, ни ја преплавува душата. Во нас воскреснуваат изминатите дни, тиха желба и најсокриените чувства на нашето срце. Сето она што можело во животот слободно да се каже, она што требало да се премолчи, сето она што морало да се преживее во себе, го нашло своето место во песната. Во македонската песна е сокриена тагата на мајка, потемнета од жалост, пресвиткана над огништето каде што огнот нечујно гасне, сокриен е безнадежниот глас на ветрот што полека замира во оцакот, сокриени се непоимливите моменти на љубовта, растреперените радости, тихиот шепот на расцутените нарциси в поле и екотот на белите столетни букови стебла. Која анализа, макар била таа и од најопитен мајстор, би можела да ги најде проткаени во песната? Само увото и срцето на оние што ги преживеале ќе можат да ја дочараат таа потајна, скриена убавина.“

Ако значајни фолклористи и учени го открија низ своето запознавање со Зборникот на Миладиновци постоењето на една нова фолклорна национална област, поетите, создателите на убавината на уметничкиот збор, знаеја да го понесат во себе и зборувањето за една народносна изјавеност и самото зборување како првично суптилна експресија, како спонтано понесена изразност. Штом поети како Гете и Хајне, како Лермонтов и Пушкин, а во современото наше — како Лорка и Вапцаров — можеа да бидат, и во искажувања и во самата уметничка практика, со високо признание кон народната поезија, акцентирајќи го со еднаква сила и едното и другото: и поезија и народна, зашто крие во себе многу убавини што стигнуваат до врвот на изразно совршенство, а и македонскиот поетски фолклор — со многу во себе — е токму тоа, сосема е неизбежно и законито — од гледиште на самата естетска оценка и преокупационост — што сите македонски поетски генерации се учеа, во своите први средби со актот на поетската креативност, од поетското во поезијата создадена од безимени но токму поетски генерации. И пред сè: прв да го пронајде поетот во себе и да го пронајде при изворот на народнопесенското творештво оној поет што беше и еден од составувачите на Зборникот — Константин Миладинов.

Многу значеше за нашата фолклористика што еден од составувачите на Зборникот беше носител на поетска обдареност: поетот Константин Миладинов ги одухотвори усилбите и на фолклористот Константин Миладинов. Но многу значеше и за поетот во фолклористот што така длабоко и разнострано се запозна со светот на поезијата испеана од неговиот народ. Тоа запознавање се јави за него и како првичен поттик кон индивидуално поетско создавање. Фолклористичкото сродување со народното творештво прерасна и во поетско сродување со тоа творештво.

Беспорна вистина е дека К. Миладинов навлезе во своето индивидуално-уметничко творештво низ своето длабоко вживување во народната поезија; неговата поетска судбина е незамислива без неговото интимно конверзирање со длабоко интимната поезија на народот. Има во тоа и една поопшта смисла. Таков е почетокот на сите национални поезии; сите нивни основоположници ја знаат резултатноста на нивните први средби со народното творештво. И Константин Миладинов, кој — и во литературно-историска и во функционално-естетска смисла — е основоположникот на нашата национална поезија, самиот ќе признае во песната своја, дека и неговата поетска инспирација ја следи онаа народската: „Да свира со шупелката как ќе ме учит срцево.“

Низа споредби помеѓу поезијата на К. Миладинов и поезијата од Зборникот укажуваат на сосема непосредна родственост: не малку песни од неособено бројната поезија на К. Миладинов сосема потсетуваат на изразито лирските народни песни. Дури некои, како „Бисера“, на пр. можат спокојно да се определат и како народни песни:

*„Бисеро моме, Бисеро,
Што носиш бисер на грло?
Твоето грло хубаво
И от дробнаго бисера
Хилјада п’ти побело.*

*Бисеро моме, Бисеро,
Зашто со бисер покриваш
Твоето грло хубаво?
Ја нејку бисер да баца
Тук сака твоето грло. —*

*Бисеро моме, Бисеро,
За кого носиш бисер’т?
За кого готвиш дарови?
Ја дарој бисер не сака
Тук сака мома Бисера.“*

Дотолку е сроден К. Миладинов во својот поетски почеток со песните од Зборникот, што разработува во песна и еден мотив од народните обичаи. Во рубриката од Зборникот „Годинешни обичаи од Струга“ е дадено соопштение за обичајот „Скрсти“: „Ако је времето сушливо, мало големо земаат икони от дома си и от црков и поповите напред, излегуват еден час далеку на Марков камен, и сите единоголасно по п’тот пејет, „скрсти одам, бога молјам, господи помилуј, да заросит ситна роса“ — тои ход се викаат скрсти.“ Истиот овој обичај е разработен и во песна со истоименен наслов:

*„Фала Богу, чудо што е ова!
Црна земја за вода е жадна
Как сиромав за стрebro и злато!
Три месеци капка не прокапа,
Облак ми се на небо не каза,
Небо горит како сач над главје.
Поле ми е сосем побелело
Руда трева пепел се сторила,
Црна земја ми се испукала,
Бистри реки ми се пресекнале.
Волој бучет по поле за вода.
Сиромаси кутри се отрицвет
Да доживет до друга година.
Тешка, Боже, твоја десна р’ка!*

Фала Богу чудо што се стори!
Ден неделја рано на утрина
Си станаа попови и стари,
М'жи, жени, деца и девојки,
Со икони, с крстои на р'це
Се застовет на широко поле,
Ходет в н'тем и Богу се молет
Попој, дјаци жаљовно се молет
И пригласвет мало и големо:
„Скрсти одам, вишиниј Бога мољам,
Господи помилуј нас грешни.“

Фала Богу, чудо што сум видел!
Марков камен крај гора зелена,
А над него мољба се пееше,
Низ дрвјата мољба се раздава
По планина на далечни места
И се креват на високо небо
Сино небо пак јасно над глаи,
Пак мољбата мољба на Господа.
Врашчаешчем крај црков дојдофме
Чудо божее! Ситна роса фати. —
В црков влезве икони д'остае,
Дош со крбли фати да туриват.
Земја жадна се искани вода,
Реки пофтор големи протекое,
От ред ниви ми се нап'лние,
Сиромаси ми се зарадвее.“

Сосема често ќе се сретнат во песните на К. Миладинов и типично својствените за народната поезија постојани епитети: поле широко, гора зелена, бело лице, гори високи, црна земја, бело грло, темен облак, ладна сенка, вода студена итн. итн.

Уште поизразито е влијанието на народната поезија во ритмиката на Миладиновскиот стих, кој е во основата силабичен, а бројот на слоговите се движи помеѓу 4 („На чужина“) и 16 („Голапче“) — при најчесто прибеѓнување до класичниот народен осмерец („Шупелка“, „Бисерка“, „Сираче“, „Не — непијан“, „Побратимство“ и др.).

Неколку песни, како: „Думање“, „На с'нцето“, „На чужина“ и „Желание“ се истакнуваат со позабележива индивидуална поставеност на мотивот, па и со извесни отклонувања од чисто народната изразност, но дури во „Т'га за југ“ е поизразито ослободувањето од подражавање на народната поезија. Во таа најубава Миладиновска песна преовладува длабоко личен, субјективно исповеден лирски тон и една појарко обоена поетска образност. Родениот поет можеше да се почувствува и во песните со силно народско влијание, но во „Т'га за југ“ носителот на несомнена поетска надареност е носител и на целосен лирски интензитет, кој во поентата го издигнува лирското градирање до стихови со полетна емотивна раздвиженост и сугестивно изнијансирана метафоричност:

„Тамо зората греит душата,
и с'нце светло зајдвиг в гората;
тамо дарбите природна сила
со с'та раскош ги растурила:
бистро езеро гледаш белеит,
или од ветар синотемнеит;
поле погледниш, или планина,
сегде божева убавина.“

*Тамо по с'рце в кавал да свирам,
с'нце да зајдвиг, ја да умирам."*

Со сето во својата поезија, Константин Миладинов укажа на сето нај-
карактеристично и за развојноста на подоцнежните наши поети. Тој почна со
непосредно, па и подражателско угледување на народната поезија, црпејќи и
од нејзиниот дух и од нејзината изразност, за да премине и кон стихови и
песни со поопределена индивидуална означеност, забележувајќи го своето —
значајно и за денешни ценители на поетското — врвно достигнување со целосниот
успех на „Т'га за југ“, без да биде до крај ослободен од својот единствен
поетски првообразец. Но тоа е развојност што е сосема родствена и за развој-
носта на еден Рацин, кој во едно поново време и во песни со подруга управе-
ност на содржинските струена, пак ќе биде сосема близок до оној милади-
новски првообразец, кој беше и негов. Сосема така, зашто и во „Елегии за те-
бе“, кои доаѓаат да соопштат една понова чувственост и кои спаѓаат во
антологиското од Рациновите „Бели мугри“, изразната сликовитост е онаа од
прекрасната хиперболична персонификација на „Заплакала ми гората“ од
Зборникот на Миладиновци:

*„Зошто по тебе дрвјата
и на дрвјата гранките
и на гранките лисјата
шумолат скришно таговно?“*

Угледувањата и творечката употребливост на народната поезија, отпоч-
нати со поетското дело на Константин Миладинов, продолжени од Рацина и
другите предвоени поети, ќе ги најдеме, низ една повисока развојна фаза, и кај
поновите и најновите наши поети. И тие што го создаваат процесот на нашето
современо поетско еманципирање — и низ таквото создавање — не се збогу-
ваат со оној одамнешен и така продолжителен процес на нашето поетско
култивирање. Крајно илустративен е показот на таа најтипична тенденција
во нашата поетска еволуција кај редица песни на Блаже Конески — и кај
оние што настанаа непосредно по ослободувањето, и кај оние најновите од второто
издание на „Везилка“. Од „Бел трендафил ти за мене цутиш и ти моме мое ќе
ми бидеш“ до „Болен Дојчин“ (до она: „повиј ме со триста лакти платно... и
дај ми в рака меч — да убијам Црна Арапина“) преминува крвавата нишка
на народната лирска понесеност, несомнено: низ интроспекцијата на далеку
поразвиено, осложнетото и внатрешно и надворешно кажување, но несомнено
— и како своевидно одухотворување на врската помеѓу вистински поетското
од „Болен Дојчин“ на нашиот денешен поет и „Болен Дојчин“ од Миладинов-
скиот зборник. Нераскината е нишката на народната изразност, макар и пре-
плетена со нови и јарки нишки на една превасходно современа поетска експе-
сија, од „Свадбарска песна“ и „Балада за црногорската мома“ на Славко
Јаневски до бурлеските и баладите на „Леб и камен“. Колку и куриозно како
податок — дури и кај еден поет како Ацо Шопов, чиј изразито лирски опус
знае за сосема краткотрајно угледување на народната поезија, во редот на
неговата најуспешна партизанска лирика — со многу сигурност во чувствува-
њето на оригинално лирското — ќе се одброи напишаната во духот на народното
поетско кажување „Партизанска пролет“. Од еден потресен мотив на сегашното
современо Гане Тодоровски создаде своја песна, која со сето во себе е чисто
народна (онаа: „Кукај, Камчевице...“) и пак кај него не е тешко да се открие
потходот на народнопесенската лапидарност и исцизелираност во стилизираните
елиптички стихови и неологизми од неговите најнови песни. И не се само
поетите тие што и денес црпат од фондот на народното творештво, зашто и
психолошката проблема од драмата „Чест“ на Васила Ѓљоски е градена врз
концепцијата за докрајната верност на македонската печалбарска жена вгра-
дена во песни и кај Миладиновци и кај Шапкарев.

Сосема сигурно: и во процесот на утврдување на нашата денешна поезија како ововременски креативен феномен не е напуштено угледувањето, секако: критичко и стилизаторско, врз сè уште богатиот извор на народното поетско творештво. Елигонското, подражателското во однос на формалните версификаторски нормативи на тоа творештво, е до крај ликвидирано, но и во усилените кон модернизираниа изразна поетика, остануваат да бидат творечки живостворни: и духот на спонтаната вистинитост и првичната зборовна свежина на народнопесенскиот текст. И дали може тоа да се протолкува исклучиво со оние познати објективни причини што се покажале неблагодарни за еволуцијата на македонскиот уметнички збор. Само донекаде и никако целосно. Всушност: може и треба да се зборува и за нешто своевидно и пак како функција од објективната каузалност. По силата на објективното, т.е. поради неможностите за слободно изразување на македонскиот збор, народната поезија беше и единствено можеше да биде и најблагодарен и најтраен поетски образец во еволуцијата на нашата индивидуално-уметничка поезија. И кога нешто така продолжително се употребува, кога се бара и негува и низ смената на неколку поетски генерации — тогаш: тоа го добива значењето на изразита колективна својственост, која прераснува во самосвојственост на бројни поединци и трае — како таква — и низ огледувањата на нови и најразновидни обрасци и поводи за спецификаторско креативно афирмирање. Ако индивидуалниот стил се создава низ продолжително придржување и негување на индивидуално својственото (понекогаш: и со една своевидна спекулативност, која се изразува во свесно култивирање и на она што се чини како недостаток, кој пак, бидејќи е веќе баран, добива вид на квалитет), природно е и колективниот стил да израсне од продолжителното негување и придржување кон колективно својственото. А во случајот на нашата национална поетска еволуција народната песна е со ефектот на превасходна колективна својственост, која е толку поинтензивна, што преминала во обликот на индивидуална самосвојственост. Но настанува прашање и за квалитетот на својственоста, зашто не од каква и да било својственост се создаваат тенденции и обележја и на индивидуалниот и на колективниот стил. Затоа треба да се рече, дека угледувањето на нашата народна поезија никако не е резултат само на онаа спомената објективна каузалност, поради самото тоа, што нашата народна поезија не е каков и да било образец. Има во неа — токму како **творечки** образец — една богато акумулирана поетска есенцијалност од која — токму како таква — наоѓаат за потребно да црпат и оние што оправдано бараат модернизираниа поетска есенцијалност. Затоа не е случајно што и најмлади наши поети, сеедно дали Радован или Јован Павловски, дали Петар Бошковски или Јован Котевски, не само што не бегаат, но и прибегнуваат — и денес — до народнопесенската зборовна изворност, вклучувајќи се во оној наш продолжителен и своевиден процес со нови усвојувања на едно познато култивирање. Па израснува богатиот фонд на нашата народна поезија како евидентна творечка првопричина во еволуцијата на нашата индивидуално-уметничка поезија не само поради оние познати објективни причини. Она најпоетското во неа продолжува да биде употребливо и за целите на подигнатите спецификаторски изискувања на нашето поетско денес. И со тоа богато се утврдува една наша специфично македонска поетска традиција, среќно отпочната со поетското дело на Константин Миладинов.

По врвците на таа традиција — од некогашното кон сегашното — одново и уште породствено се приближивме кон делото на Зборникот, како внушителен поетски и показ и патоказ. И поживо и животворно како патриотски феномен станува тоа дело, бидејќи драгоценоста негова е проверена и јарко истакната и низ гледањето на некогашното од врвните постигања на сегашното. Дело на еден фолклористички подвиг, сугестивно илустративен за спецификите и на нашиот јазик и на нашата народност; кој ни покажа, во прв ред, на нас самите дека нашата народна поезија е вонредно значајна и како народна и како поезија и ја откри со тоа посоката на една национална поетска традиција — и кај имените и кај безимените наши поетски генерации. Затоа: фолклористички подвиг, кој имаше и своја изразита поетска озвученост, па и со неа:

богато ја озвучи смислата на Зборникот како миладиновски патриотски подвиг. Книга на песните, која се роди како радосен пролог кон благородната повест од култивирањето на една национална култура. Од некогашното кон сегашното — таа книга која беше и еден македонски патриотски подвиг — остана со длабоки и незалечиви траги, збсрувајќи и со нивната трајност и плодносност и за своето суверено место во летописот на едно национално минато и на една национална сегашност.

IV.

Историјата на македонскиот народ не еднаш трпела и од бројни и од разнобојни фалсификации. Претендентите за Македонија се служеле со една вообичаена практика на тејденциозно третирање сите покрупни факти и настани од нејзината историја. Во натпреварот за присвојување на македонската територија, тие се натпреварувале и во присвојувањето на македонското минато. И најмакедонското во тоа минато било подложено на продолжителни премолчувања и негации. И некои недостатно информирани, попаднати под влијанието и на шумни и на продолжителни фалсифицирања, попаѓале и во продолжителна заблуда и сами ја ширеле заблудата своја. Биле и такви што ја изнесувале вистината, особено оние што во самата Македонија ја утврдувале нејзината македонска ознака. Но отсекогаш најефикасна одбрана на своето давал самиот македонски народ, кој добро знаел дека натпреварот за присвојувањето на неговата земја значел и натпревар за неговото денационализирање. Со самите тешки и продолжителни борби за своето македонско национално утврдување, овој народ го давал и својот најрешителен одговор на фалсификаторите и негаторите од секаков вид. Во наше време пак: со победничките промени што настанаа во македонската национална судбина, променета е судбината и на современите фалсификаторски проекции спрема македонското минато. И не со тоа што се тие денес поанемични, туку: што губат секаков пропаганден ефект. А го губат — поради премногу опипливост на фактот, дека националноослободителните борби на Македонците, кои беа борби и против претендентите и фалсификаторите на Македонија, најпосле, победија со создадената во наше време македонска државност, во која е остварен и слободниот развој на македонската национална култура. И многу нејзини усилби водат и кон ослободувањето на една национална историја од атрибутите на оттуѓувањето. И самото постоење на една историографска активност, која, со самото тоа што му го враќа на македонското минато она што било негово, ги чини во секој однос беспредметни и старите и новите затемнувања на тоа минато. Затоа: не помалку безогледни, понекогаш и побрутални во однос на некогашните, денешните негации на македонската историја, изразуваат всушност едно навистина тешко разочарување што одот на историјата не продолжи во посоката што ја опртуваа мегаломанските визии на претендентите за Македонија. Најпосле и тие, во епохата на нови револуционерни преломи, а пред сè, во чинот на Југословенската револуција, која го утврди делото и на една македонска Македонија, се најдуваат во времето на сегашноста: лице в лице и со една длабоко променета македонска сегашност, кон која водеше сето вистински патриотско, т.е. сето вистински македонско во македонското минато, чини од нив: нови интерпретатори на стари фалсификаторски верзии, кои на планот на историското, така како што се вкостенило во нивната шовинизирана и свест и потсвест, даваат одглас на длабоката болка од тешките удари што им ги нанесеа, речиси, двете децении од слободната развојност на македонската национална повест. Постоењето на таа слободна развојност е она што најмногу им пречи на оние што и денеска сакаат да бидат со превез спрема историската неумоливост. Затоа: — и во денешна Бугарија и во денешна Грција — бројни апаратџици на нова пропагандност со стара еквилибристика догонуваат рекордност во тавтологизирањето на легендарно познати неистинитости.

И стогодишнината од Зборникот на Миладиновци и стогодишнината од смртта на неговите составувачи не поминаа без атрибутите на еден вообичаен

пропаганден шум, низ кој — и сега и со рекордна исклучивост — оживеаа некогашните оттуѓувања и некогашните присвојувања. Цела една, одвај не, двегодишна (токму) кампања се спроведе под патронатот на Бугарската академија на науките за целосно оттуѓување на Миладиновското дело од земјата и од народот на кои, во прв ред, им беше наменето — од родната земја и родниот народ на двајцата македонски борци и страдалници. Со помпезност озвучена со дитирамбите на извежбани фанфароносци и двата светли датуми од историјата на македонскиот народ беа третирали исклучиво како датуми на бугарската национална историја. Ни тврдиот ововременски податок дека јазикот на Миладиновци е вграден во литературниот јазик на Народна Република Македонија не значи ништо за прославувачите чии победи одамна се разрешиле како историска бесславност. Дури и прогласот на формираниот во Софија одбор за прослава на Миладиновци, на чие чело стои претседателот на Бугарската академија на науките, Тодор Павлов, отиде дотаму, што делото на двајцата синови на струшкиот грчар Ристе Миладин го прогласи во редот на... врвните пројави на бугарскиот национален дух од средината на деветнаесетиот век...

И не друго, туку суштината на Миладиновското дело ни наложува, во тоа прво македонско издание на Зборникот, да се задржаме и на суштината на прогласувања што целосно бегат од стварната патриотска смисла на едно дело, кое — и во наше време — може да послужи и на светлата идеја кон јужнословенска солидарност.

Веднаш ќе речеме: софиската пропагандна кампања, која трае и во моментов, се врти во кругот на докрај избанализирана рефреноманија околу името на Зборникот, кој навистина носи наслов: „Български народни песни“.

Овој наслов не е без извесна врска со дел од содржината од Зборникот. Во него: дополнително, непосредно пред влегувањето во печат, се вклучени и бугарски народни песни. Тие песни му се предадени на К. Миладинов во Загреб од неговиот студент во Москва, бугарскиот фолклорист Васил Чолаков. Во архивата на Штросмаер се наоѓа писмо, со датум од 2 април 1862 г., во кое Чолаков му соопштува на Штросмаер: „Покојниот мој другар Константин Миладинов ме замоли да му дадам 100 песни за да може да ѝ даде на својата збирка име „Български народни песни“. И една седмина од песните во Зборникот, навистина, му припаѓаат на бугарскиот поетски фолклор.

Податоци за побудата на К. Миладинов да вклучи во Зборникот — во самиот последен момент — извесен број бугарски народни песни не постојат; се знае досега само за реченото од Чолаков. Дали се прибегнало до насловот на Зборникот поради фактот што во тоа време најпознати балкански словенски народи се: Србите и Бугарите; дали поради фактот што, пак во тоа време, Македонците и Бугарите водат општа борба против фанариотите, т.е. поради создадените во таа борба неизбежни сродности; дали поради винушение на Штросмаер, кој би сакал Зборникот — со таквиот свој наслов — да има пошироко јужнословенско значење, не може со сигурност да се тврди. Постои логика во тие претпоставки, но не постојат податоци што да ги потврдат како определена даденост.

Занимливо е да се рече, дека, во кореспонденцијата што ја води К. Миладинов со Г. С. Раковски околу објавувањето на Зборникот, не се споменува за бугарски народни песни, а само за песни од Македонија, или за македонски народни песни, како што стои во писмото од 8 јануари 1859 година... „и јас имам Македонски песни, кои сакам да издадам мало подицкна...“ И во искажувањата на Д. Миладинов се зборува само за песни од Македонија, а познато е и тоа, дека Миладиновци собирале народни песни само на теренот на Македонија. Во предговорот пак се зборува првенствено за карактеристичните особини на македонскиот поетски фолклор, а само е споменато дека бугарските песни се дадени од В. Чолаков. Да се прават претпоставки како би се викал Зборникот, кога во него не би биле дополнително вклучените песни од Чолаков, е излишно; тоа би нè одвело во хипотези што не би утврдиле ништо сигурно.

Постои и уште нешто, покрај насловот на Зборникот, кое особено се истакнува во бугарските пишувања. Тоа е дејствителниот факт, дека во извесни свои текстови и дописки, Миладиновци сами се означуваат како Бугари. Тоа е вистина и како таква никој не може да ја оспори и ненаучно би било да се премолчува нејзиното постоење. Но за оние што и во однос на историјата тргнуваат од суштината на нештата: ништо не им пречи да го прифатат Зборникот во она значење што тој го има за разоткривањето на македонскиот поетски фолклор, а со тоа — за разоткривање и на суштествени особини од македонскиот јазик и македонската народност. Дури и кога би биле Миладиновци родени во Бугарија; дури и да беа носители на искристализирана бугарска народносна свест, делото на Зборникот пак ќе беше вонреден настан во историјата на македонската фолклористика. Сосема така, зашто Македонците имаат природен пиетет и кон оние Руси, Чеси, Срби и кои и да било, што придонесле за запознавање со македонското фолклорно богатство. Суштествен е за историјата и за односот кон историјата самиот факт, дека, и Миладиновскиот и други зборници, вршеа еден несомнен придонес кон запознавањето со Македонија и нејзиното минато.

Но и во тоа што Миладиновци сами се одредуваат како Бугари — треба да се утврди една определена историска сушност, па и тие самоопределувања да се постават во дејствителен сооднос спрема времето во кое настанале.

Миладиновци се означуваат како Бугари, но сето она што го вршат, и како преродбеници и како фолклористи, а К. Миладинов — и како поет, е во потполна согласност со одредените тенденции на македонскиот преродбенски развиток во нивното време. Тие неуморно работаат за ослободување од грцизмот и за словенска пробуда на народот; тие ги запишуваат неговите песни така како што тој ги пее и ги изговора; на јазикот на кој е испеана струшката народна лирика е испеана и лириката на К. Миладинов. И што решавачко може да има во однос на таа активност, која ги изразува законитостите од зародишната фаза на нашата преродба, самоозначувањето како Бугари, кога и самите Бугари — во истото тоа време и покрај побурзаниот економски и културен развиток — не се, во една масовна смисла, изјаснети околу самата народносна смисла на името Бугарин... И не важи ли и при овој преломен историски случај Марксовата вистина: „Како што поединецот не го оценуваме по она што сам за себе мисли дека е, така ни за таква епоха на преврат не може да се создава оценка по нејзината свест.“ А и кај Миладиновци се вршеше и во времето нивно настанување — преврат преминот од Грци кон Словени. И тој премин беше една конкретна историска сушност; со него се покриваше она најсуштественото во делото на Миладиновци. А сосема поинаку — во однос на свеста — се поставаат и самите народни имиња.

При оние македонски, донекаде, и при оние бугарски прилики, терминот Бугари не означува народносна свест. И за Македонците и за Бугарите во времето кога отпочнува кај Миладиновци чинот на словенско освестување доминантно е кај попросветените луѓе самото тоа освестување, а за масовниот феномен — уеднакувањето на народната припадност со верската. Дури подоцна ќе се навлезе — и во Бугарија, а неколку години по тоа, и во Македонија — кон засилен процес на народносно поларизирање и народносно утврдување. „Тогаш ни на ум не му доаѓаше ни на кој и да било — тврди Шапкарев во „Материјали за животописанието на Миладинови...“ — ни нз Д. Миладинов, за народен бугарски прогрес, нити беше возможно да се помисли за нешто слично во оние времиња и места, каде што учествувал дури до 1855 г., по кој датум отпочна другиот период од неговиот живот и од кога почна да работи по чистонародното поле“. Дури и Стефан Верковиќ, кој му дава на својот зборник од македонски народни песни наслов „Народне песни Македонских бугара“ — никако не мисли дека со тоа означува некаква народносна припадност, зашто во самиот предговор ќе укаже токму на отсуството на народносна свест кај Македонците во времето на излегувањето на неговиот зборник (1861 г.): „У опште ова Славенска грана имала е најнесреќнију судбину, а у смотрењу душевног напретка и развитка између свију Славена кои под

турским жезлом живе, највише е занемарена. Без сваке народне самосталности и свести, живи она лишена свои старешина, главара и наставника не само мирски него и духовни..." (с. 5). И еден бугарски историчар, Атанас Шопов, кој бил добро запознаен со македонските прилики од втората половина на деветнаесетиот век, оди дотаму, што тврди дека за народна пробуда во Македонија не може да се зборува дури до 1877—78 година, т. е. шеснаесет години по смртта на Миладиновци. Во својата фактографска статија „Материјали за бугарското възраждане в Македонија“ („Период. списание“ XVIII, 1885 г., с. 440), А. Шопов забележува дека „до преди последната руско-турска война (се мисли на војната од 1877—8 г. — Д. М.) у македонските българи почти отсъствуваше народното самосъзнание и играеше главна роля верата която беше в също време и народност за македонците..." „Продолжувајќи го премногу периодот на отсуство на народносна свест кај македонците, бидејќи пројави на македонска национална посебност се видливи уште во 60-те години, Шопов е сосема во право, кога вели дека долго време (особено во народните низини) надвладувала, како народна, токму верската свест (одовде и распространетоста на ознаки: рисјанин, каурин и сл.).

За слична појава кај Бугарите зборува и големиот бугарски научник проф. Иван Д. Шишманов. Во својот обемен осврт „Критичен преглед на въпроса за произхода на прабългарите“ (СБНУ кн. XVI и XVII, 1900 г.), проф. Шишманов, изнесувајќи дека во некои места во Бугарија името Бугарин како народно име било дури и заборавено, ја наведува онаа типична, и кај нас и во Бугарија, појава: „...Пълна заборава на народното име едва ли ще имало прочее. Имало е обаче периоди, когато народната самосвест е отслабвала и когато името българин в изѣстни области е отстъпвало место на други поопщи термини: християнин, рај..." (с. 692). — Симптоматично е и заборавањето на името Бугарин и заменувањето негово со други, широко распространети вкупни имиња, зашто: и едното и другото зборува за непостоење на народносна свест и за доста лабилно постоење на народно самочувство. И пак во споменатиот осврт, Ив. Д. Шишманов ќе забележи, дека „въпросът за националността и езика на българите поне в 40-те години съвсем не беше тъй ясен, та да не си струва никак труда, да се разисква“ (с. 510—511).

(И само петем речено: денешните потомци на Шишманов од Универзитетот и Академијата во Софија немаат склоност кон разискувања околу прашањето за националноста и јазикот на Бугарите во оние години кога отпочнува кај Миладиновци чинот на словенско оствестување, веројатно поради преголемиот труд за правење од Миладиновци народносно искристализирани Бугари, а тоа пак во време кога, пак да речеме, и самите Бугари не се тоа.)

Како дополнување и конкретизирање на реченото од Шишманов ќе наведеме неколку изразито карактеристични податоци.

Слично на Шишманов — и друг голем бугарски учен, проф. Бојан Пенев, забележува во „История на новата българска литература“ (т. III, с. 707, 1933 г.) дека во „споровите околу нашия литературен език почти до 50-те години можем да различим три гледишта: според едното, писателите са длъжни да се придржават кон прстонародниот говор; според другото литературният јазик треба да бѣде образуван от прстонародниия и черковнославянския, а според третото, за литературен јазик треба да се земе само черковнославянския."

Тоа авторитетно укажување за неоформено гледиште околу јазикот, сѐ до средината на минатиот век, е укажување за отсуство на оформено гледиште околу еден од најсуштествените белези на националноста, толку повеќе, што наведените гледишта се придржуваат првенствено кон црковнословенската јазична конзервативност, кое јасно зборува за влијание од грчкото јазично движење што го воздигаше во култ Хомеровиот јазик.

Неколку цитати од бугарски весници во 40-те години, а и по нив, ќе потврдат дека и проблемот за националноста на Бугарите е далеку од степенот на изјаснетост.

По осум децении од познатиот Паисиев позив, уводникот од пробниот број на „Любословие“ (1842 г., под редакцијата на К. Фотинов) ќе им се обрати на Бугарите токму со обновување на паисиевскиот позив: „Болгаре благочестиви и православи, до кога ще спавате на тој длабокии сон без учения же и неведения... Ах, скорб наша и стид... Горко, горко ти ест, народ многочислени, а на ползи своја нечувствени и нерачителни.“

(„Мислите на Паиси — пишува бугарскиот историчар Д. Мишев — хвртени в 1762 г. не си пробили изведнџ път. Те стигат до българската маса късно — едва след един век.“ — „Начало на българската пробуда“, Софија 1925, с. 11.)

Во програмната статија на првиот број од весникот „Български орел“ (од 20 април 1846 г.) е речено: „Требва ли ми още много време да оставим мртвѣт нашѣт язык, когото сме напоследили от нашите прадеди, и повече днес, кога гледаме около нас християнските и славенските народи да истащават языкѣт си и народнината си, ми същите да станем един чуждинец, което е настрѣца на разумѣт ни? — Не! Тва не може да остане тѣй заапред! И ми българете треба да започнем да са усещами като народ...“

Дури и во 1865 година ќе биде упатен апел за народносно освестување во статијата „Отечество“ од видниот бугарски преродбеник Петко Р. Славејков во редактираниот од него весник „Гајда“: „Нашият народ е честен и трудолюбив и не е ни малѣк, ни развратен, и ний няма за какво да се срамуваме да се казвами българи и да удаваме националното си име в други народи, но трябва да се трудим, как да скрепим својата народност.“

При наличноста на факти и тврдења од бугарски изворници што ја илустрираат мислата на Шишманов, дека во тоа време ни во Бугарија не е изјаснето прашањето за националноста и јазикот, а како што открива статијата на Славејков, и по смртта на Миладиновци тоа прашање е предмет на апелирања и убедувања, навистина апсурдно е да се зборува за некакво миладиновско дело како бугарски национален феномен. Во едно време кога и во сама Бугарија поими како народ и народност се поставаат првенствено под знакот на христијанска и словенска припадност — само како знак за напуштање на сопствената историска аргументација може да се квалифицира превознесувањето во еманација на бугарскиот национален дух на еден одвај што пробуден Словен како Д. Миладинов, кој, и во 1852 година (во писмото до А. Екзарх), зборува за отечество во смисла на родно место: „... Виктор Григорович... виде словенски книги во Охрид, во отечеството ми Струга...“ (потцртал — Д. М.).

И зад името Бугарин употребено во едно определено време треба да се побара една историски определена смисла.

Покрај првичниот историски податок за распространетоста на името Бугарин во Македонија, како последица од фактот што во Средниот век голем дел од македонските племиња беа опфатени во рамките на бугарската држава, таа распространетост нужно се постава во врска и со проблемот на премногу проширени употреби на извесни вкупни ознаки, форсирани во официјалната турска или грчка терминологија.

Самата турска власт во однос на христијаните во империјата ја има вкупната ознака „рум-милети“, т.е. грчки свет. Германскиот учен Ј. Бекер изнесува во својата книга „Die Turken in Europa“ (Stuttgart, 1878) дека некои Македонци со кои разговарал во време на своето патување по Македонија сами се означувале како „рум-милети“. Кога ги прашал каква е нивната народност — „тие брзо одговорија: „рум“ (с. 16), а кога им забележил дека во своите куќи не зборуваат по грчки, тие одговориле: „Ние многу сме страдале, кога ни велеа дека сме Бугари, затоа ние сме Грци“ (с. 20). Па значи нешто и тоа: не само како сами се означуваат Македонците во тоа време, но и како другите ги означуваат. Теоријата на Јаков Грим дека никој народ не си го дава името сам, туку му го прикачуваат други народи, едностранчива во низа случаи, не е лишена во други и од извесна потврда.

Не е без значење што и Грците, од своја страна, ги определуваат Словените во империјата со терминот Бугари. „Бугарското име — вели големиот

македонски родољубец и просветител Крсте П. Мисирков — беше популяризирано од Грците. За Грците сè што е словенско беше... бугарско... Значи, името Бугари во Македонија, кое сега Бугарите го експлоатираат, никако не е национално.“ („За македонците работи“, Софија, 1903 г., с. 106—107).

Во тоа време: и руската дипломатија влијае за распространување на името Бугарин во Македонија, па многу видни наши луѓе добиле побуда да се викаат Бугари од средбите со руските конзули: Во цитираната веќе статија на А. Шопов се вели: „Преди години, в самото начало на бугарското възраждане, тогавашни руски консул в Солун уговарял Х. лазаровци, както и Робевци в Битоля, да не крият народноста си, а да минуват за българе, заштото, като богати и влиятелни хора, простото население тях гледа и тях следва“ (с. 441). Патем, одново да забележиме дека споменатите Робевци се блиски сподвижници на Д. Миладинов, без да се заборава, дека и самиот Д. Миладинов вели во писмото до редакторот на „Цариградски весник“ (А. Екзарх) дека В. Григорович го замолил да напише на „дукашкиот јазик бугарска граматика“, а од неговата мајка барал да пее „болгарска песна“.

Отсуството на народносна смисла при употребата на името Бугарин во Македонија ќе се утврди и при појавата на изразита неприцизност во таа употреба: се кажува едно, а се мисли на друго. Најчесто се смешува името Бугарин со името Србин. „Бугарската азбука — вели Григор Приличев во својата Автобиографија — само на тројца им беше позната и се викаше српска.“ Честа појава е кај нашиот виден преродбеник Јордан Хаџи Константинов Цинот, кој самиот се определувал и како Бугарин и како Србин, да ги означува некои места во Македонија (па и самата Македонија) било како српски било како бугарски, а и како албански. Во дописка до „Цариградски весник“ (од 18 август 1851 г.) велешанецот Цинот ќе рече, дека „Во долна Болгарија Албанска, конечно се изгубени, ни Българи, ни Греци, ни чинцарџи, ни Албани, ни Србљи...“, за да заклучи во дописка до истиот весник (од 1852): „За това, сладкиј брате, мучно е западна Болгарија за многу години да сја просветит.“ И може да му се верува на Цинот, дека во тие години не станува збор ни за народносна пробуда, ни за народносна просвета во Македонија, зашто и просветен човек како него самиот не е на јасно околу името на татковината негова, определувајќи ја и како Долна Бугарија и како Албанска... За одбележување е дека различно се употребува кај Македонците и името на Д. Миладинов: Митре Миладин, Димитрија Миладинов, па и Миладиновиќ. Во дописка од Битола, потпишана од „Един Мориовчанин“ и објавена во в. „Българија“ (бр. 103, од 8 март 1861 г., Цариград), е речено: „Оваа неделја кога бех на пазарот чух од Охридчани че врзали даскал Димитра Миладиновиќа...“ Како куриоз, но сосема вистинито за крајната неприцизност во употребата на името Бугарин, ќе прозвучи и реченото од Шапкарев, во статија за црковните прилики во Охрид, дека... „Старобългарскиј-т јазик го зовеха сѐрбскиј, а не българскиј; именуваха же и шопскиј наречие-то на Вѐсточна Българија; и ако некој път насменеше (споменеше — Д. М.) некој за да сја служит у црков по българскиј, викаха до Господа: „нејкиме сѐрбскиј... а да се служит по българскиј, сиреч македоно-българскиј, сакаме свите...“ (в. „Съветник“, бр. 9 од 30 мај 1864 г., с. 3). Всушност, протолкуван овој текст, укажува на желба за служење во црквите на свој роден јазик, зашто ништо подруго не значи она: македоно-българскиј. Но бидејќи е отсутно народносно чувствување за кое се зборува и во цитираната статија („не беше изникнало уште народното чувство“) не се внесува одредена смисла ни во зборови, како: српски, бугарски и македонско-бугарски.

(Би се рекло: да се прави од сосема забрканата употреба на името Бугарин во Македонија историски капитал во името на една национална кауза, би било (народски речено) жива загуба и за каузата и за историската наука.)

Појавата на неразликување имиња како Бугарин и Србин е последица и од постоечките во тоа време сосема блиски врски помеѓу Македонците, од една, и Бугарите и Србите, од друга страна. Многумина го чувствувале и она што е бугарско и она што е српско така блиско, што не правеле разлика помеѓу

едното и другото. Придонесуваат за неправеењето на таква разлика и училиштата во кои се употребуваат и српски и бугарски учебници, кои самите се блиски и по азбука и по јазик, особено во тоа време кога уште не е официјално прифатена Вуковата јазична реформа. Познато е дека и Д. Миладинов, како учител во Прилеп, се користел од српски учебници и предавал српски јазик. Дури и некои бугарски трговци ги снабдувале училиштата во Македонија со српски учебници. „Друг пѣк трговец-бѣлгарин — соопштува Ив. Хадцов, во врска со потребите на прилепските училишта, — испишал од Белград срѣбски: читанки, кратки срѣбски граматики, песнопойки и др.“ („Братя Димитър и Константин Миладинови“, София 1944, с. 122).

И блиските врски и потребата од користење и на бугарски и на српски учебни помагала и книжевни текстови, наложена од процесот на словенско освојување, ќе предизвикаат појава на неизбежни и бугарски и српски влијанија во Македонија. Но тоа е појава од развојноста на сите преродби, т.е. ни една не поминала без трпење на појак и послаби влијанија, во прв ред, од поразвиените најблиски народи (во нашиот случај: од српскиот и бугарскиот), па нема зошто македонската да биде некаков исклучок. И нејзиниот преродбенски процес ги има законитите одлики на другите преродбенски процеси. Различни влијанија обележува и историјата на бугарската преродба, за да се покаже во еден испакнат вид влијанието во однос на порано ослободената Србија. Ни еден сериозен бугарски историчар не го премолчува факторот на влијанијата и само шовинисти, како Стилијан Чилингиров на пр., пледираат за некаква исклучива бугарска самобитност.

Споменатиот веќе бугарски литературен историчар, проф. Бојан Пенев, кој има низа иследувања на меѓусебните бугарско-српски врски и влијанија, во својата студија „Достеј Обрадовиќ код Бугара“ („Српски Книжевни Гласник“, бр. 244 од 16 март 1911 г.), истакнува: „Културните, политичките и посебните услови беа во многу односи еднакви во животот на Србите и Бугарите; нашите и српските преродбеници имаа да постигнат во извесна степен заеднички задачи и да се борат со еднакви тешкотии и пречки. Јазикот и верата заедничките неволи и заедничките духовни потреби ги приближуваа двата народа еден кон друг, создаваа трајни врски помеѓу нив и ги побудија нѣкои од постарите дејци на Преродбата да работаат не само во корист на едниот, но и на другиот потиснат и непросветен народ. Српскиот и бугарскиот книжевен јазик од крајот на XVIII и почетокот на XIX век уште повеќе го зајакнуваа тоа зближување и ги олеснуваа меѓусебните книжевни односи и влијанија. Некои наши и српски книжевници од епохата на преродбата, кога ѝ даваат на својата книжевна дејност народно-просветителска цел, **не прават разлика помеѓу бугарскиот и српскиот народ**“ (с. 440; потцртал — Д. М.).

Определувајќи го српското влијание како фактор во бугарската преродба, проф. Ив. Д. Шишманов, во својот осврт „Увод в историјата на бѣлгарското възраждане“ (Сб. „Бѣлгарија — 1000 години“, 1927 г.), истакнува „дека в многу случаи е невъзможно да се прокара резка граница между двете влияния, толкова повече че между срѣбските и бѣлгарските възродители в начало не се правеше строга разлика“ (с. 304), ќе забележи и тоа, дека такви преходни периоди се карактеризираат и со извесни „преходни или смесени типове“ (с. 283), без да го премолчи и фактот, што и така големи славистички учени, како еден Добровски и еден Шафарик, не прават разлика помеѓу Бугарите и Србите, па го означуваат бугарскиот јазик како дијалект на српскиот, или како што самиот Шишманов вели: „...Добровски още в 1814 г., а Шафарик даже 12 години по късно (1826) считаха бѣлгарски език за срѣбско наречие...“ (с. 306).

(Ако во почетната фаза на преродбенскиот период не се прават разлики помеѓу Бугари и Срби (и тоа од најмаркантни славистички умови), тогаш: сосема поинаку се постава во светлоста на историската фактографија третирањето на оние македонски преродбеници, кои се самоозначувале како Бугари или Срби, исклучиво во корист на српската или бугарската национална кауза, т.е. она што го чинеа некогаш големосрпските историчари или она што го чинат и денес некои бугарски (за жалење) историчари, па се постава тоа тре-

тирање како чин, кој има врска со сè друго, но не и со објективноста на историската наука, или самата таа наука се постава во проекцијата на субјективистичката одредба што ѝ беше дадена од Жан Жак Русо: „можност за избирање помеѓу неколку лаги“ ..., а можеби и такви третмани на историското го доведоа големиот француски енциклопедист да биде со едно такво тврдење..)

Посебно поставен проблемот на бугарското влијание во Македонија од времето на Миладиновци, неизбежно нè доведува во средба со фактот на општата бугарско-македонска борба против општиот непријател — грчката Цариградска патријаршија.

Усилбите против општиот непријател, победата над него, таа борбена општност, чиј предводник во Македонија е Д. Миладинов, беше причина и за извесни бугарски влијанија и гравитации кај некои наши антифанариотски поборници. Тоа — толку повеќе, што хегемонската мисија ѝ припаѓаше на поразвиената бугарска буржоазија, со нејзината јака и влијателна Цариградска трговска колонија. И без да се дојде до некакво уеднакување на сите интереси со кои се влегува во општата борба, како што е случај и со други општи борбени движења и коалиции, се создава во почетокот и извесна романтика на побратимувањето. Но колку пореални стануваат изгледите за остварување на главните општи стремежи, толку поопипливо излегуваат на виделина посебностите, специфичните интереси. Природно е послабот на борбен побратим да се плаши од посилниот и да го засилува во себе не само инстинктот, но и свеста за самоопазување и самоутврдување. И не е случајно што многу привремени заеднички борбени фронтови и коалиции — кога ќе настане часот да се делат благата од општите борбени усилби — го забораваат својот романтичен меден месец. Така било многу пати во историјата, така стана и со општата победа над романтично означуваниот „омразен“ Фенер.

Во Егзархијата, која ќе се формира во 1872 г. како главна верска институција и на Бугарите и на Македонците, посилените ќе сторат сè, прибенувајќи и до перфидни махинации, за да имаат главен збор во раководниот црковен фактор, кој дојде да ја смени Патријаршијата. И македонските антифанариотски поборници ќе се најдат изневерени во своите очекувања. Затоа пак: ќе станат се поизострени и диференцијациите помеѓу нив и бугарските предводници. Ако во текот на општата борба, уште пред смртта на Миладиновци — во крајот на 60-те години — преродбеникот Партениј Зографски, а потоа и Кузман Шапкарев, поставуваат прашање за создавање општ македонско-бугарски јазик, при кој ќе бидат рамноправно застапени и македонските наречја, подоцна, со засилувањето на диференцијациите, и особено по нивниот премин во изострени спротивности, се поставуваат — во 70-те години — барања за посебен македонски јазик и отворено ќе се рече дека Македонците не се ни Бугари ни Срби, туку: посебен народ. Нашата преродба навлегува во својата втора, повисока развојна фаза, која треба да го разреши прашањето на народноста. Особено е значајна во таа преродбена фаза дејноста на познатите македонисти Венијамин Мачуковски и Ѓорѓи Пулевски, која, заедно со онаа на Зографски и Шапкарев, аргументирано е проследена во книгата на Блаже Конески: „Кон македонската преродба (Скопје, 1959), осврт на усилбите за создавање македонски учебници во 19 век.

И пак тогаш — во мугрите на победата, која требаше да биде но не беше општа — лидерот на Цариградската бугарска колонија, д-р Ст. Чомаков, отворено ќе изјави во Соборот за основање на Егзархијата, дека Бугарија има во однос на Македонија сосема определени претензии: „България ште бѣде осигурена за својта независимост само когато ште со допира до открито море, а това може да стане само чрез Македония“ (Симеон Радев: „Македонија и българското възраждане“, Софија 1928, дел III, с. 459). И особено по ослободувањето на Бугарија, Егзархијата станува главна институција за спроведување великобугарска пропаганда и денационализација во Македонија. Во тоа — таа шумно ги користи некогашните означувања на некои наши преродбеници, па и на Миладиновци, како Бугари и ги форсира шовинистичките експлоатации на тие означувања.

Но и Македонците, од своја страна, сè поотворено ќе се означуваат со своето име; ќе разрасне оној познат антигетархиски отпор, со извесни сличности на некогашниот антифанариотски, за да се појават и македонски национално-културни струења со јасни пледирања и аргументации на македонската национална индивидуалност и култура. По појавата на книги како: „Речниците...“ и „Македонска песнарка“ (1873—75—79) од Г. Пулевски, „Стамболовщината во Македонија“ (1894) од Петар поп Арсов, „За македонските работи“ (1903) од К. П. Мисирков и др., македонските народносни стремежи им стануваат познати и на странски научници и некои од нив, првенствено руски, самите ги подржуваат и ги популаризираат тие стремежи.

И оваа сосема бегла скица на развојните фази во македонската преродба, укажува дека проблемот на влијанијата, покрај научноисториското, има и определено шовинистичко третирање, кое тргнува од буквата, но не и од духот на историските појави. И тоа второто јасно се саморазоткрива во сушноста своја, кога се утврди во каков контекст постои кај Миладиновци името Бугарин и каква е определената смисла што се вклучува во тоа име од самите Миладиновци. Тоа пак — да се доведе во врска и зависност од веќе реченото за таков вид употреби: и кај нас и не само кај нас.

Проследувајќи ги сите текстови во кои Миладиновци се самоозначуваат како Бугари, утврдивме дека најчесто под тоа име се мисли на словенската припадност на Македонците; дека е синоним на таа словенска припадност. Затоа: ние не само што не го оспоруваме кај Миладиновци, но и му придаваме значење на конкретен податок за словенското освестување кај нашите луѓе во зародишната фаза на нашата преродба. Употребата на тоа име — при сè уште неуништено то влијание на грцизмот — е доказ дека и во Македонија настанува процес на словенска пробуда; дека преминот од Грци во Македоници е незамислив без освестување за словенска припадност. Тоа е законита фаза и во нашата и во сите словенски преродби: отпрвин да се пројави свест за **родовата** словенска суштина, а по тоа да се прераснува во свест за **видовата** народносна суштина. Од родот кон видот — таков е патот на преродбенските процеси.

Словенско-преродбенската фаза е јарко истакната како неизбежност и законитост во еволуцијата на бугарската преродба и кај Б. Пенев и кај Ив. Д. Шишманов.

Б. Пенев, како доказ за словенско-преродбенска фаза, го наведува позивот со кој редакцијата на весникот „Български орел“ (чиј прв број излегува во Јајштиц, на 20 април 1846 г., под редакцијата на Ив. Богоров) им се обраќа на Бугарите да го напуштат мртвилото во кое тонеле со векови и да се пробудат за своето словенско еднородство. „Мы треба да покажем с прилежѣт нанапред и с исташението на разумѣт, че смѣ Христиени, че смѣ Славене, братия на Московците, на Сърбите и на другите Славенски народи!“ „История на новата българска литература“, т. IV, с. 164—5).

И пак кај Пенев е речено: „Тогаз се е говорило и писало за славяно-сръпски или пък за славянобългарски народ — на прво место се е поставяло славянството, племеното родство...“ (Исто, т. III, с. 133).

Ив. Д. Шишманов, во веќе цитираниот осврт „Увод в историята на българското възраждане“ разграничува неколку етапи во бугарскиот преродбенски процес: „Така възникнаха **елиногреческите училишта** в много градишта, за да преминат постепенно в **елино-болгарски**, после **славяно-български** и найсетне в чисто български“ (потцртано во оригиналот — Д. М., с. 301).

Споменувааниот и досега бугарски литератор, Иван Хаџов, кој подробно го проучувал делото на Миладиновци, зборувајќи за народносно обележје кај К. Миладинов, мисли во прв ред на словенско самочувство: „Народонското доизработване на Конст. Миладинов става върху онази основа и в онази посока, която е желаеет брат му: да се затрият напълно следите от какъв да е грѣизъм, да се изработи Константин като народен и народностен работник върху широка **славянска основа**“ („Бр. Миладинови...“, с. 185, потцртал — Д. М.).

Реченото од Хаџов за „широката славјанска основа“, желба Димитрова и доизграденост Константинова, е категорично формулирана поставка за она што е првенствено и што е суштествено кај Миладиновци како народни и национални работници. И треба да се рече дека тоа го тврди миладиновед, кој самиот не е ослободен — и во пишувањата за Миладиновци — од бугаризаторски третман. Па, и покрај таквиот третман, а и за разлика од денешни исклучивости, не го пропушта — на самиот генерален план — она првенственото и суштественото, за кое пак: најдобри сведоци се самите Миладиновци и со самите текстови во кои се самопокажуваат како бугарски приврзеници.

Првиот поважен документ за словенскиот прелом кај Д. Миладинов — неговото писмо до А. Екзарх (од 20 август 1852 г.) — категорички го изнесува на показ она првенственото и суштественото: „...А пречките на овдешниот словенски напредок не се ни незначајни, ни мали и, во споредба со другите, може би, најзначајна е грчкото духовенство, кое е секогаш и насекаде, и ќе биде активна машина против словенскиот јазик... Поројот на елинскиот јазик ќе стане за овдешните места неодржлив, ако не се земат силни мерки. Многумина словенобугари се учеле и се учат во Атина и со време се формираат со јазикот и нравите, а од тоа следува дека и народноста ќе се измеша со чувствата...“

Карактеристично е што тоа писмо, кое зборува за словенобугари, отпочнува со полетна тирада на словенското еднородство низ која авторот чувствено се пренесува во времето на Неманиќите и стародревниот илиризам и со тоа сака да инспирира патриотски восторг и кај адресантот на писмото: „...Сакам твоето патриотско чувство да се разнесува како молња кон сите некогаш славни, а сега воскреснати од мракот на незнаењето наши еднородци, потомци на илирецот Кохледа и на силниот Стефан Немања и останатите.“

Очејивно е дека Д. Миладинов под патриотско чувство подразбира чувство за словенско еднородство, дека последното е за него (а по неговото мислење) и за сите што се борат за словенски напредок: основно и најсуштествено, затоа: и оживувањето на споменот за некогашната славна српска династија е израз на гордоста што се буди од самото силно чувствување на словенското еднородство, за да се означила со него — и приврзаност кон идејата на илиризмот, која, во времето на писмото, ги изразува стремежите кон создавање на единствена јужнословенска држава, а со тоа: да се потцрта и јужнословенското еднородство и пак во смислата на она што се подразбира во писмото како патриотско достоинство.

Во вториот и во однос на словенистичката доминантност кај Д. Миладинов уште поизразит документ — неговото писмено обраќање кон кукушани (од 24 октомври 1857 г.) — идејата за словенско еднородство ќе го достигне пределот на идеализираност и егзалтација, па и покрај споменувањето за бугарска писменост, ќе се мисли всушност на словенски јазик со превознесување на неговата стародревност и глорифицирање на сè што е словенско: „Скокам од радост, кога го гледам вашиот стремеж и вашата љубов кон мајчиниот јазик, и особено поради тоа, што многумина од младите се решиле упорно да го учат словенскиот јазик, па по неколку месеци да можат да ја служат божествената служба на нашиот прадеден јазик. Криво погледнуваат на вас грците! Имате гради словенски и гради словенски покажувајте! Го напаѓаат нашиот словенско-пелазгички јазик, еден од најдревните и богати јазици, наречувајќи го варварски јазик. Со прсти покажувајте им ги словенските филолози, физичари, математичари и други учени луѓе на Русија, Чешка, Далмација, Полска, Галиција, Славонија, Хрватска и, така да се рече, почнувајќи од Северниот леден океан до Јадранско море и од внатрешноста на лажна Германија до Епир и Тесалија, кои се насладуваат на плодовите на просветата. Грците ќе нè погрчат. Тоа е стара песна, тие не можат повеќе да апат. Фанариотите ќе нè проколнат, ќе речат дека бугарската писменост е противна Богу, како што говореа порано. Мина тоа време, во темницата проникнаа сончевите зраци...“

И во случајов на овој романтичен панславистички текст, јасно е што надвладува кај Д. Миладинов како патриотско и како народно чувствување, т. е. неговиот словенизам, издигнат до висината на панславистичка патетика, па во светлоста нејзина треба да се постави и смислата на споменатата бугарска писменост, под која еднакво се подразбира и споменатиот мајчин и споменатиот словенско-пелагички јазик. Затоа, во тоа писмо се вели дека во Струга бугарското евангелие се чита од „свештеник кој знае словенски јазик“. Па под бугарско -- се сфаќа словенски јазик.

(Сосема во духот на Миладиновската словенистичка и словенофилска примарност — рускиот конзул во Битола М. Хитрово, кој бил во редовни врски со Д. Миладинов — во својот извештај од 10 септември 1864 година заклучува дека „Миладиновы пали одними из первых жертв нами-же вызваннаго пробуждения в здешних местах чувства славянской народности...“ — М. Арнаудов, Монографија, с. 222.)

И во други писма и во дописки до „Цариградски весник“, Д. Миладинов го истакнува во прв ред словенското еднородство и словенското будење, затоа, и името Бугарин најчесто се употребува како словенобугарин, кое се јавува пак како акцентирање на словенската примарност и доминантност. Таа појава, која кај Македонците во тоа време означува респектирање на нивната словенска припадност, е забележена како таква и кај Верковиќ, кој тврди дека кај писмените луѓе во Македонија се употребува не Бугарин туку словенобугарин — „...многи јоле писмени људи, свагда себе називају Славено-болгарима“ (Предговор, с. 8).

Употребата на името Бугарин кај Миладиновци е обусловено и од нивниот борбен антигрчки став, за да се утврди и во тоа неизбежната словенистичка предопределеност. Зашто: ако Грците ги определуваат Словените во Империјата како Бугари — и тие ќе им се противпостават под тоа име, т. е. пак како Словени. Затоа и К. Миладинов во писмо до Раковски (од 8 јануари 1859 г.) ќе настојува за такво општо противпоставување на грцизмот: „...и ми се чинит не ќе беше бесполезно ако сите родољубивји Болгарји, зближенји меѓу себе со знаомство од братска љубов, составеа плот непрескочен против грекоманијата. „И во друго писмо до Раковски (од 12 февруари 1861 г.), К. Миладинов ќе го означи името Бугарин како пандан на грците понижувања на Македонците и на нивните претензии за Македонија. „Во огласот ми Македонија назвах западна Болгарија (како и требит да се викат), зашто во Веч Грците се распоражават со нас како со овци. Те Македонија сакает грчка земја и не может даже да разберет како можит да не е грчка.“

Покрај изразитата словенистичка и антигрчка смисла што се внесува во поимот Бугарин, необично карактеристична е и честата македонска народна смисла што го придружува овој поим. Така: се зборува за бугарски јазик, а се мисли всушност на народен македонски јазик, или: се мисли на мајчиниот, на родениот, на својот јазик, а се кажува дека е бугарски, за да се забележи и истовремена употреба на поими како бугарски и македонски јазик.

Во дописка на Д. Миладинов до „Цариградски весник“ (бр. 476 од 26 март 1860) е речено: „Но сите свештеници охридски имаат ревност за материот јазик, и многумина на наш Болгарски (т. е. старословенски — Д. М.) јазик предаваат од евангелието грчко на бугарско наше македонско...“ (потцртал — Д. М.).

К. Миладинов, во молбата за стипендија, која да му овозможи студирање на словенска филологија во Москва, како главна причина ја наведува намерата да се врати по студирањето како учител по бугарски јазик, па вели: „Знаено е на ваше родољубство настојателството, оти свекој род саде со својот јазик можит поборго да се просветит, и да се честит од другите родове. Знајте уште колку нашата страна изгуби својот јазик, и колку ќе останит назод од горна Бугарија на учението, ако не заватит да се учит на Бугарскиот јазик, гледаештем ја тоа не можев да дотрпа, и бидвештем учител на Гарцкиот јазик, остајв сè што можев со Гарцкиот јазик да стеча, и дотарчав вамо за да се изуча Славјанската филологија, за да можа после да се врата назот,

и да раздајам нашиот јазик на таткојната моја, за това ви се милно молја да ме приберете под вашето крило, и да ми помогите со двесте рубли стрebro на година, за да изуча Рускиот и Славјанскиот јазик на Москва, и после, како реков горе, да се врата на наше место учител на Бугарскиот јазик...“ (Ив. А. Георгов: „Документи од времето на нашето възраждане“, Период. Сп. LXIII, Софија 1902, с. 574).

Од оваа молба, пишувана на македонски народен јазик, станува јасно, дека под учител по бугарски јазик, К. Миладинов мисли и на јазикот на кој е напишана молбата („свекој род саде со својот јазик можит поборго да се просветит“) и на „Рускиот и Словенскиот јазик на Москва“.

И Миладиновци и други наши луѓе од почетната фаза на преродбата, кога зборуваат за бугарски јазик, некако по силата на правило, мислат токму на својот секојдневен говор. Кристално јасен пример за тоа е и писмото на кукушани до грчкиот архиепископ на Кукушко-Полјанската епархија, со кое бараат да се воведат во црквите и училиштата јазик што тие го разбираат и на кои тие зборуваат: „Владице свети, ако воведиме мие в нашите училишта и цркви б'лгарскиот си јазик, мие со това, ми се чини, не толку не правиме некое богопротивно и лошо дело, но напротив многу богоугодно и душеполезно. Ибо Б'лгарскиот јазик е наш Мајкин ни јазик, којшто един толку мие чисто и совршено знаеме, кога напротив од грчкиот едно и едно слово не отбираме, а словото божие, како несомнено извесно е всекому здраво мислјаштету, треба да се проповедува на јазик извесен на слушателите, инаку проповедањето не може да се нарече проповедање“ (Сп. „Б'лгарски книжици“, г. 1858, бр. 10, с. 20).

Оној кој го знае бугарскиот јазик, без макар ќе утврди колку „чисто и совршено“ го знаат кукушани „мајкиниот свој б'лгарски јазик“, за да биде познавачот на бугарскиот јазик без секако сомневање, дека тие наши луѓе, кои и своите официјални документи ги пишуваат на својот домашен кукушки (или струшки) говор, т. е. на оној народен македонски јазик од кој ќе се гради подоцна македонскиот литературен јазик, ништо друго не разбираат под зборот бугарски јазик освен својот сопствен, својот домашен, својот роден јазик, кој, само неколку години подоцна, ќе биде повод за разгорување на македонистичкото преродбенско движење, кое ќе го означува овој јазик со неговото име и народот што го зборува — со неговото македонско име.

Ќе се постави ли делото на Миладиновци во непосреден однос со прашањето за родниот јазик, кој ќе биде, низ повисоките развојни, фази на нашата преродба, во крајот на 60-те и почетокот на 70-те години, определуван со поимот македонски јазик, тогаш: тоа дело самото се поставува во светлоста на сосема определена патриотска и акционост и перспективност. Постановката пак на тој однос: преродбенско дело и роден јазик е постановка кај самите Миладиновци. Ни еден нивен текст од позначајните писма, дописки и искажувања не е без потенцирање на јазичното прашање низ контроверзата: јазикот што го наметнуваат фанариотите и јазикот на кој зборуваат македонските луѓе. Честото споменување на поими како: свој јазик, тукашен јазик, роден, мајкин и сè во тој дух; истакнувањата дека само со тој јазик е возможно приближување до понапреднатите словенски народи и навлегување во еволуцијата на словенскиот напредок; усиљите за воведувањето на истиот тој јазик во училиштата и црквите, разоткривањето на неговите специфичности и во македонските песни од Зборникот и во поезијата на Константин Миладинов — сето тоа — е непосреден, вонредно значаен принос кон сето најизразито во сите етапи на преродбенската развојност; затоа: токму таков принос и кон процесот на македонското народно еманципирање. Едноставно: — поради тврдата вистина што овој процес е апсурден без свеста за својот јазик и без усиљите за неговото афирмирање. Макар и не единствена, јазичната компонента кај сите преродби е — стожерна компонента; најопишлив вид на националното самочувство. И која и да било дефиниција на поимот нација, па и најспекулативната, никако не би можела да ја запостави таа

стожерна компонента. Длабоко свесни за пресудноста на родниот јазик, како фактор и двигател на сопствено народно и просветно напредување, биле и Миладиновци, зашто: Димитар Ке рече: „со јазикот се формираат и нравите, а следува од тоа и народноста...“, а Константин — „свекој род саде со својот јазик можат поборго да се просветит...“. Па од самиот историски развиток се поставува јазичното прашање како пресуден народносен подвижник во македонските преродбенски борби и како составен дел од усилбите и стремите кон егзистенцијата и афирмацијата на македонската националност. И сите што Ке бидат согласни, а незамислива е несогласност од гледиште на научната теорија за нацијата и националниот развиток, дека јазикот (својот, родниот) е услов без кој е невозможен престој во сферата на народносното, Ке бидат еднодушни и во тоа, дека борбата за јазик е од првенствена важност за формирањето на македонската национална свест. А таа пак борба, бидејќи е типичен амблем од биографијата на Миладиновци како преродбенски феномени се јавува и како типично обележување на нивниот несомнен, по начело, беспорен придонес кон еволуцијата на македонската национална индивидуалност. Никако поинаку, зашто и антифанариотските и словенистичките и фолклористичките обележја на миладиновскиот преродбенски летопис: тргнуваат и завршуваат со смислата на својот, на родниот, на мајчиниот јазик, без оглед на етикетите што Ке му бидат прилепени од самите носители на споменатите борбено-преродбенски обележја. Зар не кажува многу оној трагичен повик на Д. Миладинов: „О! како се срамам дека на грчки ви ги изложувам своите словенски чувства.“

Низ светлоста на јазичното прашање, како превасходен народносен спиритус мовенс, — Ке се открие во делото на Миладиновци и компонентата на директна континуираност спрема повисоката преродбенска етапа, означена со борбата на Партениј Зографски и на неговиот следбеник Кузман Шапкарев кон создавање општ македонско-бугарски јазик, при кој македонските наречја Ке бидат рамноправно третирали во однос на бугарските.

Овој наш заклучок, дека во годините непосредно пред нивната смрт, Миладиновци навлегуваат во преродбенски усилби што се јавуваат како преодни кон етапата обележена со движењето на македонистите за утврдување и на посебен македонски јазик и на посебна македонска националност, наоѓа потврда во сосема одредени факти.

Во нашето прво поглавје, споменавме дека Д. Миладинов и Нако С. Станишев настојуваат да биде поставен на чело на Кукушко-Полјанската епархија Македонецот, архимандрит Партениј Зографски. Тие нивни настојувања остануваат докрај упорни и бескомпромисни. Овој пак нивен избор не е без врска со познатоста на Партенија меѓу кукушани како автор на македонски учебници, чиј јазик го има како основа едно од западните наречја (галичкото). И Д. Миладинов и Н. Станишев чинат многу за воведување на Партениевите учебници во наставата на кукушките училишта. Па станува збор не само за македонски архиереј, но и за еден непомирлив поборник за македонските наречја. И токму за посебно потпирување е што кукушани не отстапуваат пред Патријаршијата и докрај и до победа држат за изборот на македонскиот и архиереј и учебникар Партениј Зографски.

Кај Миладиновци пак: постои и специјален личен момент и лична признателност во однос на П. Зографски. Д. Миладинов е негов учител во Охрид (1835), имал и по тоа (по враќањето на Партениј од Русија) средби со својот ученик во Охрид и во Галичник, кои не поминале без разговори за понатамошниот развиток на преродбенската борба и за наложувањето на родниот јазик. Партениј е во тоа време високо култивиран словенист, кој добил и високо образование во Русија и кој има своја словенистичка јазична концепција, која поаѓа од специфичноста на родното наречје, па можел само да му импонира на својот некогашен охридски учител. А и самиот Партенија му бил учител на К. Миладинов во Зографскиот манастир; прв тој го запознал со словенското писмо и прв тој побудил интерес кај Константин за одење на студии во Русија. И тие блиски врски и контакти на Миладиновци со Пар-

тениј Зографски неизбежно ќе укажат влијание и за нивното приближување до неговите јазични гледишта.

Одушевен од издигнатоста на својот некогашен ученик, Д. Миладинов прв ќе се одушеви и од љубовта на кукушани кон Партениевите учебници на кои се просветуваат нивните деца, па и самите тие. „Добро сте сториле — им пишува Д. Миладинов на кукушани — што сте му пишале на Партенија во Цариград за неопходните книги... Вие први во Источна Македонија почнувате да се изучувате на нашиот прадеден јазик, вие први ќе ја обесмртите својата татковина во словенската историја.“ Така полетно го определува Д. Миладинов ширењето на просвета на едно од македонските наречја и со патриотски занес обележува еден настај во историјата на татковината своја. (За одбележување е дека поимот татковина кај Д. Миладинов се проширува во тоа писмо на сета Македонија.) Овој настан, ретка придобивка на нашата преродбена борба, предводена од Д. Миладинов, ќе биде живописно опишан и од Рајко Жинзифов, кој во 1857 г. бил учител во Кукуш: „Родителите не можеа да се нарадуваат, кога ги слушаа своите деца кои им читаа од свештената историја на отец Партенија и не им требаше да прашаат што е напишано во книгата, а сами го разбираа она што им се читаше. Речиси, секој ден родителите доаѓаа во училиштето, за да гледаат како учителите ги учат нивните деца“ („Димитрий и Константин Миладинови“, Москва, Ден, 1862 г. с. 17). Таа значајна појава и употреба на Партениевите учебници, кои во источните предели на Македонија го шират македонското западно наречје (веројатно одовде и онаа изразита мијачка форма МИЕ во цитираното писмо на кукушани до фанариотскиот владика), не ќе остане необележена и кај некои бугарски историчари. Бугарскиот литературен историчар Георги Константинов, во својата книга „Възраждането и Македония“ (Софија, 1943, с. 197) ги наведува Партениевите јазични гледишта, кои, според реченото во книгата, пледираат за такво застапување на македонското наречје што тоа наречје „кое е недостаточно проучено и познато на книжовниците, заслужува да биде тѽкмо то основа на книжовното“, и сосема точно заклучува за Партениевата јазична доследност и непомирливост: „Тия книжовни трудове посочват неспокойнија и трагичен кукушки и нишавски духовен водач като одзивчив педагог и ревностен застъпник на македонското наречие. При отстояване на неговите права Партений проявява много повече твърдост, отколкото Пърличев и Шапкарев.“

Партениевите настојувања кон општ македонско-бугарски јазик, кои остапуваат неостварени на општиот план, поради онаа тврдост во одбраната на македонските наречја, вршат несомнено дејство врз сфаќањата на Д. Миладинов. Токму во неговите текстови, кои се совпаѓаат со воведувањето на Партениевите учебници и со неговото доаѓање за архиепископ на Кукушко-Полјанската епархија, се забележува употреба на поими како: Македоно-Бугари (или б'лгаро-македонци) и б'лгарско-македонски јазик. Во објавеното дури во минатата година писмо на Д. Миладинов до рускиот археолог П. И. Севастијанов, испратено од Кукуш со датум 14 јуни 1858 („Литературен фронт“, Софија, 1961, бр. 51, с. 2), Д. Миладинов пишува: „Осум бугаромакедонци, собрани од мене, заминуваат за Одеса...“ (потцртал — Д. М.). Во дописка до „Цариградски весник“ (од 28 февруари 1860 г.), Д. Миладинов соопштува дека грчкото евангелие е преведено во Охрид на текстот на евангелие „б'лгарско наше македонско.“ Па очебијна е еволуцијата од употреба на зборови како Бугари и Словенобугари кон... бугарско-македонско и Бугаро-Македонци. И тоа е сосема законито во однос на самата еволуција на преродбата. Ако во однос на нашите црквени книжовници и будители Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ, со нивниот простонароден јазик со јаки црквено-словенски примеси. Миладиновци се издигаат повисоко — со целосен премин кон живиот народен говор и со гравитација кон коалиционата македонско-бугарска јазична фаза на П. Зографски и К. Шапкарев, преродбениците по низ, како Венијамин Мачуковски и Ѓорѓи Пулевски, ќе бидат уште повисоко, со барањата за посебен македонски јазик, а вториот — и за посебна македонска националност. Д.

Миладинов, во духот на Партенија, ќе рече бугаромакедонци, а Пулевски, во духот на уште повисоката преродбена развојност, која пак е незамислива без претходноста на Крчовски и Пејчиновиќ, на Миладиновци и Зографски, а по нив и на Шапкарев (како и на Д. В. Македонски), — ќе рече во „Речник од три јазици“ „Белград, 1875 г.“ — „Народ се велит људи који се од еден род и који зборувајет еднаков збор, и који живувајет и се другарат еден со други и који имает еднакви обичаји и песни и веселја, тије људите ги викает народ а место во које живуваат народ се вели отечество од тои народ... Така и македонците се народ и местото нивно е Македонија... Наше отечество се велит Македонија и мије се именуваме с. Македонци...“ Еден навистина еволутивен преродбенски пат: од поими, како рисјани, каури, отечество во смисла на родно место, Словено-бугари, Бугаро-Македонци до рудиментарната дефинициска одредба на Пулевски: македонско отечество и македонски народ и подалеку од тоа — кон строго научната аргументација и на македонскиот јазик и на македонската националност во К. П. Мисирковата книга „За македонците работи“ од 1903.

Необично симптоматичен за определената патриотска ефектност на Миладиновското дело во светлоста на јазичното прашање е неизнесениот кај нас податок за недоволството на Петко Р. Славејков од македонскиот народен правопис што го употребуваат Миладиновци при запишувањето на песните од Зборникот и при нивното дефинитивно редирање.

К. Миладинов, во предговорот кон Зборникот, вели: „Еднакво се грижеме да предадеме верно народното произношение, но кое се водит тукашниот правопис...“ Но тоа грижење предизвикува недоволство и токму кај П. Р. Славејков, еден од лидерите на бугарската преродба, редакторот на в. „Македонија“ и главниот противник на усилбите кон создавање на општ македонско-бугарски јазик, подоцна, и на македонистичкото движење. Во своето „Писмо до бугарските читалишта“, откако апелира за угледавање на миладиновскиот фолклористички пример, кој треба да побуди интерес за собирање народни песни и умотворби и во Бугарија, Славејков изразува несогласност со правописот на македонските песни на Зборникот, т. е. несогласност со оној „тукашен правопис“. Писмото е објавено во в. „Македонија“ (г. III, бр. 42 од 3 октомври 1869 г.), а се споменува за него (веројатно поради позитивното истакнување на миладиновскиот фолклористички пример) и во статија за Миладиновци во бугарското списание „Литературна мисъл“ (бр. 5, с. 115, Софија 1961 г.). Во таа статија (Дочо Леков: „Сборникът на Миладиновци и неговата оценка в Българския възрожденски печат“) се вели: „А в своето „Писмо до бугарските читалишта“, чрез което прави опит да поопци събирането на народни умотворения од всички краища на България, като посочва отново сборниците на двамата стружани и Веркович (кој, исто така, ги запишува македонските песни на тукашниот правопис — Д. М.) и отбелязва че „са достойни и важни в много други изгледи“, Славејков изразява неудовлетвореност само од правописа им“ (подцртал — Д. М.). Но таа „неудовлетвореност само од правописа им“ значи многу, зашто: само две години подоцна и пак во „Македонија“ (од 18 јуни 1871 г.) истиот П. Р. Славејков, ќе биде во познатата и кај нас статија „Македонскиот въпрос“ не само „неудовлетворен“, но и сосема противнички расположен спрема народноните стремежи на македонистите: „За да придадат сила на своето произволно основание, Македонистите посочват разликата на наречията македонско и горне-българско, от които, првото било поблизу до славянският јазик, а второто било размесено с татаризми и пр. Нам не ни ся искаше да вярваме в сериозноста на подобни посочвания, каквото не ся вярва и на читателя. Но принудени бяхми да повярваме, когато видяхми с каква упорност ся защищаваше от Македонистите. Нашите думи, че различието на наречиего нищо не показва, че то е следствие на исторически обстоятелства, а не на различно произхождение — тези думи нищо не помогнаха. Македонистите пак упорстваха на своето.“

Упорноста со која К. Миладинов се придржува кон македонскиот роден јазик, која е претходница на подоцнежната македонистичка упорност, настојувањата негови кон разоткривање на македонските јазични особености и желбата негова за нивното запознавање од страна на другите словени, наоѓаат потврда и во пишувањата на М. Арнаудов, кој, инаку, не малку придонесе за третирањето на Миладиновци како изразители на бугарската национална преродба. И сепак и не еднаш, Арнаудов — и во Монографијата и во предговорот кон третото издание на Зборникот (1943) — достатно јасно го истакнува токму доследното придржување на К. Миладинов кон достоинствата на својот роден јазик, без оглед на Арнаудовото одредување на тој јазик како југозападно бугарско наречје, бидејќи е премногу јасно на кој јазик му припаѓаше и му припадна миладиновското наречје.

Споменувајќи за Константиновиот превод на Флеровата брошура, извршен на „македонско общопонјатно наречие“ (Монографија, с. 125), М. Арнаудов наоѓа дека тој превод е извршен „меѓу друго с намерението да покаже богатството и добрите страни на македонското наречие“ (исто, с. 134). Нешто многу повеќе — пак од Арнаудов — се истакне дека и К. Миладинов бил загрижен (во духот на Партениевите гледишта) за вклучувањето на македонските наречја во оној општ јазик: „То не иска да изневери на мајчиното слово, срасло с всичките му първични влечения, и иска да го узакони в литературата, примирявайки го с изискванията на поетическата техника. Виждайки неустановеноста на българския книжовен език и загрижен да се признаят правата и на югозападните български наречия при изработката на опщия литературен орган, той пише оригинални неща и прави преводи на стружко наречие“ (исто, с. 136). По ударно ќе биде акцентирано тоа тврдење во предговорот: „Македонија като чели е била пренебрегната тогава в това отношение, и Миладинов иска да покаже на читателите как може да се исползува живото ѝ слово за поетически цели“ (с. XLII).

Со право би се рекло: поизразито укажување и на најбогатото и на најперспективното во миладиновскиот патриотски подвиг — борбата за својот јазик и за создавање литература на тој јазик — не е потребно. Од Миладиновци до Рацин продолжува овој борбен пат за утврдувањето на македонскиот јазик и на македонската литература. Па нè задолжува пиететот кон научната вистинитост да признаеме дека Михаил Арнаудов, кој вршеше и бугаризаторска пропаганда и не само во однос на Миладиновци, сепак — и при такви случаи — не го жртвува докрај научникот, па го рекол и она што по суштина ги уништува неговите бугаризаторски пропагандистички текстови.

Останува да се укаже и на многузборливиот, вонредно показателен факт дека поезијата на Константин Миладинов — токму поради нејзиниот македонски јазик — останала непопуларна и туѓа и за бугарските читатели и за бугарските литературари. Одовде и фактот на премолчувањето или потценувањето на К. Миладинов како носител на поетска обдареност. Единствено Иван Хадов, кој е сограѓанин на Миладиновци, има јасно изразена висока оценка за поетското кај К. Миладинов, со тврдењето дека во песните негови „струии чиста поезија“ („Бележки върху стихотворенията на Константин Миладинов“, Софија, 1939, с. 30). И пак Хадов ќе ја наведе и причината на онаа непопуларност и оттуѓеност: „И ако въпреки това (реченото за поетските достоинства во песните на К. Миладинов) те не са станали популярни, дължи се на тяхния стружки български говор; той ги држел доста далече от оня български поетически език, който се оформявал“ (исто с. 30).

Поради оддалеченоста на миладиновскиот јазик од бугарскиот, што ќе рече: и поради чувствувањето на македонскиот јазик како туѓ, К. Миладинов не е истакнат како поет и од најугледни бугарски литературни историчари.

Во „История на новата българска литература“ (т. IV, 1936 г.) од Бојан Пенев, која е најсолидниот досегашен осврт на бугарската литературна развојност, Миладиновци се разгледани исклучиво како фолклористи (с. 675—684), без збор за К. Миладинов како поет.

Видниот литературен историчар, Божан Ангелов; во „Българска литература“ (дел II, Софија 1924 г.), одбележувајќи ги Миладиновци како составувачи на Зборникот, само со една реченица споменува дека „Константин се опитвал в стихотворство и печатал малки лирически песни в Български книжици (1859 г.) и в списанието на българските (и на македонските — Д. М.) студенти Братски труд в Москва“ (с. 96).

Бугарскиот литератор Н. Табаков, кој има и изворни откритија во однос на Миладиновци, поради нечувствување на македонската изворност на миладиновскиот јазик, ќе спомене дека песните на К. Миладинов се „написани на стружко книжно наречие; по форма и размер в духа на народната поезия; но нямат художествена стойност“ („Български писатели“ II, с. 232, Софија 1929 г.). И веројатно како последица од самокритичен однос спрема изречената негаторска исклучивост, Табаков ќе тврди подоцна нешто подруго: „Стихотворенията на Конст. Миладинов имат всички белези на поетическо вдъхновение и не са лишени од задушевност и непосредственост на чувството.“ И пак овде ќе ги наведе и причините поради кои стихотворбите останале туѓи и на бугарскиот читател и на бугарската литература, па и на бугарското време: „Те са написани на стружко наречие, различно от тогавашния източно-български книжовен език. Интимният им и болезнен тон е бил чужд на бурното револуционно време на общ национален подем и борби за освобождение. Затова стихотворенията са останали непознати и не са могли да упражнят влияние върху развоја на новобългарската поезия“ („Предговор кон „Съчинения“ на братя Миладинови, 1943, с. 20).

Со проблемот за интензитетот на поетското кај К. Миладинов ќе се занимава и М. Арнаудов, посветувајќи му неколку страници од Монографијата. Тој го поставува прашањето: „Поет ли е К. Миладинов?“ Но одговорот ни малку не е афирмативен за нашиот поет. Со подигнати зборови за достоинствата на човекот К. Миладинов, истражувачот Арнаудов ќе ја ублажи оценката за поетот, одреден како... версификатор, зад кој... „ние чувствуваме човека, слушаеме неподправениот глас на една душа, кџпана дџлго в стрдания, наситена от любов кџм сџнародниците и обгорена от воля за подвиг в името на високиа дџлг“ (с. 147). Причината што поетското дело на создателот на антологиската „Тга за југ“ не достига ни до „творческо обещание“, Арнаудов ја наоѓа во „взвръщане(то) кџм изворите на колективното творчество, кџм мотиви и изразни средства на анонимните певци, които не иска или не може да надмине чрез едно овладяно по напџлно оригинален начин слово, говори за ограничени възможности в развитието му като поет“ (с. 137).

Така: она што е неизбежна, она што е карактеристична тенденција и на К. Миладинов и на сите наши поети: — црпењето од изворноста на народната поезија, овој класичен поетски праобразец, се јавува во оценката на Арнаудов како... пречка за творечки развиток. Но најмалку поради несфаќање на една македонска (и не само македонска) поетска специфичност се поставува таа пречка. Литературниот историчар и литературниот теоретичар Арнаудов самиот тврдел дека секоја национална поезија се користи во својот почеток од наследството на анонимните певци (а и бугарскиот национален поетски гениј Христо Ботев е прекрасен пример за непосредно угледување на народното поетско творештво). Има во случајов нешто подруго. Ако се забележи дека оценката на Арнаудов настанува во 1943 година, т. е. во време кога од некои официјални бугарски критичари (во прв ред: Јордан Бадев) е поведена кампања против создавањето поезија на македонски јазик (и поради самото резултатно создавање на таква поезија), тогаш: споменатата пречка за творечки развиток индиректно ги фиксира Миладиновите следбеници, кои — и во едно поново време — нужно го следат патот на непосредно угледување на народната поезија. И токму согледувањето на таа продолжителна македонска поетска специфичност, без која беше незамисливо создавањето и на современата македонска поезија, е причина за истакнувањето на онаа причина за версификаторскиот ранг на К. Миладинов.

Ненужно е да даваме свои објасненија за оддалеченоста на поетот К. Миладинов од бугарските читатели и од бугарските литератори; сосема достатни се објасненијата на Ив. Хаџов и Н. Табаков, како и сето она што оправдано го поставува овој македонски поет надвор од летописот на бугарската литература.

Своето најдобро се чувствува од свои. Затоа е сосема природна оценката што ја имаат македонските — и вчерашни и денешни — литератори за поетските достоинства на својот далечен, а така близок претходник. Ослободена од идеализаторска подигнатост, таа оценка е ослободена и од негаторства и потценувања. И ништо посугестивно не може да се каже за живото чувствување на поетот Константин Миладинов од она што го кажува поетот Коле Неделковски, како лирски јунак од поемата „Ракување“ на Блаже Конески:

„Ја гледаш книгана онде
од која вечерва зборот потече?
Сети се како умирал тој поет
во влажна зандана,
сам,
каде очите на смртникот
биле светлост единствена.
„Да видам Охрид, Струга да видам!“
Ако таа мелодија го испраќала,
колку безнадежно, пусто му звучела
Негова песна, — а може
само здив му се чинела
што гине од срце откинат,
без трага за човека,
и никој ништо
за еден живот
нема да знае.
А сепак колку пати тој здив
и нашата душа ја разлеал,
и колку ни е близок овој човек!
Вечерва со нас го чувствувам,
како жив да е овде...“

Радосно би било кога денес бугарски литератори, како Петар Динеков, на пр., откривајќи кај основоположникот на македонската индивидуално-уметничка поезија песни со „поетическа сила“, не ги придружуваат тие дури денешни откритија со произволнички реминисценции кон „зората на нашата поезија“. Нерадосни се тие задоцнети корекции, премногу вербална е нивната метафоричност, затемнувачко е визионерството нивно за стварниот изгрев на нашата поезија. Но наша — со јазикот на К. Миладинов; наша — со родственоста кон поезијата што ја создал народот македонски; наша — со суптилно изразената родинољупска призивност. И онаа оддалеченост на Миладиновската поезија и од јазикот и од поезијата на Бугарите, за која зборуваат старите бугарски литератори, со еден потег е ликвидирана во имажинарната ретроспекција на Динековата оттуѓувачка „зора на нашата поезија“. Но такви изненадувачки појави — на премолчување на она што било објективно кај најугледни бугарски научници и — спроти него — на дијаметрално спротивни тврдења — се една еклатантна типичност за оној јубилеен пропагандизам што се врши под егидата на Бугарската академија на науките. Одовде и впечатокот за една сосема подруга а така позната јубилејност...

И наоѓајќи се помеѓу укажувањата на овде споменатите бугарски историчари и литератори, кои — и покрај своите бугаризаторски интенции — кажуваат и нешто вистинито во однос на македонската јазична посебност кај Миладиновци, од една, и денешните целосни присвојувања на таа посебност, од друга страна, нужно доаѓаме до разлики што ја сочинуваат смислата на едно **зошто?**

Но одговорот, по суштина, е веќе даден во уводниот дел на ова поглавје: — постоењето на една длабоко променета македонска сегашност им пречи на оние кои и денеска немаат желба за збогување со заблудите на некогашната бугаризаторска пропагандност и тоа постоење ги чини евидентно безогледни во гротескното оживување на историски избанализирани невестинитости. Толку понеизбежни се безогледностите и во однос на миладиновската јубилејност — со самото тоа — што во процесот на слободниот развиток на македонската национална култура директно е вклучено и значајно е култивирано и она што е најтрајна трага од миладиновското културно-преродбенско дело. И со тоа потполно природно и во секој однос неизбежно вклучување — дефинитивно отпаѓаат и самите историски познати ненаучни и неисториски толкувања на миладиновското дело. Но отпаѓа со тоа и дел од некогашниот актив и на немалку денешни бугарски академици. И бидејќи немаат желба за она збогување — настанува проблем и на одбрана на сопствениот престиж, макар и по цената на она што не може да се брани. Затоа безогледностите неретко растат во геометриска пропорција. И не само тоа а и со оглед на споменатото незбогување... Ако за поранешните бугарски историчари со несомнени бугаризаторски склоности, тенденциите и усилбите кон македонското национално афирмирање беа само тенденции и усилби, т.е. остварувањето нивно се јавуваше како прапашање на иднината, за оние денешни со стариот бугаризаторски сентимент, премногу нерадосно е што тенденциите и усилбите кон македонското национално афирмирање ја постигнаа својата иднина, што станаа во најновата историја факт и фактор со победничка оствареност, што дефинитивно се разпречија како сегашна жива и жилава реалност на една нација, која се бори веќе не за право на постоење, а за сестрано интензивна развојност на својата национална култура. И како не би биле брутално безогледни тие што се определиле да бидат докрај во инерцијата и инертноста на традиционалното бугаризирање на Миладиновци, кога истите тие беспопштедно јасно согледуваат како миладиновската традиција за пишување на родниот македонски јазик е прерасната денес во системна, сестрано творечка активност. Од некогашниот миладиновски дијалект, кој се определуваше од шовинизирани лингвистика ту кон бугарскиот ту кон српскиот јазик, израсна и суверено се утврди денешниот литературен јазик на Македонците, кој е беспорен факт и фактор за сите сериозни лингвисти во светот. И пак одовде бруталната безогледност на тие што се последни мохиканци на едно изневерено од самиот историски развиток шовинизирани јазиковедство. Сето она што така продолжително го форсирале исчезна во наше време — јакоже дим.

И сепак, ако треба да се сожалуваат денешниците што сакаат да си останат непоправливи вјерашници и некогашници, неизбежно ќе се констатира дека е нерадосно и тоа отсуство на елементарна решеност кон адекватно конвертирање со оној факт и фактор, со онаа македонска сегашност, која е фокусот и на сето она во минатото што војувало за нејзината патриотска сушност. И не само нерадосно, но и сосема бесмислено. Ни сопствениот болезнен престиж ни сопствената очебијна анахроничност не се спасуваат низ конфликтот спрема тврдоглавоста на факти и фактори, кои — и како минато и како сегашност — имале и имаат своја определена историска законитост. Но таа нерадост, која е и една бесмисленост, постои и така постоејќи — нужно прераснува во оној несрекен *modus vivendi* што ја обновува некогашната а денес дефинитивно разобличена денационализаторска еквилибристика во видот на докрајно произволничка гротеска. Затоа — она зошто не може да добие подруг одговор; затоа — и безогледното постоење на онаа честа а така конфузна средба со оглушувања и спрема она што било вистинито укажување на сопствената најавторитетна историографија.

Еклатантен и безогледно егзибиционен показ на она отсуство и на онаа конфликтност, кои немаат ништо општо и со историската и со перспективната сушност на делото што се прославува, е брошурата на Петар Динев „Делото на Димитър и Константин Миладинови“, која, и покрај својата сизифовска

пропагандност, симптоматична за деформацијата на научникот во самозабораен стерилен пропагандист, е издадена во јубилејната 1961 година од Бугарската академија на науките.

Текстот на таа пропагандистички озвучена брошура е всушност една симплификаторска парафраза на текстот од Арнаудовиот предговор кон третото издание на Зборникот, а разликата е во премолчувањето на Арнаудовите тврдења за придружувањето на К. Миладинов кон спецификите на македонскиот јазик. Но премолчување кое е дополнето со препотенцирано зборување во смислата на ретроспекциите кон онаа оттуѓувачка зора, изгреала за прв пат низ страниците на истата таа академска брошура. И она што е „оригинално“ Динеково во текстот на парафразата е во прв ред тврдењето дека „Миладиновци се борат за утвржување на бугарската националност чрез утвржување на родниот јазик...“ (с. 7). И тоа е навистина една произволничка гротеска. Ако е така, ако треба да се одреди смислата на реченото, следува дека... бугарската националност се утврдила преку утврдувањето на македонскиот јазик. Но на тој јазик, т.е. на миладиновскиот, се утврди една националност, но — националноста на Македонците, а не на Бугарите, кои се утврдија како нација на својот роден источно-бугарски јазик, т.е. на јазикот за кој старите бугарски литературни тврдеа дека е различен од миладиновскиот. Но Динеков ја чини таа елементарна — и логичка и историска и лингвистичка — безогледност имено поради култивирањето на миладиновскиот јазик во официјален јазик на Народна Република Македонија. Тоа е што му пречи на Динеков, како што му пречи и на потпретседателот на Бугарската академија на науките, лингвистот Владимир Георгиев, кој, неколку месеци по излегувањето на Македонскиот Речник — овој најсугестивен сумарен показ на постигањата на македонскиот литературен јазик, ќе рече во доклад за миладиновскиот јазик дека тој јазик е бугарски, дека не постои македонски јазик. И пак она познатото: не постои — бидејќи постои... И се кажува дека миладиновскиот јазик е бугарски, а ќе се премолчи дека самите бугарски современици на Миладиновци тврделе дека тие (Миладиновци) не знаеле бугарски. Лингвистот Георгиев тврди во 1961 едно, а К. Миладиновиот московски студент Љубен Каравелов во 1875 — друго: „В зборникот на браќа Миладиновци ние намираме един малтк недостаток, т.е. во оние песни, които му се били дадени од некои си панатисти или копиристици (бугарските песни — Д. М.)... Из всичко се види, че те, като македонски българи, не са могли да разберат някои места в гореказаните песни и изменили са ги по своето наречие“ („Знание“, г. I. бр. 9 од 15 мај 1875 г.). И при случајов — премолчувањето на сопствената фактографска изворност го врши своето, создавајќи ја гротеската на произволноста.

И сè во тој инертен правец. Ќе се оди и дотаму што ќе бидат без остаток дезавуирани и вистини кои одмана се потврдиле како аксиоми. И пак во брошурата на Динеков ќе се рече дека во времето на Миладиновци владее потполна економска и културна еднаквост помеѓу Македонија и Бугарија. Противпоставувајќи се на „скопските истории“ (еден никако случаен локализам...), кои, во согласност со одамна познати историски факти, наоѓаат дека во времето за кое е збор бугарската буржоазија била поразвиена од македонската, Динеков, без секаква резерва, изјавува: „Това схваќање е в апсолутно противоречие с историческите факти, които свидетелствуват, че съществува пълно единство в икономическото и културното развитие на населението в Македонија с населението на другите краища на България през епохата на нашето национално възраждане и че през тоя период не може да става дума за никакво национално възраждане и че през тоя период не може да става дума за никакво ние на славянското население в Македонија.“ (с. 8). И веднаш го сфаќаме она „апсолутно противоречие“ од првиот дел на Динековата реченица, бидејќи е премногу опишан сентиментализмот на нејзиниот втор дел. За да се прикажат Македонците во времето на Миладиновци како освестени Бугари и самите Миладиновци како превасходни бугарски преродбеници е поставен оној знак на економска и културна еднаквост. Поставен, но наспроти ноторниот

факт за специфични разлики помеѓу Македонија и Бугарија и во економски и во културен однос.

Не Македонците, а Бугарите имаат во тоа време бројна колонија од крупни трговци во Цариград, која навистина игра авангардна улога во општата борба. Од редовите на таа колонија излегуваат султански советници како кнез Стефан Богориди и Гаврил Крстевик, кои придонесуваат за извесни отстапки на турската влада во корист на словените во Империјата. Од Цариградската колонија е формиран и потесниот круг на бугарски лидери, како: Д-р Ст. Чомаков, Д-р Хр. Стамболски, Т. Бурмов, Драган Цанков, Хр. Тъпчилештов, Најден Геров, П. Р. Славејков, кој круг ги има сите прерогативи на привремена бугарска влада. И кон овој влијателен економски, општествен и просветен фактор македонските преродбеници не еднаш се обраќале за помош во интерес на општата борба. И пак во бројни бугарски весници и списанија, што е веќе една чувствителна разлика во културниот развиток, нашите преродбеници ги праќаат своите дописки за текот на антифанариотското движење во Македонија. И како што се обраќале за најелементарна просветна помош од Србија, се обраќале за таква помош и кон бугарските просветни дејци. Една од главните пак преокупации на Миладиновци и другите наши преродбеници е токму прашањето за приближување кон оној пвисок развоен степен на просветно позидигнатите соседни словенски народи — Србите и Бугарите. И бидејќи Динеков го исклучува сето тоа и кое е показ и на класичната бугарска историографија, ќе го стори и тоа, што ќе ја цитира познатата книга на Димитар Благоев „Принос към историята на социјализма в България“ кога му конвенира, а ќе го премолчи она во таа книга што е во потполно соодветство со тврдењето на оспоруваните но неоспорените „скопски историци“: „Борбата (антифанариотската — Д. М.) — пишува Благоев — беше нај-буйна и нај смела в Цариград, гдето начело стоаха балкапанските големи търговци и заможни майстори занаятчи; в България — в крайбалканските паланки и градове, в които разцъфтяваше едрото занаятчиство и манифактурно-фабричното производство, като в Габрово, Търново, Самоков, Сливен, Карлово, Калофер, Копривница, Котел итн.“ (с. 22).

Едно е што Динеков би сакал да биде, а друго е што било. Сосема ја чувствуваме неговата исклучива ориентација кон вековечната фикција што ја согледуваше Македонија како „люлка на българштината“. Неодвојноста од стариот бугаризаторски сентимент го одвојува од историските факти — и тогаш кога се тие општопризната даденост. И станува така што историјата е онаа која треба да ѝ се потчини на една шовинизирана фантазија. „Со такви толкувања — велеше деветнаесетвековниот словенечки славист Миклошиќ за панславистички крилати егзибиции — со малку добра волја можат да се прогласат за словенски и Мека и Медина.“ Добра е и волјата на Динеков, но во името на онаа... наша и само наша Мека и Медина, од брегот на Охрид до тивкиот бел Дунав... И со таа волја — професорот во Софискиот универзитет и дописниот член на Бугарската академија на науките го нашол своето апсолутно единство со Чилингов и чилинговштината...

И кога еден научник ќе го приграби за себе стилот на еден шовинистички бескрупулозник, нема да биде изненада и поентата на неговата така озвучена брошура: „От Възраждането до днес делото на братя Миладинови се е свързало дълбоко с нашите национални традиции и нашата национална култура“ (с. 47). Поента, но која е самопризнание за сопствениот докраен протагонизам спрема традициите што го одземаа делото на Миладиновци од историјата во која и за која беше создадено тоа дело. И не национални, а се знае какви беа тие традиции. И секој што не изгубил смисла за реалната смисла на поими како национална култура и национални традиции, би се запрашал: како ќе се постават тие — таа култура и тие традиции — во реалните проекции на извршеното од Миладиновци историско дело? Дали во однос на песните што ги испеал македонскиот народ, дали во поглед на јазикот нивен на кој се разви една небугарска национална култура, дали во посока на К. Миладиновата литература за која бугарски капацитети сведочеа или дека не е литература или

дека нема ништо еднакво со јазикот, со мотивите, со развојните тенденции на бугарската литература, дали и во врска со родинољупската визија кон опоектизираните наши места: Охрид, Струга, Кукуш... или со Константиновата упорна желба да станат и Македонија и нејзиниот јазик попознати за другите или пак со оние бугарски песни во Зборникот што „му беа дадени од некои си панаѓурци и копиштенци“, како што велеше Каравелов, а можеби и со името Бугарин чија историја и предисторија неслучајно зафати овде така просторно место, а која е историја и предисторија и на други имиња зад кои стоела суштината само на еден поим... И не ние, а самите тие миладиновски неоддвоивости и од нашиот преродбенски летопис и од нашата народносна еволуција, тие стварни нејзини тенденции и традиции, на полн глас тврдат и предупредуваат како мементо дека само носител на еден (ВВ) комплекс може да ги спојува со оние... национални традиции и со онаа... национална култура. И нека било кој — при услов дека не е лишен од реален усет за суштината на историските феномени појде од оние суштини на Миладиновското дело, па условно да си замисли дека Миладиновци биле родени Бугари, пак и неизбежно — ќе се најде при констатацијата дека е неодвоиво тоа дело од македонскиот историски процес. Сосема така, зашто од овој процес се неодвоиви и оние не малку Бугари, кои со делото свое и со крвта своја се сврзаа со борбените епопеи на нашиот народ и станаа светли личности во неговата национална историја. И за честа на бугарскиот народ, на неговите ботевски традиции, треба да се истакне дека тие родени Бугари беа и прекрасни македонски револуционери — непомирливи поборници за идеалот на македонската национална самостојност. И ни еден историски осврт на нашите борби против великобугарскиот врховизам не би можел да не го забележи активот на оние Бугари, кои се најдоа во редот на најблиските сподвижници на легендарниот „Пирински цар“ Јане Сандански, на Бугари кои со пушка в рака ја бранеа Македонија од великобугарските походи: — П. К. Јаворов, Хр. Чернопеев, Крстју Асенов, Павел Делирадев, Чудомир Кантарчиев, Александар Бујнов и Тодор Паница, за да се забележи и тоа, дека последните тројца паднаа од куршумите на кобуришките наемници, зашто: во борбата помеѓу нашиот народ и великобугарскиот шовинизам ја избраа и докрај ја бранеа национално-револуционерната позиција на нашиот народ. И тој народ им ја оддава денес својата признателност и ги слави и како достоини синови на бугарскиот народ и како свои историски личности.

И ништо поприродно ако во денешна Бугарија Миладиновци се прославуваа во името на она што ги зближувало нашите народи против општиот непријател, на оние меѓусебни борбени контакти, на оние идеи на јужнословенската солидарност, кои им беа блиски и на нашите и на бугарските преродбеници; секако — и поради Зборникот, кој придонесе со вклучените во него бугарски народни песни за запознавањето и со бугарскиот поетски фолклор. Но и ништо понеприродно од она одземање на Миладиновското дело од неговата родна историја и ништо поконфузно од претставувањето на тоа одземање како лајтмотив на некаков национален култ. И откако се врши тоа со парадности што не се вршат ни во однос на еден Христо Ботев, носителите на таа прославувачка хипокризија ќе бидат дотолку доследни на себе што ќе го речат и она што е речено во брошурата на Динеков: „За нас е нешто естествено македонците од Вардарска Македонија да се интересуват от съдбата и сборника на двамата братя...“ (с. 45). Неинвентивна и како жонглерство, пределно јасна како фалсификаторска атестација, таа плиткоумна стилистика, самата не чини неинвентивни за каков и да било коментар. Но едно ќе речеме само: ништо не губат ни Миладиновци ни земјата што ги роди од тие параноидни преобразувања на една... шовинистичка заслепеност. Ништо не изгуби историската суштина на еден Ботев кога потомците на бугарските чорбаџии од старата бирократизирана Бугарија го славеа човекот што беше нивен смртен непријател. Тогаш, наспроти — тогашните — бирократски фанфари, поетот и револуционерот Јаворов рече во лицето на таа лицемерна Бугарија дека не е Ботев тој што би изгубил од шумот на оние кои не знаеа кого го слават. А

тоа што го рече некогаш Јаворов е она што и ние би го рекле за шумот на денешните глајхшалтовани „миладиновски“ сесии на БАН:

„Нека „звѣни църковният звѣн, нека трѣби воената трѣба, нека блести с чиновнишкия свой блясък чиновнишка България, — нека тържествува!“

Нека звѣни църковният звѣн, — той няма да заглуши още не заглухналото ехо на Козлодуй.

Нека трѣби воената трѣба, — тя не ще побърка да чуем и тоя хиляден път въздишката на Веслец.

Нека блести с чиновнишкия свой блясък чиновнишка България, тя не може помрачи непомрачимото сияние на лика, обкръжен с ореолът на вечна слава.

И нека тържествува!

Онеправдава ли един откраднат дец оногова, комуто принадлежат вековете?...”

И сепак: оној кој сака да верува дека не се изгаснати сите светлости — по оние пропагандистички вербализирани акции на Бугарската академија на науките — би очекувал нешто објективно барем од страна на нејзиниот претседател, марксистичкиот теоретичар Тодор Павлов.

И би се рекло, дека неговиот говор на торжествената сесија не е лишен од алузии кон постоење и на... афинитети помеѓу Миладиновци и нивната македонска татковина. Дури се поставува проблем и за нивниот однос кон македонската национална култура. Во својство пак на двоен претседател — и на БАН и на Одборот за прослава — Т. Павлов ќе упати и еден академски предлог за меѓусебна научна дискусија околу историското наследство на Миладиновци, кој гласи „Днес, кога делото на братя Миладинови се чествува не само в НР България и във Вардарска Македония, но и в други славянски страни, може да се дискутира по ред въпроси във връзка именно с наследството на братя Миладинови, за ролята която те са играли в историята на нашите народи. Може също да се предприемат съвместни научни изследвания например по въпроса за основния характер и някои диалектни особености на езика на братя Миладинови и за понататъшното развитие както на основните черти, така и на диалектните особености на тяхния език, за отношението на тези черти и особености към литературния македонски език, във връзка и с въпроса за македонската литература и култура, за македонското национално съзнание и пр.“ („Литературен фронт“, бр. 51, 21 декември 1961 г.).

Интониран академски а поентиран дискутабилно, овој предлог, уште во почетокот ја нарушува меѓусебната толерантност, зашто: својата земја е одредена со нејзиното државно име, а земјата чии научници се повикуваат на дискусија — со една покраинска ознака; сведоштво за претходно оформен став. Настанува, затоа, сомневање и во изводите од проекцијата на Миладиновското дело во посоката на македонската национална развојност, определена во предлогот со нејзините најиспакнати атрибути. И светлостите пак се гасат, кога се доведе текстот на предлогот во врска со генералниот контекст на торжествениот говор. И речено е, дури патетично е речено во тој контекст, дека браќата Миладиновци се „героични представители на героичната епоха на Българското възраждане“, дека имаат „не малък дял в борбата за културния възход на българския народ“ и она... најнепобитното: „Не може да се отрича например, че сборникът на братя Миладиновци не само носи названието сборник „Български народни песни“, които са събирани и в немачески области, но и по самото съдържание на такива песни като песните за Шишман, Индже войвода и други, както и по основните белези на езика е неопровержимо доказателство, че и двамата братя са се чувствували българи, борили са се за българско възраждане и за тази си борба са загинали мъченически в цариградските заандани“ („Отечествен фронт“, 13 декември 1961 г.)... И јасно е по овој јасно изразен вербализам, кој што ги бугаризира Миладиновци и по „основните белези на езика“, зошто е така замаглена асоцијативноста на предлогот, за да биде јасно, дека оној што би верувал на еден предлог со така недискутабилни побуди, би бил не научник, туку наивник.

Но воопшто не е суштествено тоа последното, бидејќи по сите оние прашања сосема определено дискутирал, пред сè, самиот наш народ — низ својата епопејна борба со великобугаризмот и со сите слични изми што ја доживеа својата историска катастрофа. Нека си упатуваат меѓусебни покани оние кои, како што велеше А. Г. Матош, се чувствуваат како „кловнови по катастрофа“, нека се здоладува во својата дискусациона донкихотерија оној софиски ансамбл кој нема ни зрнце смелост за ретуширање на историската вистинитост, нека размислуваат и тие што сè сведоци на таа во секој однос бесмислена *comedia dell'arte*. Но респектот што го имаме кон елементарните изискувања на научноста не задолжува уште еднаш да забележимо дека се губи секаква научност при она целосно потпирање на еден сентимент, одречен од објективноста и на историскиот развикот и на историската наука. И никаква утеха не може да биде фактот дека премногу продолжително му се натурувал овој сентимент на бугарските маси, зашто за едно објективно историско објаснение е важно во прв ред кој го натурувал и со какви намери. Стопроцентен наивизам е да се толкуваат „миладиновските“ парадирања како природна последица од продолжително натрупуваната енергетика на една, речиси, еднородна шовинизирана пропагандност. Не историската, а една подруга наука се занима со параноидните рецидиви во свеста и во потсвеста. Не случајно е премолчен овде докладот на Георги Караславов, кој е спонтан израз од рецидивите на онаа пропагандност, зашто наивистичкото третирање на човекот и на животот е доминантна одлика на овој превасходно селски белетрист. Фрапира овде тоталната кризисност на она што го тврдат оние што се научници, фрапира фриволноста на еден Тодор Павлов, кој дефинитивно заборава што тврдел самиот за оние шовинистички затемнувања на македонската историја и кој дефинитивно го препуштил научникот на осудената од самиот него бугаризаторска инерција и инертност. И во време кога македонската националност и македонскиот јазик се дефинитивно остварени чинови, кои го привлекуваат вниманието на научни капацитети од цел свет, треба тие чинови да му се докажуваат на еден марксистички теоретичар... И тој ќе го постави под сомневање македонските особини на миладиновскиот струшки говор, ќе сака и денес да дискутира за народносната посебност на македонските словени, а за тие особини и за таа посебност ќе биде на јасно и во однос на деветнаесеттиот век и отворено ќе ги истакнува во ова наше време — во научен труд кој се употребува и како универзитетски учебник — еден американски историчар од грчко потекло, Ј. С. Ставрианос, кој за Македонците од втората половина на 19 век ќе рече: „These Macedonians had a dialect and certain cultural characteristics which justify their being classified as a distinct South Slav group“ („The Balkans since 1453“, New York 1959. с. 518). И нека не се рече дека филозофите, за разлика од историчарите, се сомневаат во сè, зашто би требало тогаш Т. Павлов да се сомнева првенствено — и не без право — во сопствените произволности упатени и кон сопствената историја...

Понесен од онаа инерција, Т. Павлов го докажува бугарскиот карактер на Зборникот на Миладиновци, во прв ред, со песните за Иван Шишман. Но овој само номинален бугарски цар, бидејќи бил всушност турски вазал, не бил Бугарин, туку бил припадник на куманското племе... Песната пак за Шишман, која му била дадена на К. Миладинов од В. Чолаков со информација за некакво самоовско предание, е прогласена од Павлов за народна, а уште пред 20 години Арнаудов докажа дека е еден апокриф на индивидуалната даскалска поезија: „Стихове като „Боже силни, ... боже сѝздателю, — Помогни ни... сила и ѝонаштво... така и заклучителните стихове“ „Крѝв ще леим... за Христово име, ще прославим... Христијанска вера“ — јавно издават вѝжновението и езика на даскалската поезија от кѝм средата на XIX век“ (Предговор, с. LXIV). Па се заборава во инерцијата и инертноста на бугаризирањето и она што е стварно бугарско и стварно народно. И се говори за споменатата песна, која е една мистификација, како образец на бугарското во содржината на бугарските народни песни, а се заборава дека тој образец нема ништо општо со типичните содржински текови на автентичната бугарска народна поезија.

За разлика од Павлов, големиот бугарски поет Пенчо Славейков (веројатно поради тоа што знаел за мистификацијата и поради тоа што не го сметал Шишман за бугарски цар, а за турски вазал, каков што и бил) категорично тврди дека во бугарската народна поезија не е опеан ни еден бугарски цар, давајќи едно објаснение, кое по својата длабока вистинитост, не го засегнува само карактеристичното за содржинските текови на бугарскиот поетски фолклор:

„Разните „велики“ наши царе каточели са имали единствена задача да встаяват своя народ, и вместо да концентрират неговата енергија, безумно са ја прахосвали в безцелни юнашки походи, ту към Цариград, ту към някакво си Дурацо. Те са били наистина велики, но само като множествоно число на последния град... Те не са претприели ни един поход към народа си. И народа, който е изтърпел вековните безумства на тия свои властители, впоследствие жестоко им отмъстил — не спасил за тях ни трошица спомен! В песните на тоя народ живеят разни доисторически животни, но ни един цар; описват се стбития небивали, но ни едно което официјалната история величае. Сит на чужди безумства встадения народ най-после сам обезумява; както вече и на друго място казах, той дава помош на душманите си — само да се избави от своите прокопсаници“ („Книга на песните“, трето издание, 1941, с. 27).

Па се оглушил Тодор Павлов, преокупиран од онаа негова (и не само негова) потрага по бугарското и таму каде што не постои, се оглушил за двојната длабока смисла на пенчославейковската разобличувачка луцидност: и за аверзијата што ја имале создателите на бугарската народна поезија спрема бугарските цареви и за беспопштедното, длабоко вистинито карикирање на завојувачките безумства, кои пак — не им беа својствени само на бугарските цареви од времето на мрачното средновековие... Во моментот кога Пенчо Славейков гротескно ги исмејува походите кон Цариград и Дурацо, Фердинанд го беше отпочнал рекордно несреќниот поход кон Солун, со неговото отворено море... И човекот што жолчно пишувааше за некогашните експеси на „встад-јаването“ не ги заборавааше и најновите и беше, затоа отворен личен противник на Фердинанд и фердинандовштината... И секако е иронија во однос на Тодорпавловите задоцнети откритија на еден имажинерен тематски простор во бугарската народна поезија, што еден Пенчо Славейков, парнасовецот и крајниот индивидуалист во духот на Ниче и Шопенхауер, синот на оној голем бугарски преродбеник, кој беше и голем антимакедонист, пред половина век уште, нема никакви илузии за злокобно авантуристичките предигри и игри што навлегоа со последниците на еден стравотен дефетизам: и во животот и во душевната на самиот бугарски народ. Но треба да се рече, дека овој денешен илузионизам на Тодор Павлов не бил негова константна својственост. Било време кога и тој не бил далеку од вистините на големиот бугарски поет, кој беше и еден голем мислител. Некогаш дури ја бараше и историската вистина за македонската националност и се приближуваше до неа и тоа свое приближување го соопшти во уводникот на редактираното од него водечко теоретско списание „Философска мисъл“ (бр. 1, 1946 г.), уводник кој носеше еден сосема недвосмислен наслов — „Истината е винаги конкретна“:

„Във случая с македонската нация ние имаме и във миналото, още преди нашето освобождение, някои елементи или моменти, които говорят за това, че още тогава са били на лице известни претпоставки за раждането на новата македонска националност, но, разбира се, трябваше историјата да премине крвовете на своето дијалектичко развитие, за да се дојде најсетне до днешното състояние на нештата, т. е. до създаването на македонската държава във рамките на Титова федеративна Југославия и до свободното изјавување на новата македонска националност, със безезите които са присъщи на всяка националност: особена територия, особена икономическа общност, нов, македонски език и нова, македонска литература и култура, особена история върху чиято основа се роди и създаде съзнанието на македонските славяни за тяхната принадлежност тъкмо към македонската националност, итн... И това което е не помалко важно за нас днес, това е безспорното обстоятелство, че всеки опит за връщане историческото развитие назад означава **фактически**, нито по-

вече нито по-малко, опит за въскресяване старият великобългарски и великосърбски шовинизам, който предизвика толкова катастрофи и на България, и на Сърбия, и на Македония... Всеки опит да се върви по старите пътища и да се върне колелото на историята назад, е не само политически реакционен и пагубен и за Македония и за България, но е и научно порочен. Такъв е заштото е решително неконкретен метафизически абстрактен, формално общ и със нищо няма да бъде потврден от историческата практика, която решително тръгна и вече триумфално върви по точно противният път.“

Кон тоа некогашно тврдење на Тодор Павлов ние нема што да додадеме. Во таа и историска и перспективна посока го побаравме и она што е историско и перспективно во делото на Миладиновци; дело што беше — по силата на историската дијалектика — и момент и елемент во процесот на македонското национално обособување, затоа: дело што остана со трајните траги на еден превасходен патриотски подвиг. А зошто Т. Павлов така дијаметрално се разликува во своите некогашни и сегашни тврдења околу еден и ист историски (и не само историски) проблем, тоа е прашање на една чисто негова, т. е. на една неизвршена во самиот него научна сесија околу онаа вистина која е секогаш конкретна...

*

И Миладиновскиот, како и сите крупни јубилеи, не се само торжествени реминисценции. И колку побогата е нивната содржинска интензивност, толку поинтензивни се и размислувањата што ги побудуваат и над историското и над сегашното, за да биде подлабока и нивната торжествена објава. Уште еднаш се потврди дека она во историјата што било свртено кон пределите на идното не е само историја. Со нас заедно овде се разоткриваа, спореа и полемизараа и самите Миладиновци и, пред сè, тие и, пред сè, нивниот патриотски подвиг. И не беше тоа нешто ново спрема суштината на едно докрајно борбено дело, зашто и носителите негови се бореа во минатото и со трагите од нивната некогашна борбеност се доборија во светот на македонската патриотска сегашност. И тоа доборување само со една реченица беше сосема точно претскажано од Рацина: „Делото што го започнаа Пејчиновиќ, Миладиновци и Жинзифов, скришнато еднаш од историската неминовност по друг пат, ќе ѝ се врати сега на својата матица и ќе најде свои достоинствени следбеници.“ И таа нивна матица е денес среќна што го покажува врвниот амблем на Миладиновското дело — нивниот Зборник — во светлоста на неговата и историска и перспективна внушителност. И пак се буди — оној наш жив и животворен спомен, пред кој стоиме и будни и занесени, — стоиме при неговото неистлеано огниште пред огинот и жарта, кои не чуваат од времето и невремето, за да се вслушае одново во општонародната исповед, која преминала од уста вуста, како величествен благослов на ова прекрасно македонско поднебје.

Димитар Митрев